

Kapadokya Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

**ÇİN TOPLUMU VE KONFÜÇYÜSÜN RUHU:
DEVLET VE TOPLUM ETKİLEŞİMİNİN
PSİKOANTROPOLOJİK VE TARİHSEL KÖKENLERİ
ÜZERİNE BİR İNCELEME**

ALİ EMRE ŞEVİK

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir, 2022

ÇİN TOPLUMU VE KONFÜÇYÜSÜN RUHU:
DEVLET VE TOPLUM ETKİLEŞİMİNİN
PSİKOANTROPOLOJİK VE TARİHSEL KÖKENLERİ
ÜZERİNE BİR İNCELEME

ALİ EMRE ŞEVİK

Kapadokya Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir, 2022

TEŞEKKÜR

Bu çalışmamın ortaya çıkmasında fikirsel desteklerini, eleştiri ve önerilerini esirgemeyen Hakan Dilman, Emre Demir, Tevfik Erdem, Ümit Alperen ve Veysel Bozkurt'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Bana değerli zamanlarını sınırsızca ayırdılar.

Değerli hocalarım, Musa Taşdelen ve Çağdaş Sümer'e sabırlı, anlayışlı ve olumlu tutumlarıyla çalışmamın ortaya çıkabilmesine verdikleri destekten ötürü müteşekkirim.

Sayın hocam Tuğrul Keskin'e çok yoğun zamanlarında dahi ulaşılabilir kaldığı, fikir aşamasından sonuçlanma noktasına kadar getirdiği yapıcı eleştirileri, sessiz yönlendirmeleri ve her aşamadaki destekleyici tarzı için en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Okuyanlara faydalı olabilmesi dileklerle...

ÖZET

ŞEVİK Ali Emre, *Çin Toplumu ve Konfüçyüsün Ruhu: Devlet ve Toplum Etkileşiminin Psikoantropolojik Ve Tarihsel Kökenleri Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir, 2022.

Günümüzde, toplumlara özgü sosyal-kültürel yapıların, insan topluluklarının gelişimsel macerasından köken aldığı, insanın ontolojik ihtiyaçlarını gidermek amaçlı çevreyle, içinde yaşadığı grupla ve diğer insan gruplarıyla etkileşiminin doğal sonucu olarak oluştuğu genel kabul görmektedir. Çalışmamızda, geniş uzak doğu coğrafyasındaki merkez topluluğa -yani Çin'e- ait devlet mekanizmasının oluşumunu sağlayan tarihsel ve psikoantropolojik süreçler, bölge topluluklarının ilksel oluşum ve düşünsel yapılarının tarihsel gelişimi üzerinden ele alınmaya çalışılarak incelenmiştir. Bu değerlendirmeyi olabildiğince objektif kılabilmek amacıyla ilgili coğrafyadaki insan topluluklarının tarihsel süreçte birbirleriyle ve çevreyle etkileşimleri, merkeze Çin Toplumu alınarak, Çin insanının kendine özgü zihin yapısı, bu zihin yapısının ürünü temel düşün ürünleri ve bölgenin özgün kültürel varlığı incelenerek değerlendirilmeye çalışılmıştır. Uzak doğu coğrafyasında, tarihsel süreç içerisinde ve sonuç olarak günümüzde, sosyal ve siyasal yapılara, ilgili toplumlardaki bireysel ve toplumsal kültürel farklılıkların, bu farklılıkların ortaya çıkışında temel rolü oynayan zihin yapısının olası etkileri, mevcut sosyal yapının oluşumu üzerine tarihsel süreçte yaptığı etkiler incelenerek günümüz Çin'ini, toplumunu ve kurumlarını, hangi zihinsel sürecin neden-sonuç bağlamında rasyonel temelleriyle oluşturduğu analiz edilmeye çalışılmıştır. Çin toplumu yapısı, bireye ait unsurlardan, topluluğun oluşum dinamiklerine uzanan geniş kültürel ve tarihsel perspektifle çözümlenerek, betimlenmeye çalışılmıştır. Bu uğraşıda, temel faktör olarak, Çin İnsanı'nın kendine özgü zihin yapısıyla karşımızda belirlediği görülerek, Çin İnsanı'nın kendine özgü düşün dünyası üzerinden, günümüz Çin'ine ait sosyal ve idari yapının farklı boyutlarıyla ortaya konmasının, örtüştürülmesinin mümkün olup olmadığı irdelenmiştir. Çin Toplumu'nun düşün alanındaki temel ürünü kabul edilen Konfüçyüs öğretisinden hareketle, Çin'in tarihsel ve kültürel yapısının oluşumu ve dönüşümünde esas üretici-dönüştürücü faktör olan Çin İnsan'ının zihin yapısı üzerinden,

Çin Toplumu tarihsel gelişimi-dönüşümüyle analiz edildiğinde, nihayetinde; Modern Çin'in, Çin İnsanı'nın temel düşün ürünü Konfüçyüs Öğretisi üzerinden günümüzde de betimlenebilir olduğu, böylece Konfüçyüs Öğretisinin, başka bir deyişle Konfüçyüs'ün Ruhu'nun, Modern Çin'in halen temel sosyal itici gücünü oluşturmakta olduğunun ileri sürülebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler:

Uzak Doğu, Çin, Çin Kültürü, Konfüçyüs, Modern Çin, Psikoantropoloji, Çin İnsanı

ABSTRACT

Today, it is generally accepted that social-cultural structures specific to societies originate from the developmental adventure of human societies and are formed as a natural result of interaction with the environment, the group in which they live, and other human groups in order to meet the ontological needs of human beings. In our study, the historical and psychoanthropological processes that led to the formation of the state mechanism belonging to the central community in the vast Far East geography, namely China, were examined by trying to deal with the historical development of the primitive formation and intellectual structures of the regional communities. In order to make this evaluation as objective as possible, the interaction of the human communities in the relevant geography with each other and with the environment in the historical process, by taking the Chinese Society to the center, the unique mental structure of the Chinese people, the product of this mentality, the basic thought products and the unique cultural existence of the region have been tried to be evaluated. In the Far East geography, in the historical process and as a result, today, the social and political structures, the possible effects of the individual and social cultural differences in the relevant societies, the possible effects of the mental structure that plays the main role in the emergence of these differences, the effects of the current social structure on the formation of today's China. It has been tried to analyze which mental process, in the context of cause and effect, constitutes its religion, society and institutions with its rational foundations. The structure of Chinese society has been tried to be described by analyzing it with a broad cultural and historical perspective ranging from the elements of the individual to the formation dynamics of the community. In this endeavor, as the main factor, it has been seen that the Chinese People appear in front of us with their unique mental structure, and it has been examined whether it is possible to reveal and match the social and administrative structure of today's China with different dimensions, through the unique world of thought of the Chinese People.

Based on the teaching of Confucius, which is accepted as the main product of the Chinese Society in the field of thought, when analyzed with the historical development-transformation of the Chinese Society, through the mind structure of the Chinese Man, which is the main producer-transforming factor in the formation and transformation of

the historical and cultural structure of China; It has been concluded that modern China can still be described through the Confucian Doctrine, the main product of the Chinese people's imagination, so that it can be argued that the Confucian Teaching, in other words the Spirit of Confucius, still constitutes the main social driving force of Modern China.

Key words:

Far East, China, Chinese Culture, Confucius, Modern China, Psychoanthropology, Chinese People.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR DİZİNİ.....	x
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: TARİHSEL BOYUT.....	4
1.1. Çin Felsefesi.....	28
1.2. Çin Toplumu.....	31
2. BÖLÜM: ÇİN TOPLUMU VE KONFÜÇYÜS ÖĞRETİSİ.....	47
2.1. Konfüçyüs Öğretisinin Yakın Dönemdeki Dönüşümü.....	47
2.2. Konfüçyüs Öğretisinin Bugünü.....	50
2.3. Konfüçyüs Öğretisinin Geleceği.....	53
3. BÖLÜM: MODERN ÇİN VE KONFÜÇYÜS ÖĞRETİSİNİN GELECEĞE	
ETKİLERİ.....	55
3.1. Modern Çin'in Geleceğinde Konfüçyüs Öğretisinin Olası Yönetimsel	
Etkinliği.....	56
3.2. Modern Çin'in Geleceğinde Konfüçyüs Öğretisinin Ekonomik Yapılanmaya	
Olası Etkisi.....	61
3.3. Modern Çin'in Geleceğinde Konfüçyüs Öğretisinin Uluslararası Yapılanmaya	
Olası Etkisi.....	64
3.4. Modern Çin'in Geleceğinde Konfüçyüs Öğretisinin Yeni Buluşların Ortaya	
Çıkmasına Olası Etkisi.....	69
TARTIŞMA	71
SONUÇ.....	79
KAYNAKÇA.....	81
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU.....	86

KISALTMALAR

ANEAS:

ÇHC : Çin Halk Cumhuriyeti

ÇKP : Çin Kominist Partisi

M.Ö. : Milattan Önce

M.S. : Milattan Sonra

TDK : Türk Dil Kurumu

İng. -Eng. : İngilizcesi

GİRİŞ

Günümüzün yükselen ekonomik gücü, “İpek Yol Projesi” ya da “Kuşak Yol Projesi” gibi isimlerle adlandırılan ülkeler, kıtalar arası bağlarla kendini dünyanın Eski Karası’nın bütününe yaymakta olan, bağlarını her anlamda geliştirmekte ve yeniden inşaa etmekte olan bir merkez olarak “Uzak Doğu” günümüz uluslararası platformunda kaçınılmaz etkileşim potansiyeliyle karşımızda durmaktadır. Bu duruş, kısa süre içerisinde sadece ekonomiyi içermeyen, artan ulaşım imkânlarıyla giderek yoğunlaşacak sosyal etkileşimi de kaçınılmaz olarak beraberinde getirecek bir dönemin habercisidir. Kaldı ki yakın tarihli Batı Merkezli dünya anlayışının sebebi olan sanayi devrimi ve kapitalizme geçiş sonrasındaki emperyal sömürü düzeninin hemen öncesinde de Uzak Doğu, bu bölgenin merkezinde de Çin, özellikle Batı Roma’nın parçalanmasını takip eden dönemden başlayarak, MÖ 500’lerde yerleşen ve bin yıl kadar süren dünyanın o dönemdeki en büyük ekonomik gücü olma özelliğini, aynı dönemde kişi başına düşen zenginlik olarak da en yüksek olma durumunu dünyanın geri kalanına karşı korumayı başarmış zengin bir ülke olarak mevcudiyetini tarihe kazımış halde, eski bir mirası da sahiplenmektedir.

Özellikle 19. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan ve Batılı ülkelerin temel itici gücü haline gelen sanayi devriminin başlangıcına kadar ki tarihsel dönemde de bu zenginlik farkını açık ara korumuş bir coğrafya, tarihsel önemi ve mevcudiyetinin tarih öncesi kökenleri kısmen kasıtlı olarak törpülenmiş, kısmen de yeterince araştırılmamış bir şekilde karşımızdadır. Bu ekonomik zenginliğe eşlik eden dönemde; kağıt, matbaa ve barutun yine bu coğrafyadan dünyaya yayıldığı gerçeğini hatırlatırcasına yaklaşık 16. yüzyılın sonuna kadar olan tarihsel süreçte Çin coğrafyası dünyanın geri kalanından daha fazla kitabın basılmış olduğu bir coğrafya olarak önemli miktarda kültürel ve literatürel mirasın da sahibi durumundadır. Bu tarifi konumuyla, özellikle 20. yüzyılın başında, yeni batılı-yabancı emperyal akımların kapısına dayanması karşısında ilk anda tarihsel olarak aradaki vurgulanan farkın Batı Medeniyeti lehine kapanmış olduğunu dahi fark edemeyecek kadar da büyük bir birikime sahip bir imparatorluk olarak, emperyal sömürü ve kapitalist dönüşüme karşı bir direngi merkezi olarak bölgesel anlamda aktif rol oynamıştır. Bu rolünü, daha önceki dönemlerinde geçirdiği yıkılma, dağılma, birleşme,

yeniden yapılanma dönemlerine benzer şekilde, bu sefer 2. Dünya Savaşı sonrasında geçirdiği komünist revizyonu zemine bir dayanak olarak almayı da başararak, özellikle 1978 sonrası giderek modernleşen ve hızlı bir ekonomik kalkınma ve reform dönemine giren, gelişen çağdaş Çin Toplumu'nda sosyal ve ekonomik anlamda farklı boyutlara taşımayı da başarmış görünmektedir.

Yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız büyük toplumsal dönüşümü besleyen, bir anlamda Modern Çin'in günümüzde ortaya çıkışını sağlayan, Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1978 sonrası dönemde gösterdiği büyük dönüşümün sosyal temelleri nereye dayanmaktadır? Yani farklı bir şekilde sormamız gerekirse, bu dinamizmin günümüz Çin'indeki görünmeyen kaynağı nedir? Bu soru, mevcut incelememizde üzerinde durmaya çalıştığımız ve betimlemeye çalıştığımız esas mevzumuzu oluşturmaktadır.

Modern Çin'in ortaya çıkışında, komünist dönem itibariyle -tarihsel süreç içerisinde farklı dönemlerde yaşadığına benzer şekilde- yoğun anlamda baskılanmaya ve yok edilmeye çalışılmış olsa da, Konfüçyüs Öğretisi'nin toplumun bilinç altına uzanan, adeta bu toplumsal yapının gizil kültürel örüntüsünü oluşturan, sosyal temellerinin etkinliğini bir şekilde korumayı günümüzde de başarabilmiş olmasının bu noktada önemli bir yol gösterici olabileceği tarafımızca değerlendirilmektedir. Bu noktada; açıklayıcı neden-sonuç bağlamının en az tavuk mu yumurtadan yumurta mı tavuktan çıkar sorusundaki benzetim kadar doğrusal bir yönde aktığı, soruyu yanıtlayan yanılsamalarda bir karmaşanın oluşmasına kültürel yapının oluşmasında öncül gerekler olan topluluğun oluşması, birlikte yaşama, ortak zaman-mekan paylaşımı süreçlerinin mevcudiyetinin zarurietinden bir açıklama getirilerek süreç Çin Toplumu nezdinde betimlenmeye çalışılacaktır. Yani tavuk bir canlı türü olarak oluşmadan ona ait yumurta esasen olamaz. Farklı açıklama durumlarındaki yumurtaların sahibine ait farklı yaklaşımlar iddiası sadece farklı ara türlerin mutasyonları ve bu farklı türlerin yumurtaları üzerinden kurgulanabilir ki bu durumda tavuk olmadan ona ait bir yumurtadan söz edilemeyeceği açıktır.

Kanımızca, yukarıdaki açıklamamıza benzer şekilde, Çin Komünist Partisi'nin günümüzdeki yapılanmasından, Modern Çin'in kapitalizmi kendine özgü yorumlayışı ve ekonomik üretim-tüketim süreçlerini dönüştürmede uyguladığı yaklaşımlara kadar bu hızlı dönüşüme imkân tanıyan temel sosyal örüntü dinamizminin ardındaki gizil güç,

Konfüçyüs Öğretisi'nin günümüze uzanmış derin kültürel-zihinsel köklerinin yeniden filizlenmesiyle (ya da filizlendirilmesiyle; belki sadece süreci hızlandıran kısmi müdahalelerle) olasıdır; yani ancak eski Çin'e özgü Konfüçyüs'ün Ruhu'nun Modern Çin'deki farklı bir görünümü olarak ifade edilebilir. Konfüçyüs Öğretisi'nin kendine özgü gücü, bu öğretinin ortaya çıkıp gelişmesine-dönüşmesine imkân tanıyan unsur Çin İnsanına özgü zihin yapısıdır ve günümüzde modern Çin'in temel karakterine¹ dönüşerek aktif varlığını etkin bir şekilde devam ettirmekte ve Çin için temel sosyal itici gizil gücü oluşturmaktadır.

¹“ Chinese Character” - 19. Çin Komünist Partisi toplantısında değinilen ve farklı unsurlara dayandırılan günümüz modern Çin ekonomik dönüşümüne şekil veren Çin'e ait yapısal öge olarak betimlenmektedir (2017).

1. BÖLÜM

TARİHSEL BOYUT

Antik Çin, günümüzde artık dünyanın en eski kültürü haline gelmiş olan şeyi, Çin Toplumuna özgü soyutlamaları ve kurumsal yapılanmalar-sosyal örüntüler yığını üretmiştir. “Çin” ismi, Persler tarafından “Cin” olarak seslendirilmiş olan ve İpek Yolu boyunca ticari ilişkiler ve etkileşimler aracılığıyla popüler hale gelmiş gibi görünen Sanskritçe “Cina’ ”dan² köken alıyor görünmektedir. Romalılar ve Yunanlılar ülkeyi “İpeğin geldiği ülke” olarak ya da kısaca 'Seres' olarak biliyor ve isimlendiriyorlardı. “Çin” adı Batı'da 1516 yılına kadar Barbosa'nın doğudaki seyahatlerini anlatan yazınlarında basılı olarak görünmemektedir.³ M.S. 13. yüzyılda Çin'i Avrupa'ya tanıtan ünlü kaşif Marco Polo, ülkeye “Cathay” adını vermiştir. Ki kendisi esasen toprak yönetimi için ülkeye Cengiz Han tarafından davet edilen batılı bir ailenin 3. kuşaktan temsilcisidir. Mandarin Çincesi'nde ise ülke, "merkezi devlet" veya "orta imparatorluk" anlamına gelen "Zhongguo" olarak isimlendirilmektedir.

Tarih Öncesi Dönem

Bölgede tanınabilir, yerleşik bir uygarlığın ortaya çıkmasından çok önce, ilgili topraklar hominidler tarafından işgal edilmiş durumdaydı. Pekin yakınlarında, 1927 yılında keşfedilen bir kafatası fosili olan ve bulunduğu yerin adıyla “Pekin Adamı” olarak isimlendirilen kalıntılar, 700.000 ila 300.000 yıl önce bölgede yaşamıştı. Benzer şekilde kalıntıları, 1965 yılında Yuanmou'da bulunan “Yuanmou Adamı” da, 1.7 milyon yıl önce bu topraklarda yaşadığı düşünülen hominid ataların ünlü örneklerinden sayılabilir. Bu buluntularla ortaya çıkarılan kanıtlar, bu erken dönem sakinlerinin taş aletlerin nasıl yapıldığını ve ateşi nasıl kullanacaklarını bildiklerini göstermesi bakımından ayrıca önem taşımaktadırlar.

² Çin Qin Hanedanlığı adından türetilmiştir, 'Çin' olarak telaffuz edilmektedir.

³ Avrupalılar Çin'i, İpek Yolu üzerinden ticaret yoluyla uzun süredir, Roma'nın yıkılışı öncesinden biliyor olsalar da.

İnsanın Afrika'da ortaya çıktığı ve daha sonra dünyanın diğer noktalarına göç ettiği klasik bakış açısı olarak yaygın olarak kabul edilirken, Çinli paleoantropologlar, "insanın kökeninin 'bölgesel evrimi' teorisini desteklemektedirler". Buna göre insanın doğuşu, evrimsel anlamda varoluşu, ortaya çıkışı; "Sadece 100 ila 150 gram ağırlığında ve bir fareye benzeyen bir primat olan Shu Ape, 4.5 ila 4 milyon yıl önce Orta Eosen Çağında [Çin'de] yaşadı. Keşfi, Afrika teorisi için büyük bir meydan okuma oluşturdu. insan ırkının kökenini temsil etmektedir." ⁴ Bu meydan okuma, Shu Ape fosili ile hem gelişmiş hem de alt primatlar arasındaki genetik bağlantılar açısından evrim sürecindeki 'kayıp bir halka' yı tamamlamaya aday oluşu nedeniyle makul derecelerde de olsa kabul görmüştür.

Ancak bu veriler yorumlanırken bile (Çin sonuçları uluslararası toplum tarafından tartışılır durumda olmasına karşın), diğer buluntular tarafından sağlanan sağlam kanıtlar, Çin'deki çok eski bir hominid ve homo sapiens soyunu ve erken kültürde yüksek düzeyde gelişmişliği doğrular bir mahiyet göstermektedir denilebilir. Bunun bir örneği, 1953 yılında keşfedilen Xi'an yakınlarındaki Banpo Köyü'dür. Banpo köyü, M.Ö. 4500 ile 3750 yılları arasında yerleşim gören ve daha fazla istikrar için zemine gömülü 45 evden oluşan Neolitik bir köydür. Köyü çevreleyen bir hendek hem saldırılara hem de drenaja karşı koruma sağlarken (aynı zamanda evcil hayvanların çitlenmesine de yardımcı olurken), yeraltına kazılmış insan yapımı mağaralar yiyecek depolamak için kullanılmış izlenimi vermektedirler. Köyün tasarımı ve orada keşfedilen eserler (çömlek ve aletler gibi), köyün inşa edildiği dönemde çok gelişmiş bir kültürün ilgili bölgede faal durumda olduğuna işaret eder niteliktedir.

Burada daha detaylı değinilirse: Genel Sekreter Xi Jinping, Çin Medeniyet Keşif Projesi'nin medeniyet tanımını ortaya koyduğunu ve Çin'in medeni bir topluma girme planının tespitini ortaya koyduğunu ve bunun dünya medeniyetinin kökeni çalışmalarına özgün bir katkı sağladığını vurguladı. Çin'in "Kadim Uygarlık Teorisi"nin ve Çin Medeniyet Keşif Projesi araştırma sonuçlarının tanıtımı, tanıtımı ve dönüşümündeki güncel çalışmaların; gün ışığına çıkarılan kültürel kalıntı ve sitlerin araştırılması, yorumlanması, teşhiri ile Çin medeniyetinin etkisini ve çekiciliğini arttırmak

⁴ www.China.Org'dan alınmıştır 01.05.2022.

amaçlanmaktadır.⁵ Buradaki hedef kitlenin Batı dünyasından yansıyacak ışıqla aydınlanacak ve kendi kimliğini tanımlama şansı da bulmuş olacak Çin Toplumunun kendisi olduğu düşünölebilir.

Benzer şekilde 2001 yılında arkeologlar, Sarı Nehir'in erken dönem geniş sel suları ile getirdiğı kalın bir tortu tabakasıyla kaplanmış, çökmüş bir evde gömölü iki iskelet ortaya çıkardılar. Tortu katmanının altında ise arkeologları 20'den fazla iskelet, bir sunak, bir kare taş, çanak-çömlek ve yeşim mutfak eşyaları ile bir ilkel yerleşim alanı beklemekteydi. Bu site alanı, günümüze kadar devam eden farklı kazılarda ortaya çıkarılmış bölgedeki birçok tarih öncesi köyden sadece biriydi. Günümüzde tarih öncesi döneme ait buluntular Çin Devleti tarafından önemsenmekte, bu alanda çeşitli çalışmaların yapılması öncelenerek Çin Medeniyeti'nin inşaa edildiğı en sağlam yapının Uluslararası alanda da kabul görecekt kapsamda ortaya konmasına çalışılmaktadır. Bu Batı Medeniyeti olarak tanımlanan ve günümüzde hâkim düşün unsurunun mimarı düşünce tarafınca tanımlanmış olan "medeniyet" kavramına da bir başkaldırıyı zorunlu kılan bir uğraşı olarak ayrıca dikkat çekicidir. Medeniyet ⁶, "uygarlık; bir ülkenin, bir toplumun, maddi ve manevi varlıklarının, fikir, sanat çalışmalarıyla ilgili niteliklerinin tümü." şeklinde tanımlanmasına karşın Batılı Zihin dünyasında Doğu Medeniyetleri koloniyal dönemin belki de bir gereğı olarak, fakat görünürde rasyonel sebepler üretilmesi de ihmal edilmeden hassasiyetle (bilinçli ya da bilinç dışı süreçlerle) ihmal edilmiş, görmezden gelinmeye çalışılmıştır. Bunu açıklayacak örneğı Batı Düşüncesinde medeniyet tanımına uygun bir yapıda, bilimsel alanda üç temel arkeolojik bulgunun eş zamanlı bulunması zorunluluğı üzerinden verebiliriz. Bu üç betimleyici işaret; yazı, metal işlemeciliğı ve şehir oluşumlarının varlığı olarak tanımlanmış görünmektedir. Bu noktada Çinli arkeologların nihayetinde kanıtladıkları ve UNESCO'nun Dünya Kültürel Mirası'na dahil edilmesini sağladıkları Liangzhu uygarlığı yerleşkesinde; Avrasya'daki diğer erken

⁵ Xu Oulu: Looking for roots and Liangzhu to set a landmark for China's 5,000-year civilization; Xu Oulu Chinese Academy of History 2022-05-30 05:25 Posted in Beijing.

⁶ TDK, Genel Türkçe Sözlük, 2022 web. sayfası.

uygarlıkların aksine, ne bronz ne de tanınmış bir yazı sistemi vardır.⁷ Fakat Çinli düşün insanı- bilim insanı için aslında bu Batılı anlamda bir medeniyet olmadığı anlamındadır sadece çünkü burada söz konusu olan Doğulu bir medeniyettir ve esas temelini “karmaşık sosyal bir yapının mevcudiyetine dair izler” oluşturmaktadır. Bu yaklaşım esasen Çin İnsanı’nın önceliklerini anlamada örnek teşkil edebilecek bir tutum sunmaktadır.

İlk Hanedanların Oluşumu

Bu küçük köylerden ve çiftçi topluluklarından zaman içerisinde bir merkezi hükümet doğdu; Bunlardan ilki tarih öncesi Xia Hanedanlığıydı (M.Ö.2070-1600). Xia Hanedanlığı’nın tarihsel-mitolojik öykülerdeki mevcudiyetine karşın 1960 'larda ve 1970 'lerde yapılan kazılarla, varlığının güçlü bir şekilde ortaya konmasını sağlayan somut delillerin ve yerlerin ortaya çıkarılmasına kadar, uzun yıllar boyunca somut bir gerçekten çok daha fazla bir şekilde bir efsane olarak kabul edilmiş olduğu dikkat çekicidir. Bronz eserler ve mezarlar, açıkça farklı Taş Devri köyleri ile tanınabilir uyumlu bir uygarlık arasındaki evrimsel bir gelişim dönemine işaret eden bir nitelik sergilemektedir.

Hanedan, çiftçinin ekinlerini düzenli olarak yok eden Sarı Nehir'in taşmasını kontrol etmek için 13 yıl boyunca durmaksızın çalışan efsanevi Büyük Yu tarafından kuruldu. Efsaneye göre Büyük Yu işine o kadar odaklanmıştı ki, evinin önünden en az üç kez geçmiş gibi görünmesine rağmen bunca yıl içinde bir kez bile eve dönmediği söylenmektedir. Bu çoğunu mitolojik bir anlatının oluşturduğu adanmışlık diğerlerini de onu takip etmeye teşvik etti. Çin “Uygarlığın Beşiği” nin, M.Ö. 5000 civarında köylerin ortaya çıkmasına neden olan Sarı Nehir Vadisi olduğu genel olarak kabul edilmiştir. Buna itiraz edilmiş ve toplulukların daha yaygın gelişimi için tartışmalar yapılmış olsa da, Sarı Nehir Vadisi'ndeki Henan eyaletinin birçok erken köy ve çiftçi topluluğunun yeri olduğuna şüphe yoktur.

⁷ Wang Wei: "Chinese Civilization Exploration Project" and its main harvest; Wang Wei, Chinese Academy of History, 2022-05-31 03:04 Posted in Beijing.

Sel baskını kontrol ettikten sonra, Büyük Yu, Sanmiao kabilelerini fethetti ve o zamanki hükümdar Shun tarafından halefi seçildi ve ölümüne kadar hüküm sürdü. Büyük Yu, kalıtsal veraset sistemini ve böylece en tanıdık hale gelen hanedan kavramını kurdu. Egemen sınıf ve seçkinler kentsel kümelerde yaşarken, seçkinlerin yaşam tarzını destekleyen köylü nüfus, kırsal alanlarda yaşayan büyük ölçüde tarıma dayalı kaldı. Yu'nun oğlu Qi, ondan sonra hüküm sürdü ve son Xia hükümdarı Jie, Shang Hanedanlığı'nı (M.Ö. 1600-1046) kuran Tang tarafından devrilinceye kadar güç bu kurucu ailenin elinde kaldı.

Tang, Shang krallığındandı. Halk tarafından kendisine verilen tarihler (M.Ö. 1675-1646), katıldığı bilinen olaylarla hiçbir şekilde örtüşmemektedir ve hatalı kabul edilmelidir. Bilinen şey, onun Shang krallığında, M.Ö. 1600 civarında Jie'ye karşı bir isyan başlatan ve Mingtiao Savaşı'nda güçlerini yenen hükümdar ya da en azından çok önemli bir şahsiyet olduğudur.

Xia Sülalesinin savurganlığı ve bunun sonucunda halk üzerindeki artan yükün bu ayaklanmaya yol açtığı günümüzde düşünmektedir. Tang bu isyan sonrası hükmedilen arazinin-ilkkel devlete ait olduğu günümüzde kabul görmüş bulunan- liderliğini üstlendi, bölgede vergileri düşürdü, hükümdar Jie tarafından başlatılan ve “bol kaynakların krallığını” tüketen görkemli inşa projelerini askıya aldı. Ülkeyi genel kabule göre; sanat ve kültürün gelişmesine izin verilen bilgelik ve verimlilikle yönetti. Günümüz Çin yazı sisteminin yanı sıra bronz metalurjisi, Çin mimarisi ve dini anlayışı Shang Hanedanlığı'nın hükümdarlığı altında gelişti.

Shang Hanedanı'ndan önceki dönemde, bölgedeki insanlar Panteon'un başı olarak tek bir yüce tanrı olan “Shangti” ile beraberindeki birçok tanrıya tapıyorlardı. “Shangti”, savaşta, tarımda, hava koşullarında ve iyi hükümette zafere başkanlık eden “Büyük Ata” olarak kabul edildi. Ancak çok uzak ve çok meşgul olduğu için, insanların ihtiyaçlarının karşılanmasıyla tek başına meşguliyetinin yeterince verimli olamayacağından hareketle; daha hızlı ve etkin, acil şefahtçilere ihtiyaç duyduğu anlaşılıyordu. Böylece, zaman içerisinde toplumun geniş kesimlerince kabul görecektir olan “Atalara Tapınma” uygulaması başladı.

Buna göre biri öldüğünde, aynı Roma'nın ebeveynlik inancına benzer şekilde, ölenlerin ruhlarının artık ilahi güçlere sahip oldukları ve ihtiyaç zamanlarında yardım için kan bağı bulunan yakınlarınca çağrılacakları düşünülmekteydi. Bu uygulama ve anlayış, zamanla “Ataların Ruhları” ’nı yatıştırmaya adanmış son derece sofistike ritüellere dönüşmüştür. Bu dönüşümün nihayetinde; kişinin rahat bir öbür dünya hayatının tadını çıkarması için ihtiyaç duyacağı her şeyle dolu büyük mezarlara süslü törenlerle gömülmesi de dahil olmuştur.

Hükümdar, dünyevi görevlerine ek olarak, yaşayanlarla ölüler arasında baş görevli ve arabulucu olarak görev yaptı ve yönetimi “İlahi Kanunla” düzenlenmiş olarak kabul edildi. “Cennetin Oluru” ⁸ daha sonraki Zhou Hanedanlığı tarafından geliştirilmiş olsa da, adil bir hükümdarı ilahi irade ile ilişkilendirme fikrinin ilksel kökleri Shang hanedanlığı tarafından desteklenen inançlarda yatmaktadır.

Zhou Hanedanlığı Dönemi

M.Ö. 1046 yılı civarında, Zhou eyaletinin Hükümdarı Wu (M.Ö. 1046-1043), Shang Kralı Zhou'ya isyan etti ve güçlerini Muye Savaşı'nda yenerek Zhou Hanedanlığını kurdu (M.Ö.1046- 256). M.Ö. 1046-771 Batı Zhou Dönemini - M.Ö. 771-256 ise Doğu Zhou Dönemini işaret eder. Wu, son Shang hükümdarının taht hakkını alabilmek için kendi ağabeyini haksız yere öldürmesinden sonra iktidardaki Shang Hanedanlığı'na isyan etti. Wu ve üyesi olduğu hanedan ailesi, Shang Hanedanı'nın artık insanların genelinin çıkarları doğrultusunda hareket etmediğini ve bu nedenle monarşi ile hukuk, düzen ve adalet Tanrısı arasındaki yetkiyi -kutsal yönetme iradesi hakkını- kaybettiğini ileri sürerek isyanı meşrulaştırmak amacıyla bu kardeş katlini kullandılar.

“Shangti- Cennetin İradesi” böylece, tanrıların adil bir hükümdarı kutsaması ve ilahi emirle yönetme hakkını ona vermesi olarak tanımlandı. Hükümet artık tanrıların iradesine hizmet etmediğinde, o hükümet doğal olarak devrilecekti. Ayrıca, Çin'in yalnızca bir meşru hükümdarı olabileceği ve onun yönetiminin, cennetin kendisine emanet ettiği toprakların bir vekilharcı olarak uygun davranışıyla meşrulaştırılması

⁸ Mandate of Heaven – (İng.)

gerektiği şart koşuldu. Kural babadan oğula geçebilirdi, ancak çocuk -velihat- yönetmek için gerekli erdeme sahipse. Bu yetki daha sonra, ardıllığı değersiz nesillere emanet eden çeşitli yöneticiler tarafından sıklıkla manipüle edilecekti.

Zhou Hanedanlığı'nın yönetimi altında kültür gelişti ve medeniyet yayıldı. Yazı kodlandı ve demir metalurjisi giderek daha karmaşık hale geldi. Genel olarak Çin'de ve Yüz Düşünce Okulu zamanındaki, ismen en büyük ve en tanınmış Çinli filozoflar ve şairler; Konfüçyüs, Mencius, Mo Ti (Mot Zu), Lao-Tzu, Tao Chien ve askeri stratejist Sun-Tzu (eğer tasvir edildiği gibi varsa), hepsi Zhou döneminden köken almış görünmektedirler.

Shang Hanedanı'nın hükümdarlığı altındaki topraklara tanıtılmış olan “at arabası”, Zhou hanedanı döneminde daha da geliştirildi. Bu dönemlerin ve hanedanların tarih kitaplarında görüldüğü kadar düzgün bir şekilde başlamadığı ve bitmediği; örneğin Zhou Hanedanlığı'nın Shang Hanedanlığıyla dil ve din dahil birçok kültürel özelliği paylaştığı belirtilmelidir. Tarihçiler, açıklığa kavuşturmak için olayları dönemlere ayırmayı gerekli bulsa da, Zhou Hanedanlığı, ilki “İlkbahar ve Sonbahar Dönemi” ve ikincisi de “Savaşan Devletler Dönemi” olarak bilinen aşağıdaki tanınmış dönemler boyunca varlığını sürdürmüştür.

İlkbahar ve Sonbahar Dönemi - Savaşan Devletler Dönemi

İlkbahar ve Sonbahar Döneminde⁹, Zhou hükümeti kendi yönetimlerinde ademi merkeziyetçi hale geldi. 'Batı Zhou' döneminin sonunu ve 'Doğu Zhou'nun başlangıcını işaret eden Luoyang'daki yeni başkente taşınmak. Bu, felsefede, şiirde ve sanatta en çok kaydedilen ve Konfüçyüsçü, Taocu ve Mohist düşüncenin yükselişini gördüğü dönemdir. Ancak aynı zamanda, farklı devletler Luoyang'ın merkezi yönetiminden kopuyor ve kendilerini egemen ilan ediyorlardı. Bu, daha sonra, yedi devletin kontrol için

⁹ M.Ö. 772-476 ve o zamanki devletin resmi tarihçesi ve General Sun-Tzu'dan bahseden erken bir kaynak olan İlkbahar ve Sonbahar Yıllıkları'ndan ötürü bu şekilde anılır.

birbirleriyle savaştığı Savaşan Devletler Dönemi'ne (M.Ö. 481-221) yol açtı. Yedi eyalet Chu, Han, Qi, Qin, Wei, Yan ve Zhao'ydu; bunların hepsi kendilerini egemen olarak görüyordu, ancak hiçbiri, Luoyang'ın Zhou'su tarafından hâlâ kendinde olduğu ileri sürülen “Cennetin Onayı” ‘nı talep etme konusunda kendinden emin değildi. Yedi devletin hepsi aynı taktikleri kullandı ve savaşta aynı davranış kurallarına uydu ve bu nedenle hiçbiri diğerine üstünlük sağlayamadı.

Bu durum, herhangi bir devletin avantajını etkisiz hale getirmek ve savaşı sona erdirmek umuduyla, her devlete eşit tahkimat ve kuşatma merdivenleri bilgisi sağlamayı misyon edinen yetenekli bir mühendis olan pasifist filozof Mo Ti tarafından istismar edildi. Ancak çabaları başarısız oldu. Sonuç olarak; M.Ö. 262 ile 260 arasında Qin eyaleti Zhao üzerinde üstünlük kazandı ve sonunda Changping Savaşı'nda onları yendi.

Bu süreçte, ekonomik olarak verimliliğe ve toplumsal açıdanda hukuka büyük önem vermesiyle bilinen Shang Yang (M.Ö.-d.338) adlı bir Qin devlet adamı, Qin'in savaş anlayışını ne pahasına olursa olsun zafere odaklanmak için yeniden şekillendirdi. Sun-Tzu veya Shang Yang'ın Çin'deki askeri protokol ve strateji reformuyla ilişkilendirilmesi, tarihi açıdan belgeleri okuyanın Sun-Tzu'nun tarihselliğini kabul etmesine bağlı bir durum arz etmektedir denilebilir. Sun-Tzu'nun kimilerince iddia edildiği gibi somut- belli bir kişi olarak var olup olmadığı tartışmalı olasa da en azından devlet adamı Shang Yang'ın, yazar olarak Sun-Tzu'nun adını taşıyan ünlü “Savaş Sanatı”¹⁰ isimli eserle tanışmış olabileceği genel kabul görmüş durumdadır.

Savaş Sanatı isimli eserle devlet yöneticisinin düşün alanına sokulan reformlardan önce, Çin toplulukları arası savaş, yoğun nezaket barındıran ve cennetin algılanan iradesi* “Tanrı Yargısı” tarafından dikte edilen, çok kesin kurallarla asilzadelerin karşılıklı oynadığı beceri oyunu olarak kabul edilebilecek bir yapıya sahipti. Zayıf durumdaki veya hazırlıksız haldeki saldırılması etik değildi. “Tanrısal Yargı” bu duruma bir şekilde müdahale eder ve süreci ileride tersine çevirir şeklinde bir kabul de mevcuttu. Rakip harekete geçip sahada saflar oluşturan kadar çatışmanın başlamasının ertelenmesi

¹⁰ The Art of War (İng.) - Savaş Sanatı . Yazar: Sun-Tzu.

her iki taraftan da bekleniyordu. Devlet adamı olarak Shang, ilk defa zafer peşinde topyekûn savaşı açıkça savundu ve her ne şekilde olursa olsun düşman kuvvetlerinin hezimete uğratılmasının yegâne doğru olduğunu ileri sürdü. Devlet adamı Shang'ın bu ilkeleri Qin Devlet yönetimince de biliniyordu ve Changping'deki savaş sonrasında karşı tarafın liderlerinin ölmesi üzerine savaştan teslim olan 450.000'den fazla esir Zhao askerinin savaştan sonra idam edilmesiyle Qin'e bekledikleri avantajı verecek şekilde kullanıldı. “İlahi Yargı” ‘ya uygun olmayan bu uygulama Ying Zheng'in hem bireysel hem de hanedanlık olarak kaderini kesin şekilde etikleyecek olmasına karşın (olumlu-olumsuz olduğu tartışılabilir), kurduğu güçlü yapı sayesinde “Çin” adı da böylece tarihe kazınmıştır.

Ying Zheng döneminde, M.Ö. 221'de “Savaşan Devletler” arasındaki bu çatışmalar en üst düzeyine çıkmıştı. Yine de, Qin Devletinin başı Ying Zheng'in yükselişine kadar bu taktikleri daha etkili bir şekilde kullanmaktan kaçınmışlardı. Ying Zheng, Shang'ın direktiflerini kullanarak, demir silahları olan ve savaş arabaları kullanan hatırı sayılır büyüklükteki ordusuyla, M.Ö. 221'de Savaşan Devletler çatışmasından nihayi ve kesin zaferle çıkmayı başardı. Böylece diğer altı devleti kendi egemenliği altına aldı ve kendini Birleşik Büyük Çin'in “Shi Huangdi-İlk İmparatoru” ilan etti. Bu birliktelikle birlikte “Tanrısal Yargı” kavramı da değişime uğrayarak, güçlü olanın yönetimde hak sahibi olan olduğunu ileri sürmesine fırsat tanıyan bir yapıya bürünecektir.

Qin Hanedanlığı Dönemi

Shi Huangdi böylece Qin Hanedanlığı'nı (M.Ö.221-206) kurdu ve hanedanların ülkeyi yönettiği Çin'de İmparatorluk Dönemi olarak bilinen dönemi başlattı (M.Ö.221 - M.S.1912). Farklı devletleri birbirinden ayıran duvarlı surların yıkılmasını emretti ve krallığının kuzey sınırı boyunca büyük bir duvar inşa edilmesini emretti. Bugün Shi Huangdi'nin orijinal duvarından çok az kısmının günümüze ulaşabilmiş olmasına karşın, Çin Seddi'nin yapımı onun yönetimi altında başladı. Esasında Daha savaşan devletler döneminde başlangıçta büyük şehirler, sonrasında da her devletin kendi alanının sınırlarını belirlemek amacıyla inşaa ettiği duvar yapıları mevcuttu. Shi Huangdi, diğer devletler üzerinde tam egemenlik sağlaması sonrasında artık bütünleşik Çin

İmparatorluğu içinde kalan bu duvarları yıktı, bir kısmını da Batıda gelen saldırıları önleyecek Büyük Çin Seddinin oluşumuna dahil ederek kullandı.

Doğuda Kore sınırlarından batıda coğrafi olarak da sorunlu Ordos Çölü'ne kadar tepeler ve ovalar aşarak 5.000 kilometreden uzun bir mesafeyi kat eden Çin Seddi büyük bir projeydi. Dönemi için bu muazzam bir lojistik girişimdi, ancak seyrinin büyük bir bölümünde ayrı Çin Devletleri tarafından kendi sınırlarını korumak adına dördüncü ve üçüncü yüzyıllarda kuzey sınırlarını savunmak için inşa edilmiş olan daha eski duvarların uygun şekilde birleştirilmesi bütünlük yapının görece kısa zaman içinde inşaa edilebilmesine imkân tanımış oldu. **(Yara ve Fagan, 382)**

Shi Huangdi, savunma çabalarına ek olarak, yol yapımıyla ulaşım altyapısını da güçlendirdi. Böylece oluşan seyahat kolaylığı ticareti artırmaya yardımcı oldu. Xianyang'daki imparatorluk başkentinden çıkan ve ülkeye yayılan beş ana yol oluşturuldu. Seyahat edenlerin güvenliği için her birine polis güçleri atandı ve ülke genelinde haberleşmeyi sağlamak üzere yolların üzerine posta istasyonları inşaa edildi. Bu yolların çoğu, basitçe sıkıştırılmış topraktan oluşuyordu ve 15 metre genişliğindeydi. En uzun olanı güneybatıya, Yunnan sınır bölgesine ulaşacak şekilde kuş uçuşu 7.500 kilometreden uzun bir mesafeyi kat ediyordu. Aşılan arazinin yapısı çok sarptı, bu da yolun kimi bölümlerinin kütükten sağlam çıkıntılar oluşturulup bunların üzerinde dikey uçurumların hemen kenarına yapılması gibi bir zorunluluk doğuruyordu. **(Yara ve Fagan, 382)** Shi Huangdi yaptığı bu büyük inşaat projelerinin yanında imparatorluğunun sınırlarını da genişletme başarısı gösterdi. Güneyde Büyük Kanal'ı inşa etti, toprakları yeniden dağıttı ve böylece başlangıçta adil bir hükümdar olarak bilinmesini sağladı.

İnşaat projeleri ve askeri kampanyalarda büyük ilerlemeler kaydederken, yönetimi giderek artan bir şekilde iç politikada demir bir yumruğa dönüştü. “Gökten Gelen Yetkiyi-Tanrısal Yargıyı” dayanak göstererek uyguladığı yaklaşımı haklı bir temele oturmaya çalıştı. Shang Yang tarafından geliştirilen ve “Legalizm” olarak isimlendirilen bu anlayış dışında kalan tüm felsefeleri ve felsefi okulları baskı altına aldı ya da yasakladı. Baş danışmanı Li Siu'nun tavsiyesini dikkate alarak aile geçmişi, Qin eyaleti veya kendisi hakkında bilgi içeren onaylamadığı tüm eserlerle birlikte “Legalizm” için uygun olmayan tüm tarih veya felsefe kitaplarının yakılarak imha edilmesi emrini verdi.

O dönemde kitaplar, döner pimlerle tutturulmuş bambu şeritler üzerine yazıldığından ve bir cilt ciddi bir ağırlığa sahip oluyordu. Emirleri dinlemek istemeyen, kitapları ile birlikte kaçmaya çalışan bilim adamları ve ruhban sınıfı üyeleri birçok zorlukla karşı karşıya kaldılar. Kitap kaçırma ve saklamanın fiziki olarak da zorluklar barındırmakta olması nedeniyle birçok kişi yakalandı ve merkezi yönetim tarafından ağır cezalara tabi tutuldu. Bu kişilerin birçoğunun Çin Seddi'nde çalışmaya gönderildiği de düşünülmektedir. Tarihi açıdan kesin kayıtlara geçen ellerindeki kitapları getirirlerse kendilerine bir şey yapılmayacağı şeklinde duyurular sonrasında kitap getirenlerin ve kitapların birlikte yakıldığı olaylar mevcuttur. O dönemde hem toplumsal hafızaya kazınacak derin izler bırakan hem de tarih sayfalarında yerini alan önemli bir olay da kimlerin okuma yazma bilip bilmediğinin sorulması ve bu kişilerin devlet işlerinde görevlendirileceği açıklaması sonrasında saraya giderek teslim olan dört yüz altmış kişinin okur yazar olmaları nedeniyle oluşturdukları tehditten ötürü tehlikeli kabul edilerek öldürülmeleri olayıdır. Bu temizleme süreci felsefi ve tarihi aktarımın, özellikle Qin Hanedanı öncesi dönemlerle ilgili bilgilerin aktarımının önemli bir şekilde kesintiye uğramasına neden olmuştur. Bu dönemde, toplanan veya öldürülen kişilerin kitapları yine sadece kendi bildikleri yerlere saklamış olma ihtimalleri ölümleri sonrasında bu kaynaklara da ulaşılmasını neredeyse imkânsız kılmıştır. Tüm bu zorluklara karşın nesiller dini bir öğreti olarak kabul ederek Konfüçyüs'ün tüm eserlerini ezberlediler ve bu eserlerin kulaktan kulağa aktarılması sayesinde öğretinin günümüze kadar ulaşmasında önemli bir rol oynadılar. **(Durant, 697)**

Bu eylemlerine, Shi Huangdi 'nin konuşma özgürlüğü de dahil olmak üzere genel özgürlükleri baskılayan ve sınırlandıran katı tutumu da eklenince, kendisinin kısa sürede tüm Çin toplumunca bilinen bir figür haline gelmesi beklenen bir durum olarak kabul edilebilir. Hükümdarın kendisi için bu durum, izolasyon içinde yaşama zorunluluğu anlamına geliyordu çünkü çok sayıda düşman edinmeyi de başarmış durumdaydı. Her an her yerden ve herkesten ölümcül bir tehdit beklentisi İmparatoru zihinsel olarak yıprattı. Yine bu süreçte İmparator zihinsel olarak yoğun şekilde kişisel zamanını geçmişe ve ölümler diyarına -atalara tapınma kültü- ile ilgilenerek geçirmeye başladı. İmparatorun “ölüler diyarı” ile yaşayanlar aleminden daha fazla ilgilenmeye başlaması, real dünyadan bir nevi kopuş yaşamasına neden oldu. İmparator Shi Huangdi, mental açıdan sağlıklı

olup olmadığı sorgulanabilecek şekilde, bu diğer dünyanın nelerden oluştuğu ve oraya seyahat etmekten nasıl kaçınabileceğiyle giderek daha fazla meşgul olmaya başladı. Görünüşe göre bu süreçle beraber, ölümle ilgili saplantı derecesinde bir korku geliştirmiş, kişisel güvenliği konusunda giderek daha fazla paranoyak hale gelmiş ve yaşamının bundan sonraki döneminde ölümsüzlük arayışı temel uğraşısı haline almıştır.

Kendisine şimdiki yaşamının ihtişamını aratmayacak bir öbür dünya hükümdarlığı sağlama arzusu, mezarı için inşa edilmiş bir sarayı ve kendisine sonsuzlukta hizmet etmesi için oluşturulmuş 8.000'den fazla birbirinden farklı, herbiri gerçek bir insan boyutlarında pişmiş toprak savaşçı heykelinden oluşan bir orduyu görevlendirmeye yöneltti. Onunla birlikte gömülü olan bu seramik ve pişmiş topraktan oluşan ihtişamlı ordusunda yine pişmiş topraktan savaş arabaları, süvariler, bir başkomutan ve çeşitli kuşlar ve hayvanlar da bulunmaktaydı. Herbiri heykel niteliğinin dışında ten rengi ve kıyafetlerindeki en ince detaya kadar renklerle işlenen bu sanat eserlerinin yapımında dönemin heykeltçilik sanatında usta İyon heykel traşlar ve sanatçıların bile çalıştığı düşünülürse İmparatorun diğer dünyayı somutlaştırma ve reel dünyaya yakınlaştırmak ve böylece aradaki ince sınırı -yaşam ve ölüm arasındaki- yok edebilmek için gösterdiği çaba daha iyi anlaşılabilir. İmparator bu süreç içerisinde bir taraftan da mevcut yeryüzünde somut bir ölümsüzlük arayışına da devam etti. Bu arayışı sırasında M.Ö.210'da -tabi ki ölümsüzlük iksirini bulamadan- öldü. Bu olası ama hazırlıksız yaşanan durumun üzerine, başdanışmanı konumundaki Li Siu, ortaya çıkan boşluktan istifade ederek ve hükümetin kontrolünü ele geçirmeyi umarak; İmparatorun iradesini dahi değiştirmek suretiyle imparatorun en uysal oğlu olan Hu-Hai'yi resmî anlamda merkez otoritenin başına getirinceye kadar İmparator Shi Huangdi'nin ölümünü bir sır olarak sakladı.

Ancak bu planın sonuç getirmeyeceği genç ve hazırlıksız İmparator adayının bir sonraki varis olma konusundaki kararsızlığını göstermesiyle ortaya çıkmıştır. Bu kararsız ve istikrarsız geçiş süreci, yeni İmparatorun konumunu pekiştirmek düşüncesiyle birçok kişiyi idam etmesine ve takip eden dönemde de ülke genelinde yaygın bir isyanın başlamasına neden olmuştur. Böylece İmparator Shi Huangdi 'nin ölümünden kısa bir süre sonra, Qin (Çin) Hanedanlığı, prens Hu-Hai, başdanışman Li Siu ve yine başka bir danışman olan Zhao Gao gibi insanların gücü kontrol etme arzuları ve planlarıyla

kurguladıkları entrikaları ve beceriksizlikleri nedeniyle hızla çökmeye başladı. Bu durum aynı zamanda bir sonraki döneme adını verecek olan hanedanın, Han Hanedanlığı'nın (M.Ö.202-220) ortaya çıkmasına uygun bir zemin oluşturmuştur.

Chu-Han Çatışması

Qin Hanedanlığı'nın yukarıda anlatılan çöküşünü takiben Çin halkının yaşam alanı olan topraklarda, Chu-Han çekişmesi (M.Ö.206-202) olarak da bilinen kaos dönemi ortaya çıktı. Qin'e karşı isyan eden güçler içerisinde etkin iki general ortaya çıktı: Hanlı General Liu-Bang (M.Ö. 256-195) ve Chu'lu General Xiang-Yu (M.Ö. 232-202) merkez otoriteye sahip olmak üzere çatışmaya başladılar. General Xiang-Yu, General Liu-Bang'ın Qin kuvvetlerine karşı Xianyang'da ve diğer önemli şehirlerde belirleyici galibiyetler almasını izleyen dönemde Qin'in en zorlu rakibi olduğunu kanıtlayan Liu-Bang'ın "Han Kralı" unvanını almasına engel olamadı.

Bununla birlikte, iki eski müttefik, Xiang-Yu Hong Kanalı Antlaşması'nı müzakere edip geçici bir barış getirene kadar Chu-Han çekişmesi olarak bilinen güç mücadelesinde farklı düzeylerde çatışmalar devam etti. General Xiang-Yu, Çin topraklarını her iki grubun kendi etkinlik bölgelerinden yola çıkarak, doğuda Chu ve batıda Han yönetimi altında bölmeyi önerdi, ancak kısa süren bu barış ve antlaşma görüşmeleri General Liu-Bang ve çevresindekilerin Han yönetimi altında birleşik bir Çin kurabileceklerine kanaat etmeleri üzerine barış sürecini bozarak düşmanlıklarının yeniden başlamasına yol açtı. Sonuç olarak M.Ö. 202 'deki Gaixia Savaşı'nda, Han ünvanını artık taşımakta olan Liu-Bang'ın büyük generali Han-Xin, bizzat General Xiang-Yu yönetimindeki Chu güçlerini tuzağa düşürmesi ve büyük bir bozguna uğratması üzerine daha önce Han ünvanını almış olan Liu-Bang yeni Çin İmparatoru ilan edildi. Tarihçiler ve takipçileri tarafından gelecek kuşaklarda kendisi Han'ın İmparatoru Gaozu olarak bilinecek önemli bir tarihi figür ortaya çıkmış oldu. Chu güçlerini yöneten General Xiang-Yu ordusunun açık hezimetini takiben intihar etti, buna karşın ailesinin fertlerinin yaşamasına ve hatta Gaozu'nun kurduğu merkezi hükümette farklı görevlerde hizmet etmelerine izin verildi.

Han Hanedanlığı Dönemi

Han Hanedanı kurucu İmparatoru Gaozu tarafından kurulan bu barış ortamı, kültürün yeniden gelişebilmesi ve büyüyebilmesi için ihtiyaç duyulan istikrarı da sağlamış oldu. Batı'yla olan ticari ilişkiler de yine bu dönemde giderek artmaya başladı. Üretici zihinler barış ortamının sağladığı istikrar ve ticaretin gelişmesi sonucu artan zenginliğin getirdiği boş zaman sayesinde sanatsal ve teknik-teknolojik üretimler yaptılar. Han Hanedanlığı, sinagoglarca tarihlerini yazan ilk hanedan olarak da kabul edilmektedir, ancak bir önceki Qin Hanedanının son ve büyük İmparatoru Shi Huangdi, kendisinden önce gelenlerin aktardığı yazılı kayıtların büyük kısmını bulundurma ve saklamayı büyük cezalarla engelleyip ibadet haneler ve bireylerden topladıktan sonra yakarak ortadan kaldırmada oldukça başarılı olmuş olduğu için tarih kayıtlarının yazımı ve arşivlenmesinin başlangıcı ile ilgili iddialar genellikle tartışmalıdır. Buna karşın, tartışılmaz bir şekilde, Han Hanedanı yönetimi altındaki dönemde Çin topraklarında sanatın ve kültürün her alanında büyük ilerlemeler kaydedilmiş olduğuna şüphe yoktur.

İmparator Gaozu, merkezi otoriteyi ele geçirmesini takiben hızla Konfüçyüsçülüğü benimsedi ve onu merkezde oluşturduğu yönetimin yani hükümetin münhasır felsefi dayanağı haline getirerek aynı zamanda günümüze kadar devam edecek olan bir uygulama modeli oluşturmayı da başarmış oldu.

Çin'in tarihinin tıp bilimi ve pratiğine dair en eski yazılı kaynağı olarak kabul edilen Sarı İmparator'un Tıp Kanunu, yine Han Hanedanlığı döneminin gelişimsel ürünü olarak bu dönemde kayıt altına almıştır. Benzer şekilde bilginin aktarımında halen önemli rolü olan "kağıt" bu zamanda icat edildi ve kayıtlarda kullanılan yazı dili hızla zenginleşerek daha karmaşık hale geldi. İmparator Gaozu, Konfüçyüsçülüğü benimsemiş ve hatta devletin Resmi felsefesi haline getirmiş olsa da, Qin İmparatoru Shi Huangdi'den farklı olarak, felsefi düşünüyü ve felsefe uğraşlarını toplumun geri kalanı için yasalaştırmaktan farklı çekinceler nedeniyle imtina etti. Buna karşın Konfüçyüsçü öğretisi dışında kalan tüm felsefeler -felsefe aynı zamanda Çin halkı düşün dünyasında Batının din anlayışı olarak kabul edilebileceğinde, diğer dinlere- karşı hoşgörülü davrandı ve bu serbestinin sonucu olarak da, saltanatı döneminde edebiyat ve eğitim tüm ülkede gelişti

ve zenginleştirdi. İmparator ayrıca vergileri azalttı ve ordusunu dağıttı, bu iki handikapa karşın gecikmeden harekete geçecek bir disiplinle harekate hazır bir güç olarak varlığını sürdürmeyi de başardı.

M.Ö.195' teki ölümünden sonra, karısı İmparatoriçe Lu Zhi (M.Ö. 241-180), hizmet eden Veliaht Prens Liu Ying'den (İmparator Hui, M.Ö.195-188) başlayarak bir dizi kukla Prensi başa getirip, kullanarak merkezi hükümete hakimiyetini özellikle bürokratlardan aldığı destekle yine de sürdürdü. Bu perde arkası konumunu Lu Zhi aynı zamanda bürokratlar ve görece yeni oluşmuş olan ruhban sınıfı arasında kurduğu denge ile yönetimde koruyarak uzun süre etkin kalmayı başarmıştır. Lu Zhi, dönemde uygulanan politikalar, Han imparatorlarının en büyüğü olarak genel kabul gören Wu Ti'nin -Büyük Wu'nun (M.Ö.141-87)- genişleme, bayındırlık işleri ve kültürel girişimlerine zemin hazırlayacak olanak istikrarın ve kültürün korunmasını sağladı. Büyük Wu M.Ö. 138 'de elçisi Zhang Qian'ı her dönemde uygulanmış ve gelecekte de uygulanacak olan bir Çin Devlet anlayışı olarak yanında farklı ve zengin içerikli hediyelerle Batı'ya gönderdi. Böylece farklı medeniyetler arasında, farklı uluslar arasında her anlamdaki etkileşimin ama en önemlisi ticaretin sembolü olacak İpek Yolu'nun, M.Ö. 130'da İpek'in Batıda aranan bir ürüne dönüşmesini sağlayarak, resmî açılışını da yapmış oldu. Böylece gerek coğrafi gerek tarihi bir yapı olarak günümüzde giderek canlanan ve geleceği şekillendirmek üzere farklı Uluslar tarafınca halen kurgulanmakta ve geliştirilmekte olan İpek Yol Projesi'ne dönüşecek önemli bir etkileşim kapısı da açılmış oldu.

Wu'nun merkez bürokrasisi karşısında dengeleyici unsur olarak yanına almayı başardığı ruhban sınıfı desteklemesi sayesinde kendi döneminde Konfüçyüsçülük hükümetin resmî doktrini olarak konumunu da pekiştirdi ve takip eden dönemde Büyük Wu Ti, okuryazarlığı teşvik etmek ve Konfüçyüs ilkelerini öğretmek için imparatorluk genelinde okullar kurdu. Ayrıca ulaşımı, yolları ve ticareti geliştirdi, insan kitleleri arasındaki etkileşimi kolaylaştıracak önlemler aldı ve bu girişimlerde de bir nevi kamu çalışanı olarak çok sayıda işçi istihdam ederek milyonları harekete geçirdi diğer birçok kamu projesini de planladı ve bizzat hayata geçirme şansını da buldu. Büyük İmparator Wu Ti'den sonra gelen halefleri de benzer şekilde oluşmuş olan bu Çin Devlet politikasını sürdürmeyi başardılar böylece de kendi dönemlerinde yeni başarılar kazandılar.

Hanedanın kurucu İmparatoru Gaozu, tüm eski düşmanlarına saygıyla davranmış ve bu şekilde çatışmayı en aza indirerek, Çin topraklarını kendi merkezi otoritesinin egemenliği altında birleştirmeyi başarmıştı. Bu sayede oluşan birlikten ve ortak çıkarların birleştirdiği kitlelerin organize hale getirilmesinden güç alarak Çin topraklarına farklı dönemlerde oldukça başarılı akınlar yapmış olan göçebe Xiongnu kabilelerini kendi döneminde geri püskürtmeyi başararak gücünü kanıtlamış olarak başarısız Qin Hanedanlığı'na karşı isyanda yükselen merkeze hakim olma çabasındaki diğer devletlerle de barış yapacak güce sahip olduğunu da -yönetimi Tanrısal İradeden aldığını ileri süre bilme ayrıcalığına da sahip olarak- kanıtlamıştı. Böylece bu çatışmalara son verecek barış dönemini başlatıp devam ettirebilmişti. Adını Liu-Bang'ın -artık İmparator Gaozu'nun- Hanzhong eyaletindeki evinden almakta olan Han Hanedanlığı, Çin Devletini kısa bir kesintiye uğrayacak olmasına karşın, M.Ö. 202'den M.S. 220'ye kadar yani takip eden 400 yıl boyunca etkin ve başarılı bir şekilde yönetecekti.

Han Hanedanı dönemi tarihçiler tarafından iki döneme ayrılmaktadır: Batı Hanlığı (M.Ö. 202 - M.S. 9) ve Doğu Hanlığı (M.S. 25 -220).

Bu dönemde üretimdeki artış ve bunun sonucu oluşan ticaretin hızla getirdiği kazanç sayesinde elde edilen zenginlikteki artış, büyük mülk sahiplerinin ortaya çıkmasına ve genel refahın ülkenin bitinünde yükselmesine fırsat tanınmasına karşın, toprağı işleyen geniş köylü kitleler için hayat giderek daha da zor hale gelmeye başlamıştır. Kısmen toprak sahiplerinin aç gözlüğü ve merkezi otoritenin denetiminin zayıflaması sonucunda oluşan bu kitlesel memnuniyetsizliği bahane eden Vekil Wang Mang (M.Ö. 45 -M.S. 23) M.Ö. 9 yılında, "Tanrısal Yetkiyi-Göksel Onayı" Han Hanedanının kaybettiğini, bunun kendi hakkı olduğunu bir grup destekçisi ile ileri sürdü. Bu şekilde aynı zamanda Han Hanedanlığı'na da son vermiş olduğunu söyleyerek merkezdeki yönetimin kontrolünü ele geçirdi. Yeni İmparator Wang Mang, Xin Hanedanlığı'nı (M.Ö. 9-23) kapsamlı bir toprak reformu ve servetin yeniden dağılımını hedefleyen bir reform zemininde kurmuş olduğundan, geniş bir halk kitlesinin ve ruhban sınıfının desteğini alarak yönetimini üzerindeki hâkimiyetini hedeflerini gerçekleştireceği politikalarla sürdürmeyi başardı. Bu hedeflerinde de ilk dönemde kısmen başarılı olmuş olduğu söylenebilir.

İmparator Wang Mang'ın hedefleri nedeniyle başlangıçta sayıca ülkedeki çoğunluğu oluşturan görece fakir köylü sınıfı üyelerinden önemli bir destek olarak kuvvetini arttırmasına karşın, yerleşik düzenin söz sahibi ve zengin yerel toprak ağaları - toprak sahipleri veya büyük mülk sahipleri- ise yine tahmin edileceği üzere bu yeni düzenlemelere, uygulanmaya başlanan toprak reformlarına şiddetle karşı çıkmışlardır. Bu büyük ve yapıcı dönüşüm hedefi, bu direniş nedeniyle kısmen başarılı olmuş olmasına karşın gelecek dönemlere aktarılabilecek sağlam zeminden yoksun, zayıf bir tasarı olarak kalacak ve ancak planlanmış olduğu şeklinin bir küçük taslağı olarak hayata geçirilebilecektir. Bu durumun sonucunda toprak reformuna direnen toprak sahiplerinin kendilerine ait olduğunu iddia ettikleri bu topraklarının üzerindeki köylüleri serbest bırakması, topraklarını ekmemesi gibi pasif direnişleri, geniş kitleleri etkileyen yaygın bir işsizliğin oluşmasına ve buna ikincil köylü kitlede beklentilerinin karşılanacağına inancın azalmasına, aç ve öfkeli bir köylü topluluğunun ortaya çıkmasına neden olacaktır. Hatta oluşan bu toplumsal tepki farklı bölgelerde kısmen toprak sahiplerinin de desteklediği ayaklanmalara da dönüşecektir. Zaten verimi düşmüş durumdaki tarımsal üretimi daha da olumsuz etkileyen bu ayaklanmaların neden olduğu kıtlığa, o yıllarda aşırı yağışların bir sonucu olarak Sarı Nehir havzasının taşkın suları altında kalması da eklenecektir. Bütün bu olumsuz faktörler Xin Hanedanlığının İmparatoru Wang Mang yönetiminin daha da güç duruma düşmesine neden olmuştur. Büyük kitleler için büyük hayalleri olan ve bunları uygulama çabasını gerçekten gösteren Wang Mang, üst üste gelen bu olumsuz durumların sonucunda aslında hükümeti ele geçirip reformları onların yararına hayata geçirme planlarıyla başa geldiği ama artık kontrol edemediği kitleye ait öfkeli bir köylü çetesi tarafından öldürülecektir.

Han'ın Düşüşü ve Xin Hanedanlığının Yükselişinin Sonuçları

Xin Hanedanlığı'nın yükselişi, Batı Han olarak bilinen dönemi sona erdirdi ve İmparator Wang Mang'ın ölümü Xin Hanedanlığını ortandan kalkmasına böylece de Doğu Han döneminin başlamasına neden oldu. Bu yeni dönemde, İmparator Guangwu (M.S. 25-57), daha önceki Batı Han yöneticilerinin yerel yönetimde uyguladıkları politikaları sürdürerek Wang Mang'ın el koyduğu toprakları zengin mülk sahiplerine geri verdi, böylece toprak ve tarım tarım üretimindeki düzen yeniden sağladı. İmparator

Guangwu, Xin Hanedanlığı yönetimi sürecinde elden çıkmış olan toprakları geri almakla uğraşmak durumundaydı. Bu amaçla da zamanının çoğunu isyanları bastırmakla ve ek olarak da günümüz Kore ve Vietnam bölgelerinde kaybedilen merkezi Çin Devleti hakimiyetinin yeniden sağlanması için çabalamakla geçirmek durumunda kaldı.

Vietnam ve çevresinde M.S. 39' da iki kız kardeşin önderlik ettiği "Trung Sisters" İsyanı ile baş edebilmek için Han'ın resmi devlet kayıtlarına göre on binin üstünde erkek katledildi ve dört yıl boyunca bu bölgede destek bulan isyanın bastırılması için Çin Devleti askeri olarak çaba göstermek durumunda kaldı. Buna karşın, sonuçta imparator ülke genelinde merkez hükümetin egemenliğini sağlamlaştırma şansı ve hatta bu çabası sırasında sınırlarını genişletme imkânı da buldu. Sınırlarının genişlemesi imkânı ile ticaretin ve halkın refahının artması sonuç olarak istikrarın sağlanmasına da fırsat tanıdı. Takip eden dönemde yani İmparator Zhang (M.S. 75-88) zamanında, Çin toprakları o kadar büyük bir üretim kapasitesine sahip olmuştu ki o dönemin neredeyse bütün büyük devletleri ile ticari ortaklıklar kurmayı başarmıştı. İmparatorun ölümünden sonraki bir dönem için de artmış olan üretim sonucu doğal olarak artan ticari ilişkiler yine benzer şekilde, merkezi yönetimlerin çaba göstermesine gerek kalmadan devam edebildi. Öyle ki M.S. 166'da Marcus Aurelius yönetimindeki Roma İmparatorluğunda, Çin İpeği altından daha değerli bir ticari ürün haline gelmişti, bunun sonucu olarak da zengin Romalılar Çinli tüccarlara ne fiyat isterse ödeyerek İpek ticaretine devam etmekteydiler.

Buna karşın, toprak sahibi soylular ve emekleri sömürülen aç köylüler arasındaki anlaşmazlıklar, Beş Tutam Pirinç İsyanı (M.S. 142) ve Sarı Başlık İsyanı'nda (M.S. 184) örneklendiği gibi merkezi hükümet için sorunlara neden olmaya devam etti. Beş Tutam Pirinç isyanı temelde dini bir isyan hareketi olarak ortaya çıkmış buna karşın zamanla, Konfüçyüsçü ideallere sahip çok sayıda farklı köylü sınıfı grubunu da bünyesinde barındırır bir yapıya bürünmüştü. Bu isyanların her ikisinin de ortaya çıkış nedeni, Han Hanedanlığı'nın gittikçe genel halkı ihmal eden politikalar izlemesi nedeniyle kötü duruma düşen geniş kitlelerin oluşmasına neden olmuş olmasıdır denilebilir. Yönetimdeki başarısızlıkları nedeniyle İmparator kitle üzerinde yönetme hakkını Konfüçyüsçü öğretiyeye göre kaybetmiş görüldüğünden iki isyanın liderleri de, Han Hanedanının "Cennetin Yetkisini- Tanrının Olurunu" kaybettiğini ve tahttan çekilmesi gerektiğini ileri

sürerek hareketlerini haklı kılmaya çalışmışlardır. Bu isyanlar ve liderlerinin tutumu Xi Hanedanlığının kuruluş dönemini ve o dönemdeki sosyal şartları hatırlatmakta olsa da aynı zamanda arkasına almış olduğu topluluklar itibariyle de sonuçlara dair olasılıkların da benzer olacağını düşündürmektedir ki öyle olmuştur. Han Hanedanlığı, geniş köylü kitleyi toprak sahibi zengin soylular karşısında zayıf düşürerek zaten isyanın öncesinde bu kitlenin etkinliğini azaltmıştır bile denilebilir.

Sarı Başlık İsyanı'nın imparatorluk geneline yayılması üzerine merkezi Han yönetimi insan kitlelerini yönetme gücünü kaybetmeye başladı. İsyanı bastırmak için Han yönetimi tam yetkili generalleri büyük askeri yetki ve güçlerle isyancı merkezlere gönderdi, fakat bir isyancı yerleşim bölgesi yok edilir edilmez farklı bir yerde yeniden bir araya gelen isyancılar yeni bir isyan başlatmaya başlıyorlar, bu nedenle de tam bir hakimiyet topluluklar üzerinde bu kuvvetli askeri müdahaleye karşın sağlanamıyordu. İsyanlar nihayetinde General Cao Cao (M.S. 155-220) tarafından oldukça kanlı bir biçimde bastırıldı. General Cao Cao ve eski arkadaşı aynı zamanda müttefik General Yuan-Shao (ölümü M.S. 202) isyanın bastırılmasını takiben kuzeydeki geniş arazinin kontrolü için birbirleriyle savaştılar. General Cao, güneyi de işgal ederek Çin'i tam olarak birleştirme girişiminde bile bulundu, ancak M.S. 208'de Kızıl Uçurumlar Savaşı'nda aldığı yenilgi sonrasında bu bütünleştirme hayalinden vaz geçmek durumunda kaldı. Böylece Çin fiilen Cao Wei, Doğu Wu ve Shu Han olmak üzere üçe bölünmüş bir halde kalmıştı ve her biri "Tanrısal Yönetme Hakkına" sahip olduğunu ileri süren üç yöneticinin elinde bulunmaktaydı. Bu dönem, Üç Krallık Dönemi (M.S.220-280), şiddeti istikrarsızlık zamanı olarak tarihe geçti. Yine bu dönem Çin edebiyatındaki en büyük eserlerden bazılarına ilham vermiş olan büyük belirsizlik zamanı olarak da adlandırılacaktır. Han Hanedanlığı dönemi de bu sefer ikinci ama son kez sona ermiş oldu.

Bu yönetsel parçalanma sonrasında Han Hanedanlığı artık bir anı hali almıştı. Takip eden süreçte diğer daha kısa ömürlü hanedanlar olan Wei, Jin, Wu Hu ve Sui gibi hanedanlar sırayla merkezi hükümetin kontrolünü elde edeceklerdi. Nihayetinde Sui Hanedanlığı (M.S. 589-618) Büyük Çin'i M.S. 589'da yeniden birleştirmeyi başarmıştır. Sui Hanedanlığı'nın önemi, hükümetin işleyişini kolaylaştıran ve imparatorluğun

korunmasında daha fazla kolaylık sağlayan yüksek verimli bürokrasiyi uygulamaya geçirmiş olmasıdır. İmparator Wen ve ardından oğlu Yang'ın hükümranlılığı dönemlerinde Büyük Kanal'ın yapımı tamamlandı. Çin Seddi büyütülerek, zarar görmüş bölümleri yeni baştan inşa edildi. Ordu o dönemde dünyada mevcut olan en büyük ordu halini aldı. Merkezi otoritenin artan gücü sayesinde ticarete yeniden düzen getirilerek madeni paralar krallık genelinde standartlaştırıldı. Yine aynı dönemde edebiyat gelişti. Günümüzde bir Disney filmine konu olan babasının orduda yerini alarak ülkeyi kurtaran genç bir kız hakkındaki ünlü Hua Mulan Efsanesinin bu dönemde kurgulandığı kabul edilmektedir. Her ne kadar öyküyü içeren orijinal şiirin ilk halinin Kuzey zamanında yazılmış olduğu yönünde bulgular olsa da kesin olarak kanıtlanamamış durumdadır.

Takip eden Wei Hanedanlığı Döneminde (M.S. 386-535) başlangıçta işler merkezi bürokrasinin oturmuş yönetim anlayışı sayesinde yolunda gitti. Fakat son imparatorlar olan hem İmparator Wen hem de ardılı İmparator Yang, Çin Devletinin dönem itibariyle içinde bulunduğu iç istikrardan memnun değillerdi ve kalıcı istikrarı oluşturabilmek amacıyla Kore yarımadasına karşı büyük seferler düzenlediler. İmparator Wen, getirisi olmayan büyük inşaat projeleri ve gereksiz askeri hareketler nedeniyle hazineyi zaten iflas ettirmiş durumdaydı. Oğul İmparator Yang da babasına benzer bir yaklaşımla benzer politikalar uyguladı. Ek olarak askeri fetih girişimlerinin başarısızlığı nedeniyle de benzer bir yönetimsel sonuç onun döneminin sonunda da varlığını hala sürdürmekteydi. İmparator Yang, M.S. 618 'de bir suikaste uğradı. Takiben oluşan yönetim boşluğu Li-Yuan'ın ayaklanmasına yol açtı. Bu ayaklanma başarılı oldu ve Li-Yuan hükümetin kontrolünü ele geçirerek ve kendini Tang İmparatoru Gao-Tzu (M.S. 618-626) olarak adlandırarak yeni bir dönem, Tang Hanedanlığı dönemini başlattı.

Tang Hanedanlığı Dönemi

Tang Hanedanlığı (M.S. 618-907), tarihte Çin Uygarlığı'nın "Altın Çağı" olarak kabul edilmektedir. Kurucu İmparator Gao-Tzu, aşırı askeri operasyonlar ve gereksiz inşaat projelerinden vazgeçerken, Sui Hanedanlığı tarafından başlatılan bürokrasiyi ihtiyatlı bir şekilde sürdürerek merkezi bürokrasiyi geliştirdi. Küçük değişiklikler yapılmış olsa da Tang Hanedanlığı'nın bürokratik politikaları, günümüzün Çin hükümetinde halen geçerliliğini korumaktadır.

İmparator Xuanzong 'un (M.S. 712-756) yönetimi döneminde Çin, dünyanın en büyük, en kalabalık ve en zengin ülkesi haline gelmişti. Etkin yönetim politikalarına rağmen, Gao-Tzu, M.S. 626'da oğlu Li-Shimin tarafından tahttan indirildi. Babasına suikast düzenleyen Li-Shimin, daha sonra kardeşlerini ve soylu hanedan üyelerinin geri kalanını öldürdü ve İmparator Taizong (M.S. 626-649) unvanını aldı. Bu kanlı darbeyi takiben İmparator Taizong, kendi günahlarının affını dilercesine savaş alanlarında Budist tapınaklarının inşa edilmesini ve ölenlerin anılması gerektiğini emretti.

Atalara tapınma kültürünü ve “Cennetin İradesi-Tanrısal Yönetim” kavramlarını sürdüren ve törensel bir mahiyet ekleyerek geliştiren Taizong, eylemlerinin tümünde ilahi bir irade olduğunu iddia etti ve öldürdüğü kişilerin artık öbür dünyada onun danışmanları olacaklarını ileri sürdü. Yetenekli bir askeri stratejist ve savaşçı olmasının yanı sıra dikkat çekici derecede üretken-aktif bir hükümdar olduğunu kanıtladığı için darbe ile elde ettiği yönetme hakkına kendi döneminde rakip çıkmadı. Uzunca bir süre geniş imparatorluğunu yönetme görevini tek başına üstlendi.

İmparator Taizong, Sui Hanedanlığı'ndan kalan iyi olan uygulamaların çoğunu devam ettirmek ve geliştirmek için daha önce babasının uygulamış olduğu politik yöntemleri izledi. Bu yaklaşımı özellikle İmparator Taizong'un temelde ağırlıklı olarak Sui kavramlarına dayanan ancak bu yaklaşımsal temele suç ve cezanın özgüllüğünü de ele alacak şekilde geniş bir perspektiften yaklaşan yasa yapımı sürecinde dikkat çekici şekilde belirginlik kazandı. Buna karşın babasının dış politika modelini daha savaşçı bir yaklaşımla, görmezden geldi. Kendisi İmparatorluğunu genişletirken ve güvence altına alırken, aynı zamanda yasasını ve Çin kültürünü yaymaya hizmet eden bir dizi başarılı askeri hareket düzenledi.

Taizong'un yerine, kendisinden sonra karısı Wu Zetian'ın Çin'in ilk ve tek kadın hükümdarı olacağı oğlu Gaozong (M.S. 649-683) geçti. Gaozong sonrası kısa süreli hanedan üyelerinin etkisiz yönetimi üzerine, merkezi hükümeti etkin konumu ve kocası İmparator Taizong döneminin tecrübesiyle İmparatoriçe Wu Zetian (M.S. 690-704) ele geçirdi. Çin'deki yaşam koşullarını iyileştiren ve imparatorun konumunu güçlendiren bir dizi politika başlattı. Genel Çin Devlet bürokrasisinin kadın yöneticiye karşı olmasına karşın izlediği denge politikası sayesinde yaşlılık nedeniyle doğal bir ölümle

konumundan ayrılmayı başaran ilk ve tek kadın İmparator olarak da Çin tarihine adını yazmayı başardı. Sonraki dönemin tarih yazarlarınca bir örnek olmaması adına başarıları kısmen sansürlenerek aktarılacak olmasına karşın adı günümüze ulaşmıştır. Ayrıca, hem iç hem de dış düşmanlarından her zaman bir adım önde olabilmek için gizli bir polis gücü oluşturdu ve yine bu amaçla son derece verimli iletişim kanallarından dönemi süresince bolca yararlandı.

Bu dönemde güvenliğin imparatorluk çapında tam olarak sağlanmış olmasına ikincil olarak ticaret imparatorluk içinde ve İpek Yolu boyunca Batı ile tekrar belirgin şekilde gelişme imkânı buldu. Artık Roma düşerken yeni yükselişe geçen Bizans İmparatorluğu, Çin İpeğinin başlıca alıcısı haline gelmişti. İmparator Xuanzong'un (M.S. 712-756) yönetimi sırasında Çin, dünyanın en büyük, en kalabalık ve en zengin ülkesi haline geldi. Bu güvenlik ortamında gelişen büyük nüfus sayesinde, binlerce erkekten oluşan büyük ordular hizmete alınabilir ve Türk göçebelerine veya yerli isyancılara karşı askeri hareketler çok daha hızlı ve başarılı yapılabilir hale gelmişti. Her ne kadar bilimlerdeki en yüksek nokta MS 960-1234'teki Song Hanedanlığı dönemi olarak kabul edilse de, Tang döneminde de sanat, teknoloji ve bilimin tümü büyük gelişim gösterdi ve en etkileyici Çin heykel ve gümüş işlerinden bazıları bu dönemden kalan eserler olarak genel kabul gördü, halen de bu şekilde kabul edilmeye devam edilmektedirler.

Tang Hanedanlığı'nın Düşüş Dönemi ve Song Hanedanlığı'nın Yükselişi

Yine de, merkezi hükümet evrensel olarak takdir görmüyordu ve bölgesel ayaklanmalar düzenli bir endişe kaynağıydı. Bunlardan en önemlisi, MS 755'teki An Shi İsyanı ya da An Lushan İsyanı olarak da bilinen isyandır. Bu isyan süreci Türk tarihinde de yarı mitolojik bir içerikle kendine yer edinecek büyük bir isyandır.

İmparatorluk sarayının gözdesi ve aynı zamanda hem imparatorun “oğlum” dediği hem de İmparatoriçe'nin üzerine düşüp koruduğu genç ve etkili General An-Lushan, hükümette aşırı savurganlık olarak gördüğü noktalarda İmparatora uyarılarda bulundu. Bu uyarıların olumsuz sonuçlarından çekinen bürokratlar da Generalin etkin konumunu gözden düşürebilmek amacıyla İmparatora, Generalin Kraliçenin aşığı olduğunu ileri süren söylentiler olduğundan bahsettiler. General An-Lushan o sırada Kuzeyde isyanları bastırmakla uğraşıyordu. Birden başkente çağrıldı, etkin konumu ve ordu içerisinde

kazandığı güven sayesinde çeşitli kaynaklardan İmparatorun kendisini öldürmek planı olduğunu öğrenmesi üzerine elindeki tüm kuvvetlerle başkente girdi ve başkenti askerlerine yağmalattı. İmparator ve ailesi son anda bilinmeyen bir yere kaçırılarak hayatta kaldılar. Elinde bulunan 100.000'den fazla askerden oluşan bir güçle isyan eden An-Lushan, başkenti de ele geçirmiş olması sayesinde oldukça güçlü bir konuma sahip duruma geldi. Ek olarak uğramış olduğu iftira -ki tarihçiler bu söylentinin İmparatorla olan yakınlığını çekemeyenlerce uydurulduğu konusunda hem fikirdir- ve uyarılarına karşın İmparatorun hükümet üzerinde etkisini kaybetmiş olmasının artık kesin olarak açığa çıkmış olması nedeniyle, uyarılarına karşın yapılmaya devam edilen yanlış ve haksız uygulamaları ileri sürerek İmparatorun yönetme hakkına artık sahip olmadığını “Cennetin İstemine- Tanrısal Yetkiye” dayanarak kendini yeni imparator ilan ettiğini açıklayacaktır. Başkentte bir süre birlikleri ile kaldıktan sonra ordusunun düzeninin bozulduğunu, yönetim sistemi ve ona ait araçlar üzerinde etkinliğini sağlayacak bürokrasiye hâkim olamayacağını görerek imparatorla anlaşmış ve Kuzeye beraberindekilerle çekilerek başkenti boşaltmıştır. 8 yıl süren ve fiili yönetimin ortadan kalktığı, Kuzeyde An Lushan ve ordusunun hâkim olduğu dönem An-Lushan'ın doğal yollarla ölümü sonrasında ordusunun dağılması ile sona ermiştir.

İsyanı M.S. 763'te bastırılmış olsa da, ayaklanmanın altında yatan nedenler ve diğer askeri eylemler M.S. 779'a kadar merkezi hükümeti rahatsız etmeye devam etti. An-Lushan'ın isyanının en belirgin sonucu, Çin topraklarındaki nüfusunda yaşanan çarpıcı bir azalmadır. Bu dönemde Çin Devleti hükümler alanındaki 36 milyona yakın insanın isyanın doğrudan bir sonucu olarak ya savaşta, ve yahut misillemelerde ya da çeşitli hastalıklar ve kıtlık nedeniyle öldüğü tahmin edilmektedir. Tarihçilerin bir diğer görüşü de bu dönemde kuzeydeki göçebe toplulukların kitleler halinde görece verimi ve yağış miktarı azalan bu otlaklardan ayrılarak Batıya hareket ettikleri, ilgili nüfus azalmasının buna ikincil olduğu yönündedir.

Sonuçta ortaya çıkan yönetim boşluğu nedeniyle ülke genelinde vergi toplanamadı, ticaret zarar gördü ve isyan başladığında o zaman ki Başkent Chang'an 'dan kaçan hükümet ile başındaki İmparator, herhangi bir yönetsel yetkinliğe sahip olmadığı gibi mevcut işleyişi de sürdürmekte daha da etkisizleşti. Takip eden dönemlerde de Tang Hanedanlığı, özellikle tekrarlayan isyanlardan sıkıntı çekmeye devam etti. Bunların

sonuncusu denebilecek Huang Chao İsyanı'ndan (M.S. 874-884) sonra da bir daha toparlanamayacak şekilde merkezi otorite üzerindeki etkinliğini kaybetti. Çin Devleti, Song Hanedanlığı'nın kesin yükselişine kadar, her rejimin kendi -Göksel Yetkiyi- merkezi otoriteye hükmetme hakkını ileri sürerek başa geldiği ama etkinlik gösteremediği birbirini takip eden hanedanlıklar dönemine, Beş Hanedanlık ve On Krallık Dönemi (M.S. 907-960) olarak da bilinen belirsizlikle ve genel kaosla anılan döneme girmiş oldu.

Ancak Song Hanedanlığı'nın oluşumuyla birlikte, Çin topraklarında bir kez daha merkezi otoritenin kurulabilmesiyle takip eden süreçte ülke yeniden istikrarlı hale gelebildi. Böylece bulunan bu istikrar ve yönetim odaklı yaklaşım sürecinde kurumlar, yasalar ve gelenekler daha da derinlemesine yazıya aktarılarak -arşivlenerek- sistemin işleyişi devlet yönetimine, yönetim kültürüne kalıcı şekilde entegre edilebildi. Neo-Konfüçyüsçülük akımı ve bu akımın takipçisi entellektüel kitle sayesinde, bu felsefi okulun öğretileri yasaları ve gelenekleri etkileyecek ve günümüzde tanınan Çin kültürünü şekillendirecek takip eden dönemde de ülkenin en popüler felsefesi haline yükselecekti. Yine de, uygarlığın ve kültürün her alanındaki gelişimine karşın, tarihsel süreç içerisinde varola gelen zengin toprak sahipleri ile o topraklarda çalışan köylüler arasındaki kâdim çekişme, sonraki yüzyıllar boyunca da varlığını farklı şekillerde koruyarak günümüze uzanan kalıcı etkileriyle var olmaya devam etmiştir.

Tarihi süreç içerisinde periyodik olarak Çin topraklarında ortaya çıkan köylü isyanları olabildiğince çabuk bir şekilde askeri güçle ve kanlı yöntemlerle bastırılarak gelmiştir, ancak halkın bu kesiminin şikayetlerine hiçbir dönemde kalıcı anlamda hiçbir çare sunulamadı ve her askeri eylem, sorunun kendisi yerine sorunun semptomuyla ilgilenmeye devam ettiğinden dolayı kalıcı bir çözüm arayışı toplumun genelini ilgilendiren felsefi-yönetimsel bir sorun haline geldi. M.S. 1949 yılında Mao Tse Tung, Çin topraklarındaki Halk Devrimi'ne (HD) önderlik etti, mevcut merkezi hükümeti devirdi ve kadim ülkeyi Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) adıyla, sonunda herkesin eşit derecede zengin olacağı varsayımıyla ve arkasında onu destekleyen bir kitlenin idealist hayallerinden -bu ideayı gerçekleştirmeye olan adanmışlıklarından aldığı- güçle yeni baştan kurdu. Buna karşın günümüze kadar uzayan Taiwan Krizi de aynı dönemin bir mirası olarak kalmıştır. Uluslararası alanda 1969 yılına kadar Çin Devletinin temsili otoritesi Taiwan Merkezli, Milliyetçi Hükümet olarak kabul edilmiş olsa da 1969 itibarıyla

ÇKP Çin Halk Cumhuriyetinin tek ve yegâne temsil gücü olarak tanınınca bu gerilim de aslen sona ermiştir.

Kısaca tüm süreci ana başlıklarıyla özetlersek: Günümüzde de Antik Çin medeniyetinin mirası, reddedilemez bir şekilde Modern Çin'de de hala belirgin olan zengin bir kültür yapısının mevcudiyetinin temel nedenidir. Çiftçilerin oluşturduğu küçük insan topluluklarından, Zhou Hanedanlığı (M.Ö.1046-256), Qin Hanedanlığı (M.Ö.221-206) ve Ming Hanedanlığı (M.S.1368-1644) gibi önemli hanedanlıklar oluşmuş ve daha birçok hanedanlık sırayla birbirleri üzerine aynı coğrafya ve neredeyse aynı insan popülasyonu üzerinde egemenlikler kurmuşlardır. Her tarihsel dönemin ve ilişkili hanedanlığın Uzak Doğu coğrafyasına kendine özgün yadsınamaz katkı ve etkileri olmuştur. Örneğin; Zhou Hanedanlığı döneminde yazı standartlaştırılmıştır, ek olarak demir işleme süreci rafine hale getirilmiştir, Konfüçyüs ve Sun-Tzu gibi ünlü düşünürler bu dönemin sağladığı ortamda yaşamış ve değerli edebi-felsefi ürünler vermişlerdir. Böylece günümüzde halen önem arz eden felsefelerini paylaşma-aktarma imkânı bulmuşlardır. Benzer şekilde Qin Hanedanlığı döneminde; Qin Shi Huang, kendi kan dökücü, kitap yakıcı isimleri dışında Büyük Birleştirici ve İlk İmparator olarak, Çin Seddinin ve yolların inşaa edicisi olması gibi olumlu olumsuz ardında bıraktığı ihtişamı vurgularcasına Terracotta Ordusu'nu, ardındaki motivasyon hayatının son döneminde yaşadığı ölüm korkusu olmasına karşın, mezarını korumak üzere farklı coğrafyalardan gelen sanatçılara yaptırmıştır. Yine benzer şekilde Ming Hanedanlığı, ülkeyi Moğol saldırılarından korumak için Çin Seddi'ni yenilemiş ve genişletmiştir. Bu süreçlerin hepsi günümüzde farklı şekillerde Çin topraklarında süre gelen kalıcı izler bırakmıştır.

1.1. Çin Felsefesi

Çin toplum yapısının temellerini oluşturan popülasyonun yerleşim bölgesinin prehistorik dönem itibariyle yerleşime iklimsel anlamda en uygun alan olarak antropologlar ve klimatologlar tarafınca sınıflandırılması, kıyısı deniz ve sulak alanları yanında olmasından ötürü avlanmaya neredeyse gerek kalmadan görece küçük hayvanların yakalanması/toplanması süreçlerinin insan gruplarının sağ kalımı için yeterli oluşu, iklimin hayatta kalınması için sürekli mücadele gerektiren bir yapısının olmaması ve çevrede insana av olarak yaklaşabilecek büyük yırtıcıların bulunmayışı bölgede

yerleşik nüfusun sürekli artışına neden olmuştur. Bu noktada büyük avlar ve büyük yırtıcılar için zorunlu olarak ihtiyaç duyulan kol gücünün dünyanın diğer bölgelerinde grup halinde ve kendi içinde hiyerarşik şekilde sıkı bir örgütlenmeye gereksinim duyan erkekler tarafından karşılanma zorunluluğuna karşın; bu kadim coğrafyada en az 100.000 yıldır yaşayagelen insan grupları toplayıcılık ve küçük hayvan avlama işlerini kadın erkek eşit rol paylaşımları ile yaparak gıda ihtiyaçlarını ve korunma ihtiyaçlarını sağlamış ve ontolojik güvenliklerini sağlayacak araçları çok erken dönemden çevrelerinde bulabilmiş görünmektedirler (O'Connell, 2018; Hublin, 2021). Bu durumun tarım kültürünün bölgede evrilmesi sürecini kısmen geciktirmesine karşın, aşırı sulak yapının dünyanın genelinde hakim tahıl ürünü olan buğdayın yerini alması iklim koşullarının etkisi ile beklenebilecek bir durumdur. Nüfus artışının çevreden avcı-toplayıcı grupların gıda ihtiyacını gideremeyecek, gidermeye yeterli gelmeyecek düzeye çıkışı tarıma geçişte genel zorlayıcı faktör olarak kabul edilmekte olan görüştür. Bu bölgede daha sulak alanlarda pirinç tarımı devam ettirilirken, dönemsel olarak mevsimsel yağış alacak kadar görece kuraklaşan alanlarda ek olarak buğday tarımının eş zamanlı yapıldığına dair bulgular da bulunmuştur. Tarıma geçişte evcilleştirilen hayvanlar bölge açısından değerlendirildiğinde, yeryüzünde ilk evcilleştirilen hayvanın bölge için bir öncelik taşımaması yine ilkim ve çevre şartları ile açıklanabilecek gibi görünmektedir. Yeryüzünde tarımsal kullanım amaçlı -iş gücü için ilk eşşek- evcilleştirilen hayvanın keçi olması yine dünya genelindeki popülasyonların çoğunun bölge insanlarının yaşaya geldikleri engebeli, yüksek alanlara karşın; bölge düz, deniz seviyesi veya hemen üzerindeki geniş, ortasından akarsuların geçtiği genel olarak yağışlı ve ılıman özellikler gösteren ve üzerinde yaşayacak herkesi kendiliğinden besleme potansiyeline sahip sulak alanlar olarak göz önüne getirilmelidir. Doğal olarak gruplar arası rekabet ortamı olmadan popülasyon grupları çok yüksek sayılara ulaşabileceklerdir. Bu ortamda sorun mevcut yoğun nüfus ortamındaki sosyal yapıyı stabilize edecek bir kendiliğinden akış sağlayabilmekte yersiz agresyonu ortadan kaldırabilmek gibi grup içi dinamiklere dönecektir. Nitekim Çin felsefecilerinin düşün dünyasını da binlerce yıldır meşgul eden bu yeryüzü düzenini sağlayıcı araçların neler olduğu ve nasıl, kim tartından kullanılacağı gibi sosyal meseleler olmuş olması yukarıda açıklamaya çalıştığımız bağlamda, bütüncül bir yaklaşımda bulunduğumuzda bize tuhaf gelmemektedir. Tabi ki bu büyük kitle, ihtiyaç karşılama, gıda temini, eş seçimi, barınma gibi ontolojik güvenlik zaruriyetlerini

karşıladıktan sonra var oluşu için tek tehdit kitlenin kendi iç dinamiğinin bozulması ve istenmeyen bir şiddet sarmalının nedensiz ortaya çıkışı gibi yine kitlenin kendi varlığından kaynaklanacak bir tehdit olacaktır. Bunun düzeltilmesi rasyonel temelleri olan, kısa, açık, anlaşılır ve yoruma gerek duyulmayan ahlak öğretilerinin topluma benimsetilmesiyle çözülebilecek bir sorun olarak tespit edilmiş; Çin düşünürü de bu sorunu “Ahlak Sorunu” temel felsefi uğraşı alanı olarak almış ve bu alanda büyük bir birikim inşa etmiştir. Erken dönemde ihtiyaç duyulan bu ahlak yasalarının soyutlamalardan uzak olması anlaşılabilirliğini arttıracak, karşı görüşlerin eline bir koz vermeyeceği için bilhassa metafizik alandan uzak bir düşün ve uygulama alanına evrilmiştir. Bölgede yerleşebilmiş tek metafizik öğreti barındıran felsefi/dini öğreti hindistanın kuzeyinden -yani bölgenin görece dışından- gelerek toplum zihninde kısmen tutunabilen Budizm öğretisi olarak dikkat çekici bir noktadadır.

Bu noktada öncelikle belirtilmelidir ki, büyük düşünsel ağırlık hem düşünsel hem dinsel anlamda dünya için olmasa da bölge için kendini adlandırışı itibariyle gerçekten de “merkezde” yer alan Çin toplumunun ve onun düşün dünyasının kökenlerinin betimlenmesi ve günümüze uzanan iz düşümleri ile birlikte sunulması bu bölümdeki temel kaygımızı oluşturmuştur. Bu nedenle de Uzak Doğu coğrafyası, düşün yapısı Çin toplumu düşün yapısı ve kökleri üzerinden incelenmiştir.

Çin Toplumu Düşün Yapısına Genel Bakış

İlk cümlemizde de belirttiğimiz gibi Çin toplumunun varoluşu sürecince çevreyle etkileşimini betimlemede kullandığı zihinsel sürecin kendisi, Batılı birçok toplumdan farklı bir şekilde aynı zamanda Dini bir içerik de barındırmıştır. Bir diğer deyişle, Çin felsefesi dediğimizde bir yerde Çin dini düşünüş şekli de demiş oluruz. Bu ifade ediş ve dini soyutlamanın kökenlerinin içinde bulunan somut evrenle yoğun bağlantılar içermesi durumu önceki bölümlerde ifade etmeye çalıştığımız “zihin kuramı” açısından bölge insanının zihinsel soyutlama süreçlerindeki temel bir farklılığa işaret etmektedir diye düşünmekteyiz. Bu noktanın altını daha iyi çizebilmek adına Çin felsefesinin, bir şekilde de dini anlayışının gelişimi sunulmaya çalışılacaktır.

Çin Felsefesi ya da Çin Dinsel Düşün Alanı

Çin medeniyetinde düşün dünyasının işgal ettiği yer, diğer medeniyetlerdeki din ile karşılaştırılabilir boyutlardaki farklı bir konumdadır. Çin'de felsefe, eğitilmiş her insanın ilgi alanı olmuştur. Eski dönemlerde bir insan eğitim görmüşse, aldığı ilk eğitim -her ne kadar bu eğitimin başlangıcı dini bir süreç izlenimi verse de- felsefeydi. Çocuklar okula gittiklerinde, Konfüçyüsçü Hükümler, Mencius Kitabı, Büyük İlim ve Mean Öğretisinden oluşan Dört Kitap, onlara ilk okumaları öğretilen kitapları oluşturuyordu. Bu Dört Kitap, Neo-Konfüçyüsçü felsefenin en önemli metinleriydi. Bazen çocuklara karakterleri öğrenmeye yeni başladıklarında okumaları için bir tür ders kitabı da verilirdi. Bu, Klasik Üç Karakter olarak bilinen kitaptı ve kitaptaki her cümle, okunduğunda ritmik bir etki yaratacak şekilde düzenlenmiş üç karakterden oluştuğu ve böylece çocukların onları daha kolay ezberlemesine yardımcı olduğu için böyle adlandırıldı. Bu kitap aslında bir dil öğrenimi başlangıç kitabıydı ve içindeki ilk ifade, “insanın doğası başlangıçta iyidir” şeklindeydi. Bu, ifade aynı zamanda Mencius'un felsefi öğretisinin temel fikirlerinden birini oluşturmaktadır. Bu temel bakış açısından bile Çin toplum düşün dünyasının dünyaya bakışındaki özgün yönlerden birini irdeleme imkânına sahibiz. Örneğin; Batı Medeniyetinin nihayi yorumlaması sonucu oluşmuş olan Hristiyan din anlayışının, Batı Avrupaya kısa yolculuğu boyunca hızla dönüştüğü insanın temelde kötü karakterli olduğu ve arınmak için dünyada olduğu gibi derin bir soyutlayışta bile düşünsel farklılıklar kendine dini ifadelerde kolayca gözler önüne sermektedir.

1.2. Çin Toplumu

Çin Toplumunun Oluşumunda Felsefenin/Dinin Yeri

Çin halkının yaşamına Konfüçyüsçülüğün nüfuz ettiğini gören Batılıya, Konfüçyüsçülük -ilk bakışta ve kendi kültürel algısı içinden yapacağı bir değerlendirmede- bir dinmiş gibi görünür. Bununla birlikte, aslında, Çin toplumu nezdinde Konfüçyüsçülük, Batı Düşün dünyasında ait Platonizm veya Aristotelesçilikten daha fazla bir dini niteliğe sahip değildir. Dört Kitap'ın Çin halkının bir nevi İncili olduğu doğrudur, ancak Dört Kitap'ta yaratılış hikayesi yoktur ve cennet ya da cehennemden de söz edilmez. Bu kitaplar Çin toplumu açısından bir nevi yaşam rehberi gibi değerlendirilebilirler.

Tabii ki, felsefe ve din terimlerinin ikisi de değerlendirenin bakış açısı ve kültürel ön yargılarının aşındırmasına açık tam olarak belirli nitelikler barındırmayan soyutlamalar olmak durumundadır. Felsefe ve din, farklı insanlar için tamamen farklı anlamlara sahip olabilir. Bu farklılığın ortaya çıkışı ve genetik temellerini yaptığımız atıflar farklı bölümlerde yer almaktadır. İnsanlar felsefe veya din hakkında konuştuklarında, hatta aynı felsefi görüşler ve aynı dini öğretiler hakkında konuşurken dahi kafalarında onlarla ilgili oldukça farklı fikirlere sahip olabilirler. Çin düşünürü için felsefe, hayat üzerine sistematik, yansıtıcı düşünmedir. Henüz ölmemiş her insan hayattadır ve varoluşunu mevcut reel dünyası içinde anlamlandırmak durumundadır. Hayat üzerine derinlemesine düşünenler ve bu düşünen kitlenin daha da az bir kısmı, yansıtıcı düşünceleri sistematik olarak yapabilme becerisine sahiptirler. Bir filozof felsefe yapmalıdır; yani hayatı düşünerek düşünmeli, sonra da düşüncelerini sistemli bir şekilde ifade etmelidir. Böylece felsefi öğreti bizzat çevresini şekillendiren somut bir unsura da dönüşerek Batılı gözünde Din yanılgısı verecek bir etkinliğe ulaşır.

Bu tür düşünmeye yansıtıcı düşünce denir, çünkü hayatı temel nesnesi olarak almaktadır. Hayat teorisi, evren teorisi ve bilgi teorisi, hepsi bu düşünce türünden ortaya çıkan düşünsel yapılardır. Evren teorisi, evrenin kendisi yaşamın arka planı olduğu için ortaya çıkar. Çin düşünürü için bu alan yaşam dramasının gerçekleştiği sahne olarak kabul edilir. Bilgi teorisi ortaya çıkar çünkü düşünme sürecinin kendisi yaşamı kavramaya dönük bir işleyiş sergilediği için sonuç ürün yaşam bilgisidir. Böylece düşüncenin kendisi bilgiye dönüşür. Batı medeniyeti filozoflarının işlettiği düşünsel süreçlerde çoğu filozofla göre, düşünmek için önce ne düşünebileceğimizi-düşüncemizin konusunu teşkil edecek olan alanın bulmalısı gereklidir; Çin düşünürüne göre bu hayatı düşünmeye başlamadan önce “düşüncemizi düşünmek” yani aslında hiç bir şey düşünmemekle eş anlamlı bir durum olarak anlaşılması güç bir süreçtir.

Bu tür teorilerin tümü, yansıtıcı düşünmenin ürünleridir. Yaşam kavramının kendisi, evren kavramının kendisi ve bilgi kavramının kendisi de yansıtıcı düşünmenin ürünleridir. Hayat hakkında düşünsek de, onun hakkında konuşmak da, hayatla doğrudan bağlantılı süreçler olmak durumundadır. Benzer şekilde evren hakkında düşünmek ya da konuşmak, bireyin somut sınırlarını da teşkil eden evren dışına çıkabilmesine imkân tanımaz. Çin düşün dünyasında düşünürlerin-filozofların evren dediği şey, fizikçilerin

evren denilince aklından geçenle aynı değildir. Filozofların evren dediği şey, var olan her şeyin toplamıdır. Eski Çinli filozof Hui Shih'in "Büyük Olan" olarak adlandırdığı ve "ötesinde hiçbir şeyi olmayan" olarak tanımlanan şeye eşdeğerdir. Bu yüzden herkes ve her şey yaşamın görünür bir zorunluluğu olarak somut çevremizin yani evrenin bir parçası olarak kabul edilmek durumundadır. Biri evreni düşündüğünde, yansıtıcı düşünüyor anlamına da gelmektedir.

Bilgi hakkında düşündüğümüzde veya bilgi hakkında konuştuğumuzda, bu düşünme ve konuşmanın kendisi bilgidir. Düşünmeden önce düşüncemiz hakkında düşünmemiz gerektiğinde ısrar eden filozofların izlediği kısır döngü şudur; sanki düşünmeyi düşünebileceğimiz başka bir yetimiz varmış gibi bir düşünce konusu arayışının sanki bir düşünce olmadığı düşüncesi Çin düşünürü için temel bir yanılgıdır. Gerçekte, düşünme hakkında düşündüğümüz yeti, düşündüğümüz yetinin tamda kendisidir. Farklı bir şekilde betimlemek gerekirse; hayata ve evrene ilişkin düşüncemizin kapasitesi konusunda şüpheliyse -ki öyle olmamız doğaldır-, düşünme konusundaki düşüncemizin kapasitesi konusunda da şüpheli olmak için aynı nedenlere sahip olmamız gerekir.

Çin düşünürü için dinin de kaçınılmaz şekilde hayatla temel bir ilgisi vardır. Her büyük dinin kalbinde esasen bir büyük felsefe vardır. Aslında her büyük din, hurafelerden, dogmalardan, ritüellerden ve kurumlardan oluşan belirli bir miktarda üstyapıya sahip temelinin ise salt düşün olduğu bir felsefe olarak kabul edilmelidir.

Din terimini, genel kullanımdan pek de farklı olmayan bu anlamda tekrar gözden geçirdiğimizde, Çin insanının kendi zihin yapısında Konfüçyüsçülüğün bir din olarak kabul edilemeyeceği görülür. Bu anlatımın bizzat Çin düşünürlerince açıklanmış olmasına karşın Batı Medeniyeti bakış açısına göre Çin'de üç büyük din olduğu her kitapta tekrarlanmaktadır: Konfüçyüsçülük, Taoizm ve Budizm. Ancak Konfüçyüsçülük, gördüğümüz gibi Çinli için hiçbir şekilde bir din değildir. Taoizme gelince, Tao chia (Taocu okul) olarak adlandırılan bir felsefe olarak Taoizm ile Taocu din (Tao chiao) arasında bir ayrım vardır. Öğretileri sadece farklı değil; hatta çelişkilidirler. Bir felsefe olarak Taoizm, doğayı takip etme doktrinini öğretirken, bir din olarak Taoizm doğaya karşı çalışma doktrinini öğretir. Örneğin, Lao Tzu ve Chuang Tzu'ya göre

ölümünden sonraki yaşam, doğanın akışıdır ve insan bu doğal akışı sakince izlemelidir. Ancak Taocu dinin ana öğretisi, açıkça doğaya karşı çalışan ölümden nasıl kaçınılacağı ilkesi ve tekniğidir. Taocu din, doğanın fethi olan bilimin ruhuna sahiptir. Çin bilim tarihi ile ilgilenen biri varsa, dindar Taoistlerin yazıları çok fazla bilgi sağlayacaktır.

Budizm'e gelince, Fo hsüeh (Budist öğretisi) olarak adlandırılan bir felsefe olarak Budizm ile Fo chiao (Budist dini) olarak adlandırılan bir din olarak Budizm arasında da bir ayrım vardır. Eğitimli Çinliler için Budist felsefesi, Budist dininden çok daha ilginçtir. Çin cenaze hizmetlerine hem Budist hem de Taocu rahiplerin aynı anda katıldığını görmek oldukça yaygındır. Çinliler dinlerini bile felsefi olarak değerlendirme eğilimindedirler. Şu anda birçok Batılı, Çin halkının dinle diğer insanlardan daha az ilgilendiğini fark etmiş durumdadır. Bir anlamda bu oldukça doğrudur. Ancak şu sorulabilir: Bu neden böyledir? Eğer mevcut dünyanın ötesindeki arzu, insanlığın doğuştan gelen arzularından biri değilse, neden çoğu insan için dini fikirlerin ve faaliyetlerin hayatın çok önemli ve özümseyen bir parçasını oluşturduğu bir gerçektir? Bu özlem insanlığın temel arzularından biriye, neden Çin halkı bir istisna olsun? Çin uygarlığının manevi temelini sağlayanın din değil ahlak olduğu söylendiğinde, bu Çinlilerin ahlaki değerlerden daha yüksek olan değerlerin bilincinde olmadıkları anlamına mı gelir? Bu sorulara cevap arayışı aslında yazımızın da amacının özeti olarak düşünülebilir. Karşımızda kültürel ve tarihsel yapısıyla farklı bir insan tipi; Çin İnsanı mevcuttur.

Ahlaki değerlerden daha yüksek olan değerler, üstsel ahlaki değerler olarak adlandırılabilir. İnsan sevgisi manevi bir değer olarak kabul edilebilirken, Tanrı sevgisi üstün bir ahlaki değerdir. Batılı düşün insanları bu tür bir değeri, dini bir değer olarak adlandırma eğiliminde olagelmışlerdir. Ancak Çin düşünürünün bakış açısına göre, burada din ile kastedilen, yukarıda açıklanan anlamından farklı olmadıkça, bu değer dinle sınırlandırılmaması gereken bir alanı kapsamaktadır. Örneğin Hristiyanlıkta Tanrı sevgisi dini bir değer iken Spinoza felsefesinde Tanrı sevgisi dini bir değer değildir çünkü Spinoza'nın Tanrı dediği şey aslında evrendir. Daha açık şekilde aktarmak gerekirse, Hristiyanlıktaki Tanrı sevgisi gerçekten üstün bir ahlaki değer değildir. Çünkü Tanrı, Hristiyanlıkta bir kişiliktir ve dolayısıyla insanın Tanrı sevgisi, bir babanın oğlu tarafından manevi bir değer olan sevgisine benzetilebilir. Bu nedenle Çin düşünürünün

bakış açısına göre, Hristiyanlıktaki Tanrı sevgisi, üstün bir ahlaki değer olarak sorgulanmaya açıktır. Çin düşünürü için Spinoza felsefesinde Tanrı sevgisi gerçek bir üstün ahlaki değer iken, Batı Medeniyeti düşünürü kendi kalıpları içinde bu sevgiyi eksik bir ahlaki değer olarak yorumlamak durumundadır.

Yukarıdaki soruları yanıtlamaya çalışan Çin düşünürü, mevcut gerçek dünyanın ötesinde bir şey için özlem duymanın insanlığın doğuştan gelen arzularından biri olduğunu tüm bu farklı bakış açısına karşın itiraf etmek durumundadır. Çin toplumunun bu kuralın bir istisnası olmadığını söyleyen yorumlar bulunmaktadır. Bu Çinli düşünürlerin açıklaması; "Dinle pek ilgilenmediler çünkü felsefeyle çok ilgilendiler" şeklindedir. Bu açıklama esasen, felsefi yanları ağır bastığı için dindar değillerdir şekline çevrilebilecek bir açıklamadır. Açıklama görüneni aktarmakta olduğundan yadsınamaz fakat neden? Sorusunun cevabı tarafımızca "Zihin Teorisi" açısından Çin toplumunun mevcut varoluşuna bir soyutlamaya gerek duymadan bakabiliyor olduğu şeklinde açıklanacaktır. Çin toplumu felsefede, yani düşünsel uğraşları ile mevcut aktüel dünyanın ötesindeki arzularını tatmin ederler. Bunu somut bir düşünce evreni ile nasıl gerçekleştirebildikleri ise esasen içinde olduğu kültürün ve düşünce sisteminin tam farkına daha önce anlatılan zorunluluklar nedeniyle varamamış olan Çinli düşünürün bu sefer farklı yöne çarpıtılmış çıkarımları nedeniyle oluşmaktadır diye düşünüyoruz. Çinli düşünür, "Çin halkı, batı felsefesinden de ifade edilen ve takdir edilen üstün ahlâki değerlere sahiptir ve felsefeye göre yaşarken bu üstün ahlaki değerleri deneyimlerler." şeklinde mevcut olguyu açıklamaya çabalasa da en azından zihin dünyalarındaki manevi tatminin Batı Toplumlarından genel olarak farklı bir yapıda somut neden-sonuç ödev-görev anlayışlarında yattığı, ödül arayışlarını soyutlayarak tatmini öteleme gereksinimi duymayacak bir zihin yapısına Çin toplumunun Batı topluluklarından en azından görünürde farklı olacak şekilde sahip olduğu ifade edilebilir.

Felsefenin, özellikle metafiziğin işlevinin, pozitif bilginin artması olmadığı görüşü, Viyana ekolü tarafından çağdaş Batı felsefesinde, farklı bir açıdan ve farklı bir amaç için de olsa açıklanmıştır. Felsefenin işlevinin yalnızca fikirleri açıklığa kavuşturmak olduğu yaklaşımı da Çinli düşünürün kabul etmediği bir yaklaşımdır. Felsefe Çinli düşünür için salt düşünce olmaktan yukarıda anlatıldığı sıra ile hızla devinime uğrayarak doğrudan günlük yaşamda karşılık bulacak eylemlere dönüşmek durumundadır.

Din, iddia ettiği şekli ile Batı'da gerçeklerle ilgili olarak bilgi verir. Ama dinin verdiği bilgiler, bilimin verdiği bilgilerle uyumlu değildir. Dolayısıyla Batı'da din ve bilim arasında bir çatışma kaçınılmaz olarak gerçekleşmiş olmasına karşın, Çin toplum yaşamındaki bu somut ve uygulamaya dönük düşün uğraşısı evre ve bilimle çatışmak şöyle dursun bu alanlardaki temel itici rolü devralmış izlenimi vermektedir. Yine tarihsel gerçeklikler incelendiğinde, kimi ilahiyatçı sorunun yanlış yorum ve uygulamalar olduğunu ileri sürmekte olsalar da; Çin düşünürüne göre Batılı anlamda bilimin ilerlediği yerde din geri çekilir ve dinin otoritesi bilimin ilerlemesinden önce geriler. Batı medeniyetinin gelenekçi, muhafazakar düşünürleri bu duruma üzüldüler ve dinsizleşen insanlara, onları dejenere olmuş sayarak acıdılar. Çin düşününde ise sadece gerçekten dinden başka, daha yüksek değerlere erişimleri yoksa bu kitle gerçekten acınacak durumdadır. Çin düşünürü için insanlar dinden kurtulup ikmesi olmadığında yüksek değerlerini de kaybediyorlarsa yaşam üzerine de düşünmemişler demektir. Çin düşünürü dinin yanı sıra, insana daha yüksek değerlere erişim sağlayan felsefenin varlığının koruyuculuğuna hayat üzerine düşünmeye başladığı andan itibaren ulaşmış bir zihinsel farklılığa, Batılı için kısaca “dinginliğe” doğuştan sahip görünmektedir. Öte dünya ve ölüm sonrası hakkında ürettiği düşün ürünleri somut evreninde gördüğü ile sınırlı kaldığında dah Çinli düşünür varoluşsal bir kaygı iine düştüğüne yönelik bir dışsal ve düşün ürünü belirti göstermemektedir. Bu durumun bölgedeki iksel toplulukların yaşam şartlarının büyük bir avcının yokluğunda görece diğer coğrafyalara göre toplayıcılıkla yetinilebilecek kaygının azlığının varoluşsal sürecini olumsuz etkilemediği, düşük kaygının negatif seleksiyona neden olmadığı bir ortamda uğradığı seleksiyona ikincil olduğu ileri sürülebilir. Çin düşünürünün çıkarımları mantıksal açıdan yanlışlanamasa da insanın doğası gereği çıkarımlarının hiçbir koşulda duygularında bağımsız bir yapı taşıyamayacağını bilimsel olarak kabul etmiş psikiyatrist ve psikologlar açısından bu çıkarımların aynı soğuk kanlılıkla uygulamaya konulması duyguların ıkarımlardan Batı toplumlarına göre Çin toplumunda belirgin olarak daha iyi soyutlanabildiği veya genel Çin toplumunun varoluşsal kaygı düzeyinin evrimsel süreç içinde çok daha düşük düzeylerde kalmasının yaşamı açısından bir tehdit oluşturmaması ile açıklanabilir. Öyle ki Çin düşünürü için “inanç” gereksiz bir öge halini almış ve gelecekte buna gerek olmayacağına kadar varan ciddi düşün ürünleri ortaya konmuştur.

Yukarıdakiler, felsefenin doğası ve işlevi hakkında genel bir tartışmadır. Çin

felsefesi tarihinde, Çin felsefesinin ruhu olarak adlandırılabilir bir ana akım vardır. Bu ruhu anlamak için öncelikle Çinli filozofların çoğunun çözmeye çalıştığı sorunu netleştirmemiz gerekiyor.

Bazı filozoflara göre bu gereklidir. Buda, hayatın sefaletinin kökü ve kaynağı olduğunu söyledi. Aynı şekilde Platon da beden ruhun hapisanesi olduğunu söylemiştir. Ve bazı Taoistler, hayatın bir boşluk, bir tümör olduğunu ve ölümün tümörün alınması olarak anlaşılabileceğini ifade etmişlerdir. Bütün bu fikirler, maddeyle yozlaşmış dünyanın dolaşık ağından ayrılmayı gerektiren bir görüşü temsil eder; ve bu nedenle, eğer bir bilgenin en yüksek başarısı gerçekleşecekse, bilgenin toplumu ve hatta hayatın kendisini terk etmesi gerekir. Nihai kurtuluşa ancak bu şekilde ulaşılabilir. Bu tür bir felsefe, genellikle "dini felsefe" olarak bilinen şeydir.

İnsan ilişkileri ve insan ilişkileri gibi toplumda ne olduğunu vurgulayan başka bir felsefe türü daha vardır. Bu tür bir felsefe yalnızca ahlaki değerlerden bahseder ve üstün ahlaki değerlerden söz edemez veya bahsetmek istemez. Bu tür bir felsefe genellikle "dünyevi" olarak tanımlanır. Bu dünyaya ait bir felsefenin bakış açısından, bir diğer dünya felsefesi çok idealisttir, pratik bir faydası yoktur ve olumsuz-karamsardır. Öteki dünya felsefesinin bakış açısından, bu dünya felsefesi fazla gerçekçi, fazla yüzeyseldir. Maddi varlığımızın tümü her an inkar edilmeye hazır ve anlamsızca bir uçurumun kenarında durmaktadır.

Çin felsefesinin, bu dünyanın, maddi evrenimizin temel felsefesi olduğunu söyleyen birçok düşünür bulunmaktadır. Bu kişilerin tamamen haklı veya tamamen haksız olduğunu söylemek güçtür. Sadece yüzeysel bir bakış açısıyla, bu görüşü benimseyenlerin yanlış olduğu söylenemez, çünkü onların görüşüne göre, Çin felsefesi, farklı düşünce okullarından bağımsız olarak, doğrudan veya dolaylı olarak sadece somut evrenle yani sosyal işleyiş ve etik ile ilgilidir. Bu nedenle evrenle değil, esas olarak toplumla ilgilidir; cehennem ve cennetin değil, insan ilişkilerinin günlük işlevleriyle kısıtlı bir alanı ele alır.

Bir keresinde bir müridi tarafından ölümün anlamı sorulduğunda Konfüçyüs şöyle cevap verdi: "Henüz hayatı anlamadın, ölümü nasıl anlayabilirsin?" (Analects, XI, 11.) Ve Mencius şöyle dedi: "Bilge insan ilişkilerinin doruk noktasıdır" (Mencius, IVa, 2), bu

da kelimenin tam anlamıyla alındığında, bilgenin toplumdaki ahlaki açıdan mükemmel insan olduğu anlamına gelir. Bir başka deyişle, bu dünyanın ideal insanı ile, Çin felsefesinin bilge dediği şey, Budizm Buda'sından ve Hristiyan dininin azizlerinden çok farklı bir düzendeki bir insan gibi görünmektedir.

Bu dünyalık ve öteki dünya, tıpkı realizm ve idealizm gibi karşıtlık içindedir. Kuzeyden gelen erken dönem devlet kurucu unsurların "Tanrısal Yargı" dedikleri kavramın, ilk olarak Qin İmparatorluğunun kurucu imparatoru tarafından açıkça çiğnenmiş olduğu ve kendisinin yaşamının son dönemini yoğun bir ölüm korkusu ve ölümsüzlük arayışı ile geçirmiş olduğu bilinen bir tarihi gerçeklik olarak yine bu düşün sistemleri ile olası neden sonuç ilişkisi açısından irdelenebilecek bir mahiyet barındırmaktadır.

Konfüçyüsçülüğe göre, insan ilişkilerinde sosyal meseleleri ele almanın günlük görevi, bilgeye yabancı bir şey değildir. Bu görevi sürdürmek, kişiliğinin mükemmelliğinin gelişiminin özüdür. Bunu yalnızca toplumun bir vatandaşı olarak değil, aynı zamanda Mencius'un dediği gibi "evrenin vatandaşı" olarak da gerçekleştirir. Evrenin bir vatandaşı olduğunun bilincinde olmalıdır, aksi takdirde yaptıklarının manevi değeri olmazdı. Felsefede tartışılan, içteki bilgeliğin ve dıştaki krallığın Tao'su (Yolu) olduğu için, felsefenin politik düşünceden ayrılamaz olması gerektiği sonucu çıkar. Çin felsefesi ekolleri arasındaki farklar ne olursa olsun, her okulun felsefesi aynı zamanda onun politik düşüncesini temsil eder. Bu zorunluluk tamları gereği fazlasıyla uygulamaya dönük reel dünyaya ait yapılar olmalarının da sonucu olarak kabul edilebilir.

Çin Toplumu Yaratılış Mitleri

Tarihsel perspektifle Çin yaratılış mitlerinin gözden geçirilmesi veya başka bir deyişle, ilksel ve öncü nitelikteki Çin toplumsal yapısının zihin dünyasına ışık tutabilmesi açısından o toplumun kendine atfettiği mitolojik köklerin incelenmesi de ayrıca önem taşımaktadır. Bu anlamda Çin Mitolojisinin beş farklı yaklaşımla değerlendirildiğini görmek bile bu zihin yapısına dair bir bakış açısı edinmemize fırsat tanıdığı için önemlidir. Bu verilerin Çin düşün, felsefe ve din alanları ile uyumu ayrıca dikkat çekicidir.

Çin Yaratılış Mitleri

Çin toplumunun belleğinde veya Çin düşün alanında yaratılışın, buna ilişkin mitolojik kökenlerin araştırılması durumunda karşımıza çıkan beş ana görüş bulunmaktadır:

Birincisi ve tarihsel olarak en tutarlı olanı, hiçbir efsanenin var olmadığıdır. Bu, hiçbirinin var olmadığı anlamına gelmez, sadece dünyanın kökenini açıklama girişimini gösteren hiçbir kanıt yoktur. Aslında varoluşun kendiliğindenliği ve içinde bulunan bu somut varoluşun işleyişinin en doğru şekilde anlaşılma çabası mitolojik bir öykü gerektirmediği gibi temel Çin düşün dünyasının evreni açıklama çabasındaki bakışıyla daha uyumlu görünmektedir. Çin düşününü mevcut yapıyı açıklamada soyutlamalardan özenle kaçınmış, sadece yoğun sezgisel¹¹ anlatıların aktarılması veya açıklanmasında kıssadan hisse misali örnek dialoglar, betimlemeler yaparak aktarımın ne derecede veya ne kadar alınacağını karşı tarafın düşün gücüne bırakmıştır. Her ne kadar büyük betimleyici felsefi uğraşların bir nevi ortak kaderi olarak da bu felsefe okulları zaman içerisinde dini yapılara bürünmüş görünseler de geçmişte ve günümüzde somut delile dayalı olmayan geçmiş ve gelecekte insanın varoluşuna dair soyutlamalar yapmaktan özellikle kaçınmış, bunu gereksiz ve anlamsız bulmuşlardır. Burada temel bir yaratılış efsanesinin olmamasını yazılı aktarımın nasıl ve ne şekilde ortaya çıktığı tam olarak belli olmayan 5000 yıllık geçmişinin ve bu nedenle de ilk dönemdeki yoğun somutlama çabalarının yazılı kaynaklarda bulunabilir olmasına da bağlıya biliriz. Aşağıda da ifade edilebileceği gibi mitler felsefi düşün okullarının eser verme dönemlerinden çok sonraki dönemlerde daha çok edebi ürünler olarak üretilmiş görünmekte olup, yazılı tarihin bu kadar derin olması nedeniyle mitolojik aktarımı anlamsız ve gereksiz kılmıştır denilebilir.

İkinci görüş çok dolaylıdır. Sadece daha önceki düşünsel uğraşlar sırasındaki bir diyalog sorusuna dayanmaktadır. Bu sorunun sonucu oluşan cevap doğal bir bölünme parçalanma gerektirdiğinden, mitolojik öykülerdeki Gökyüzü-Yeryüzü ikiliğinin ortaya çıkmasına kaçınılmaz olarak ulaşarak, “varoluş kaçınılmazdır” şeklinde bir mantık silsilesi izlediği görülebilir. Sorudaki fikir, göklerin ve yerin birbirinden kaçınılmaz

¹¹ initiational (eng.)

şekilde ayrıldığını ve varolduğunu ima etmektedir.

Üçüncü görüş, Taoizm'in felsefesinin doğası gereği sürdürdüğü görüştür. Çin tarihinde ise daha önce de ifade edildiği gibi "nispeten" geç bir dönemde yazıya döküldüğü görülmektedir. Bu anlatının Taoizmle olan bir nevi yoğun iç içeliği nedeniyle anlatıda Tao, yaratılışın arkasındaki nihai güç olarak tanımlanmaktadır. Tao ile birlikte Hiçlik Varoluşu, Varoluş Yin ve Yang'ı, Yin ve Yang varolan her şeyi doğurmuştur. Bu mitin belirsiz doğası, ilk iki mitolojik varoluş yaklaşımlarına yoğun benzerliği ve dolayısıyla da esasen onlardan farklı hiçbir şey söylememekte olduğu belirtilmelidir. Ancak, tez-antitez gibi yorumlanabilecek, Varlık ve Hiçlik gibi kavramları barındırıyor olmasından ötürü evrenin yaratılışına dair modern bilimsel görüşe daha iyi uyacak bir içerik barındırmaktadır.

Dördüncü görüş, Batı Medeniyetinin kendine temel olarak aldığı Yunan Medeniyeti ve öncesinden aktırılan öykülere benzer bir içeriğe sahiptir. Buna göre, öykü İnsan Tanrı Pangu'nun nispeten geç bir dönemde zihinlerde oluştuğu düşünülen efsanevi öyküsünden oluşmaktadır. Bu, Laozi'den yüzlerce yıl sonra Taocu rahipler tarafından sunulan bir yorumlama olarak ilk defa ortaya çıktığını gördüğümüz bir anlatıdır; muhtemelen yaklaşık M.Ö. 200'lerde oluştuğu ve kayıt altına alındığı düşünülmektedir. Anlatıda evren, kozmik bir yumurta olarak kendiliğinden ortaya çıkar. Yumurtanın içinde doğan Pangu adlı bir insan tanrı yumurtayı elindeki baltasıyla ikiye böler. Bu bölünme sonucu üst yarı- Gökyüzü, alt yarı- Yeryüzü ortaya çıkar. Tanrı Pangu büyüdükçe, gök ve yer kalınlaşır değişir ve daha da ayrılarak birbirinden uzaklaşır. Nihayetinde yaşam döngüsünün kaçınılmaz realitesine atıfla, Pangu isimli bu insan tanrı öldür ve vücudunun parçaları Yeryüzüne düşerek yeryüzünün(dünyamızın) farklı parçalarını oluştururlar. İlksel dönemlerinde sulak ve ılıman bir ortamda toplayıcılıktan direkt olarak tarıma geçmiş izlenimi verecek şekilde ve daha çok karasal-su kıyısı bir evrimsel dönem geçirdiğini düşündüğümüz Çin toplumunun varoluş kuramı olarak biraz zorlama görünmekte olan bir öykü izlenimi vermektedir. Batı Medeniyetinin kendi yeryüzü algısının ortasında yer alan "orta deniz" gibi bir denizle birbirinden ayrı düşmüşlük hali Çin toplumunun hiçbir dönemi için geçerli görünmemektedir. Olsa olsa Kore yarım adası üzerinden Japon takım adalarına geçtiği düşünülen erken dönem toplumun parçalarının mitolojilerinde yer alabilecek bir içeriğe sahip görünmektedir. Bu geçişin tam olarak ne

zaman olduğu, tekrarlayıp tekrarlamadığı, geçişim deniz seviyelerinin bir kara yolu kullanımına izin verdiği dönemlerde mi yoksa deniz yoluyla mı olduğu gibi sorular yanıtlanmayı bekleyen sorular olarak Uzak Doğu coğrafyasının daha ileri analitik sosyolojik irdelenmesi süreçlerinde üzerinde durulması gereken sorular olarak akılda tutulmalıdır.

Beşinci grupta yer alan çok sayıdaki kısa oluşum öyküsü ise, bölgeden bölgeye geniş ölçüde değişen ve mutlak bir inanç sistemine bağlı olmayan, kabileden kabileye farklı özelliklerdeki alt grupların yaşam alanları arasında farklı anlatımsal özelliklere sahip yapılar olarak dikkat çekicidir. Bunlar daha çok görece tarihsel nitelikleri olan ama sadece lokal bir topluluğun belleğinde iz bırakacak hayatta kalma savaşımına atıflar barındıran hikayeler şeklindedir. Çin egemenliğindeki sahanın büyüklüğü ve nüfusun fazlalığı doğal olarak bu çeşitliliğin artışında rol oynayan önemli bir etken olarak değerlendirilmelidir.

Çin Toplumunun Düşünsel Dünyasının Coğrafi Kökenleri

Konfüçyüsçü Seçmeler'de Konfüçyüs şöyle demiştir: "Bilge adam sudan hoşlanır; iyi adam dağlarda sevinir. Akıllıca hareket; iyi kal. Bilge mutludur; iyiler direnir." (VI, 21.) Bu sözü okurken, içinde eski Çin halkı ile eski Yunan halkı arasında bir fark olduğunu düşündüren bir şey olduğunu yani tamamen farklı iki zihin yapısının ortaya konmasında Çin toplumunun düşün yapısının anlaşılmasına dönük vurgular barındırdığının altı çizilmelidir.

Çin bir kıta ülkesidir. Eski Çinliler için toprakları dünyaydı. Çin dilinde her ikisi de dünya olarak tercüme edilebilecek iki ifade vardır. Biri "hepsi göğün altında", diğeri "hepsi dört denizin içinde". Yunanlılar gibi bir deniz ülkesinin insanları için, bunun gibi ifadelerin eşanlamlı olması akıl almaz olurdu. Ama Çin dilinde olan budur ve sebepsiz değildir. Sebepsiz olmadığı gibi bu coğrafi lokalizasyon farklılığının neden olduğu zihinsel yapılarıdaki farklılıkların izleri de bu yaklaşıma atıfla çözümlenmeye çalışılabilir.

Konfüçyüs zamanından geçen yüzyılın sonuna kadar hiçbir Çinli düşünür açık denizlere açılma deneyimine sahip olmamıştır. Konfüçyüs ve Mencius, modern mesafe açısından düşünürsek, denizden çok uzakta değillerdi, ancak Seçmeler'de Konfüçyüs

denizden sadece bir kez bahseder. O şöyle diyor: “Eğer yolum galip gelmezse, bir sala binip denize açılacağım. Benimle gidecek olan [Chung] Yu olacak.” (V, 6.) Chung Yu, cesareti ve yiğitliği ile tanınan Konfüçyüs'ün bir öğrencisiydi. Aynı eserde Chung Yu'nun bu açıklamayı duyduğunda çok memnun olduğu söylenir. Ancak Konfüçyüs, Chung Yu'nun aşırı coşkusundan pek memnun kalmadı ve şöyle dedi: "Yu benden daha cesur. Onunla ne yapacağımı bilmiyorum.”

Mencius'un denize yaptığı gönderme de aynı şekilde kısadır. “Denizi görmüş olan” diyor, “diğer sular hakkında bir şey düşünmekte zorlanıyor; ve bilgenin kapısına giden kişi, başkalarının sözleri hakkında bir şey düşünmekte zorlanır.” (Vila, 24.)

Çin Toplumunun Düşün Dünyasının Ekonomik Kökenleri

Eski Çin ve Yunan filozofları sadece farklı coğrafi koşullar altında değil, aynı zamanda farklı ekonomik koşullar altında da yaşadılar. Çin bir kıta ülkesi olduğu için Çin halkı geçimini tarımla sağlamak zorundadır. Bugün bile Çin nüfusunun çiftçilikle uğraşan kısmının nüfusun önemli bir kesimini oluşturmakta olduğu belirtilmelidir. Bir tarım ülkesinde toprak, zenginliğin birincil temelidir. Bu nedenle, Çin tarihi boyunca, sosyal ve ekonomik düşünce ve politika, toprağın kullanımı ve dağıtımı etrafında toplanmıştır. Bu noktada tarihsel olarak sayısal çoğunluğa sahip ama organize olma konusunda yeterli birikime sahip olmayan bir geniş kitleden söz edilebilir.

Böyle bir ekonomide tarım, yalnızca barış zamanında değil, savaş zamanında da eşit derecede önemlidir. Çin'in birçok feodal krallığa bölündüğü, bir dönem olan Savaşan Devletler döneminde (MÖ 480-222), her devlet daha fazla “tarım sanatları” olarak uygulanan uygun tarım tekniklerini geliştirmeye dönük bir uğraşı içerisine girmiştir. Çinli filozofların sosyal ve ekonomik düşüncesinde, "kök" ve "dal" dedikleri şey arasında bir ayrım vardır. “Kök” tarımı, “dal” ise ticareti ifade eder. Bunun nedeni, tarımın üretimle, ticaretin ise sadece takas değeri ile ilgilenmesidir. Takas için önce takas edilecek değerde bir ürünün üretilmesi gerekir. Bir tarım ülkesinde tarım, ana üretim biçimidir ve bu nedenle Çin tarihi boyunca, sosyal ve ekonomik teoriler ve politikaların tümü “kökü vurgulamaya ve dalı hafife almaya” dönük yaklaşımları gizli veya açık içinde

barındırmaktadır denilebilir (Dulon 2022).

Çin Toplumunun Düşün Dünyasına Tarım Faaliyetlerinin Etkileri

Bu teori, Çin halkı üzerinde büyük bir etkiye sahip olmuş ve uzun tarihlerinde karşılaştıkları birçok zorluğun üstesinden gelmelerindeki başarılarına büyük katkı sağlamıştır. Bu teoriye inanarak, refah zamanında bile temkinli, aşırı tehlike zamanında bile umutlu kalabilmeleri mümkün olmuş görünüyor; çünkü kurak bir dönemde her an yağmur yağabilir. Bir diğer değişle her an her şey olabilir. Savaşın sonlarında bu kavram ın Çin halkına bir tür psikolojik silah sağladığı, öyle ki en karanlık döneminde bile çoğu insan “Şafak yakında gelecek” ifadesiyle ifade edilen umutla yaşadığı tekrarlayan savaş dönemlerinden gelen tarihsel kayıtlarlada doğrulanan gözlemlerdir. Bu noktada yine genetik olarak kitlenin kaygı düzeyinin düşük, tehdit algısı düzeyinin ise yüksel olmasının varoluşsal kaygıları toplumsal ölçüde tetiklemenin Çin toplumu örnekleminde güç olduğunu düşündürdüğünü not etmeliyiz.

Çin Toplumunun Düşün Dünyasında Doğa'nın İdealize Edilmiş Konumu

Taoizm ve Konfüçyüsçülük, çiftçilerin yaşamının farklı yönlerinin rasyonelleştirilmesi veya teorik ifadesi oldukları için farklıdır. Çiftçiler yaşamlarında basit ve düşüncelerinde kısa hedefler barındıran bir yapı taşıma eğilimindedirler. Bu Çin düşünürlerince sadeliğin bir sembolü olarak, basit düşünmenin gereğinden fazla idealize edilmesine neden olmuştur denilebilir. Olayları kendi bakış açısından gören Taoistler, ilkel toplumun basitliğini idealize ettiler ve uygarlığı kınadılar. Ayrıca çocukların masumiyetini idealize ettiler ve bilgiyi küçümsediler. Çiftçiler her zaman doğa ile iç içe oldukları için doğaya hayrandırlar ve doğayı severler. Bu hayranlık ve sevgi sonuna kadar Taoistler tarafından bir öğreti olarak da pekiştirilmiş bir yapı olarak Çin toplumunun genelinin zihin dünyasında bulunan bir içeriktir. Doğaya ait olan ile insana ait olan, doğal olan ile yapay olan arasında keskin bir ayrım yaptıklarında -özellikle de çektikleri sıkıntının doğal olarak var ola geldikleri doğa ile etkileşimlerinden çok insan kaynaklı olduğunu da hatırladığımızda- doğaya ait olan, insan mutluluğunun kaynağıdır ve insana ait olan, tüm insanî acıların köküdür şeklinde geliştirdikleri öğreti daha anlamlı

bulunabilir. Konfüçyüsçü Hsün Tzu'nun Çin çiftçi topluluklarını betimlemede kullandığı ifadelerle dediği gibi, "doğa tarafından kör edilmişlerdi ve insan hakkında hiçbir bilgiye sahip değillerdi". (Hsün-tzu, bölüm 21.) Kitlelerin içinden onlarla yoğun düşünsel etkileşimden ortaya çıkmış olan Taoist öğretiyeye göre de doğa ile bütünleşmek nihayi hedef olarak kabul edilmiştir.

Çin Toplumunun Aile Yapısının Düşün Dünyasındaki Etkileri

Çiftçiler, taşınmaz olan toprakları üzerinde yaşamak zorundadırlar ve aynı şey tarihsel hak olarak üstünde yaşadıkları toprağın sahibi olmuş olan toprak sahipleri için de geçerlidir. Kişi özel bir yetenek sahibi değilse veya yeterince şanslı değilse, babasının veya büyükbabasının yaşadığı ve çocuklarının yaşamaya devam edeceği yerde yaşamak zorundadır. Yani geniş anlamda aile ontolojik güvenlikle ilgili ihtiyaçlarının karşılanabilmesi ihtiyacıyla birlikte ve aynı yerde yaşamak zorundadır. Böylece, yerelde ihtiyaçların karşılanabilmesi ve uzun süreli iklimsel stabilitenin mevcudiyeti sayesinde bir diğer değişle olumsuz çevre faktörlerinin yokluğu sayesinde, dünyanın en karmaşık ve en iyi örgütlenmişlerinden aile yapılarından biri olarak kabul edebileceğimiz Çin aile sistemi bu coğrafyadaki mevcut sosyal yapı içinde uzun zaman süreçleri içerisinde gelişmiş bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Konfüçyüsçü öğretinin büyük bir kısmı bu sosyal sistemin temelini oluşturan "aile" olgusunun var oluşu ve sürdürülebilirliğine dönük, rasyonel gerekçeleri açıklamak veya teorik yapısını anlaşılır kılarak aktarılır bir yapıya bürünmesini kolaylaştırmaya dönüktür.

Modern tarihsel sürece kadar olan zaman diliminde Çin ailesi Çin'in sosyal yapılanmasının temel birimini temsil etmekteydi. Konfüçyüsçü felsefenin temel ilkelerinden birini teşkil eden sosyal yapı içerisindeki uygun etkileşime yoğun atıf yapılan içeriklerde; hükümdar ile tebaa, baba ile oğul, ağabey ile küçük kardeş, karı ile koca ve arkadaş ile arkadaş arasındaki beş geleneksel sosyal ilişkiden üçünün aile içi karşılıklı etkileşimleri tanımlamakta olduğu dikkat çekici bir realitedir. Geri kalan ikisi, aile ilişkileri olmasa da, aile açısından düşünülebilir. Böylece, hükümdar ile tebaa arasındaki ilişki, baba ile oğul arasındaki ilişki ve arkadaş ile arkadaş arasındaki ilişki, ağabey ile ağabey arasındaki ilişki açısından kavranabilir. Yani, gerçekten de, genellikle tasarlandıkları yol buydu. Ancak bunlar yalnızca ana aile ilişkileridir ve çok daha fazlası

vardı. Çin dilinin en eski sözlüğü olan ve Hristiyanlık döneminden öncesine ait olan Erh Ya'da, çeşitli aile ilişkileri için yüzün üzerinde terim vardır ve bunların çoğunun İngilizce'de karşılığı yoktur. Aynı nedenle atalara tapınma da bu dönemlerde gelişmiş ve sosyal yapıda kökleşme imkânı bulmuştur. Belirli bir yerde yaşayan bir ailede, tapılan ata, genellikle ailenin kendisini ve torunlarını o topraklara yerleştiren ilk kişiydi. Böylece ailenin birliğinin simgesi haline geldi ve böyle bir simge, büyük ve karmaşık bir organizasyon için bütünlüğün korunması ve sürdürülmesinde vazgeçilmez bir nitelik kazandı.

Konfüçyüsçülüğün büyük bir kısmı, bu sosyal sistemin rasyonel gerekçesi veya teorik ifadesidir denilebilir. Çin ailesinin temelini kaçınılmaz şekilde, ekonomik koşullar hazırladı ve Konfüçyüsçülük etik önemini dile getirdi. Bu sosyal sistem, belirli ekonomik koşulların sonucu olduğundan ve bu koşullar yine coğrafi çevrelerinin ürünü olduğundan, Çin halkı için hem sistem hem de teorik ifadesi yakından bilinen, içinde yaşanıla gelen bir anlam taşımaktaydı. Bu nedenle, Konfüçyüsçülük doğal olarak geniş kitleleri hızlıca etkisi altına olan temel felsefi öğreti haline geldi ve modern Avrupa ve Amerika'dan sanayileşmenin istilasına kadar ve bu dönüşümün Çin toplumsal yaşamının ekonomik temellerinin değişmesine neden olacak süreci başlatmasına kadar geçen zaman diliminde öyle kalmaya da devam etti.

Çin Toplumu Düşüncesinde Bu Dünya ve Öte Dünya Kavramsallaştırmaları

Konfüçyüsçülük sosyal örgütlenmenin ve aynı zamanda toplumun günlük hayatının da felsefesidir denilebilir. Konfüçyüsçülük insanın sosyal sorumluluklarını vurgularken, Taoizm ise insanda doğal ve kendiliğinden olana özel bir vurgu yapar. Chuangtzu'da Konfüçyüsçülerin toplumun sınırları içinde, Taoistlerin ise toplumun sınırları içinde dolaştığı söylenir ki bu betimlemede de aynı şey anlatılmak istenmektedir. Milattan sonraki üçüncü ve dördüncü yüzyıllarda, Taoizm Çin toplumu genelinde yeniden etkili olma fırsatı bulduğunda, insanlar Konfüçyüs'ün Ming Chiao'ya (sosyal ilişkileri ifade eden isimlerin öğretilmesine) değer verdiğini, Lao Tzu ve Chuang Tzu'nun ise Tzu Jan'a (kendiliğindenlik veya doğallığa) değer verdiğini söylerlerdi. Konfüçyüsçülük, "toplumun sınırları içinde dolaştığı" için, Taoizm'den daha dünyevi görünür ve "toplumun sınırlarının ötesinde gezindiği" için Taoizm, Konfüçyüsçülükten daha dünyevi görünür.

Bu iki düşünce akımı birbiriyle rekabet ediyor görünmelerine karşın aynı zamanda birbirini tamamlayan yapıları ilginç bir nitelik arz eder. Bu düşün sistemleri arasında bir tür güç dengesi oluşmasını da sağlamıştır. Böylece ortaya çıkan felsefi birikimin topluca ele alınması, Çin halkına bu dünyadaki varoluşlarını anlamlandırmada ve öte dünya ile ilgili düşüncelerini temellendirmeleri noktalarında daha iyi bir denge duygusu vermeyi başarmışlardır.

Üçüncü ve dördüncü yüzyıllarda Taoizmi Konfüçyüsçülüğe yaklaştırmaya çalışan Taoistler olduğu gibi, on birinci ve on ikinci yüzyıllarda Konfüçyüsçülüğü Taoizme yaklaştırmaya çalışan Konfüçyüsçüler de olmuştur. Bu Taoistlere Neo-Taoistler ve bu Konfüçyüsçülere Neo-Konfüçyüsçüler denilmektedir. Bunların içerisinde en etkin ve uzun süreli olanı kuşkusuz Konfüçyüs okulu olarak genel kabul görmüş durumdadır.

2. BÖLÜM

ÇİN TOPLUMU VE KONFÜÇYÜS ÖĞRETİSİ

Yaklaşık iki bin yıllık bir süreçte, Konfüçyüs klasikleri ve öğretinin ayinlerine bağlılık, Çin İmparatorluğu'nun temel taşı olmuştur. Konfüçyüs Öğretisi artan nüfusun ve büyüyen kitlenin, emperyal ideolojik birliğini korumada önemli rol oynamasını, ilksel dönemde aile hiyerarşisine verdiği önemin zamanla büyük bir devlet hiyerarşisine dönüşen değerler silsilesi haline evrilmesine borçlu görünmektedir. Özellikle 7. yüzyıldan başlayarak, Çin toplumundan seçilecek devlet adamlarının zor imparatorluk kamu hizmeti sınavları, Konfüçyüs öğretilerinin yazıları, klasikler hakkındaki bilgileri ve edebi üslupları üzerinden test edilmiştir. Sınavın içeriği, geleneksel olarak Konfüçyüs'ün kendisi tarafından derlendiğine inanılan Beş Klasik'ten ve daha sonra esasen onun takipçilerine ait olduğu bilinen ancak yine de Konfüçyüs'e atfedilen Seçmeler'in de dahil olduğu Dört Kitaptan oluşmuştur.

2.1. Konfüçyüs Öğretisinin Yakın Dönemdeki Dönüşümü

Konfüçyüsçü yazın, 1905'te Qing hanedanının düşüşüyle birlikte kamu hizmeti sınav sistemi resmi olarak kaldırılınca kadar, bin yılı aşkın bir süre boyunca Çin'in emperyal entelektüel yaşamına egemen sınıfın neredeyse ezberle bilmesi istenen sabit bir müfredat olarak kalabilmiştir. Bununla birlikte, 1912 sonrası dönemde Konfüçyüsçülüğün modernleşmiş bir Çin vizyonundan erken devrimci retorik olarak ayrılması çabası, okul müfredatını temelden değiştirmeyi başaramamış ve Konfüçyüsçü klasisizm Çin toplumunda yerleşik bir anlayış örüntüsü olarak kalmayı başarmıştır.

Dört Mayıs Hareketi (1919-26) ile üyeler Konfüçyüsçü öğrenme ve geleneksel eğitime karşı daha radikal bir duruş sergilemişlerdir. Dört Mayıs kuşağının üyeleri, Çin'in yabancı sömürü ve emperyalizme direnme çabalarını baltaladığını düşündükleri Konfüçyüsçülüğün herhangi bir unsuruna düşünsel olarak karşı çıkmak konusunda fikir birliğine varmışlar ve hareketin liderleri Çin Komünist Partisi'ni kurma çalışmalarına devam etmişlerdir. Dönemin Çin Milliyetçi Partisi lideri Jiang Jieshi, 1920'lerin bu sosyo-politik seferberliğine ve özellikle Komünizmin büyüme riskine karşı önleyici bir karşı hareket olarak, Konfüçyüsçü toplumsal ahlakı güçlendirmek ve Çin'in günlük yaşamını

ritüelleştirilmiş aktivite yoluyla "temizlemek" için tasarlandığı belirttikleri Yaşam Hareketi'ni başlatarak farklı bir alternatif oluşturma çabası sergilemişlerdir. Bu sürecin sonucu olarak, Milliyetçi Parti ve Yaşam Hareketi gerçek bir karşı duruşu çok çeşitli nedenlerle -özellikle dış faktörler de dahil olmak üzere- Çin Toplumu genelinde oluşturmaya başaramamıştır. Bu boşluğu 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde eline geçirdiği stratejik fırsatları iyi değerlendiren Çin Komünist Partisi doldurmayı başarmıştır.

Çin Komünist Partisi iktidara gelip 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'ni (ÇHC) kurduğunda, Mao Zedong Konfüçyüs yanlısı duyguların oluşturduğu toplumsal tehditin farkındalığıyla fazlaca temkinli olmaya devam etmiştir. Şüphesiz ki bu tehdidi anlamlandırmasında kendi kişisel yaşam tecrübelerinin ve köylü sınıfın bir üyesi olmasının etkileri büyüktür. Parti geleneğini bozmaya karar verdiğinde, Konfüçyüs öğretisi de artık toplum zihnindeki eski köklerinden çoktan kopmuş durumdadır. Kültür Devrimi dönemine (1966-1976) kadar ÇKP'si 1973'te verdiği "Lin'i Eleştir, Konfüçyüs'ü Eleştir!" emrini çoğunlukla düşünsel tartışmalarla yerme, fikirsel çürütme gibi Konfüçyüs düşüncesinin ve pratiğinin somutlaşmış örneklerine yönelik düşünsel düzeyde denilebilecek saldırılarla sınırlandırmıştır. Kültür Devrimi Döneminde ise bu boyut düşünsel olmaktan çıkarak, Konfüçyüs'ün kendisine ve O'na ait maddi mirasın tümüne yönelik sistemli denebilecek saldırılara dönüştürmüştür. Mao'nun Konfüçyüs'e saldırısı, büyük ölçüde siyasi muhalifleri, özellikle de İleriye Doğru Büyük Sıçrayış (1958-1962) politikalarını eleştirenleri yok etme stratejisinin de bir parçası olarak düşünülebilir. Savunma Bakanı ve ünlü Komünist askeri lider Lin Biao ve karısının, yatak odalarında Konuşmalar'a ait özdeyişler bulunan iki kaligrafi parşömeni astıkları bahanesiyle Kültür Devrimi tasfiyelerinin hedefi haline getirilmesi bu politik yaklaşıma bir örnek oluşturmaktadır. Lin Biao'nun 1971'deki bir uçak kazasında ölümünü takip eden dönemde, Eylül 1973'te ÇKP tarafından Konfüçyüs, "gerici köle sahibi sınıfın en kötü aşırılıkları" ile eşanlamlı hale getirilerek, Kızıl Muhafızlar'a tapınaklar ve kalıntılardan kurtarılan kutsal metinlere kadar Konfüçyüs etkisinin her türlü hatırlatıcısının yok edilmesi emri verilmiştir. Dönemin düşünürleri de eş zamanlı olarak yazdıkları makalelerle; antik çağın en büyük kötü adamı, kölelik düzeninin koruyucusu ve egemen sınıf hegemonyasının baş yazarı olarak olarak tanımladıkları Konfüçyüs hakkında kapsamlı bir karalama kampanyasına girişmişlerdir. Bu dönemde Konfüçyüs'e yönelik saldırıları teşvik etmek için, Konfüçyüs imgesinin halkın kolektif hafızasındaki süreçsel

doğası nedeniyle mümkün olan çeşitli erdemleri ve kusurları üzerinde seçici bir vurgu ile durularak topluma dönük imajı kötülenmeye çalışılmıştır.

1976 yılında Mao'nun ölümü sonrasında, Kültür Devrimi de sona ermiş ve Deng Xiaoping hızla iktidara gelmiştir. Böylece Çin, Konfüçyüs'e yeni bir tutum getiren yeni bir siyasi gelişmeye hazır hale gelerek, Deng ve dönemin bilim adamlarının, düşün insanlarının Kültür Devrimi döneminin Konfüçyüse yönelik olumsuz tutumlarını kamu önünde kınasına ve Konfüçyüs tapınaklarını n yeniden inşa edilmeye başlanmasına giden sürecin önü açılmıştır. Bu sefer bilginler, düşünürler Konfüçyüs'ün karalanan imajını yeniden icat etme yarışına girerek, O'nun baskı olmadan düzen aradığını ileri sürmüşler ve bir tarım toplumuna yakınlığını yeniden onaylayan görüşler yayımlamaya başlamışlardır. Deng, devlet destekli Konfüçyüsçülüğü "Çin özelliklerine sahip sosyalizm" kavramının bir parçası olarak yeniden tanıtmaya başlamış ve Konfüçyüs'ün küresel arenada Çin kültürel milliyetçiliğinin bir kaynağı olarak görülmesi gerektiğini ileri sürerek Çin toplumu genelinde inandırıcılığını arttırmaya çalışmıştır. ÇHC'nin Konfüçyüsçü yeniden canlanmasının ilk aşamalarında, birbirini izleyen iki Beş Yıllık Plan (1986-90, 1991-95) büyük Konfüçyüs araştırma projelerini sübvansede eden kaynakları da bünyesinde barındırmaktaydı, böylece bu yıllarda Konfüçyüs ve öğretisi hakkında binlerce bilimsel kitap ve makale yayınlanması sağlandı. Deng'in yurtdışında itibar kazanmak için Çin kültürünü ihraç etme bakış açısının bir ürünü olarak, Konfüçyüs Enstitüsü Programı; ÇKP ideolojisini, Çince dil eğitimi ve geleneksel Çin kültürünün unsurlarını 149 ülkeye ihraç eden bir kültürel tanıtım organizasyonu olarak 2004 yılında resmi olarak devlet desteği ile kurulmuştur.

Genel anlamda fazlasıyla tanınmış, iyi çalışılmış, eserleri üzerine fazlaca düşünülmüş ve yazılmış bir Çin İnsanı prototipi olarak Efendi Kong¹², yani Konfüçyüs eskilerden gelen Çin toplum geleneğinin, düşün yapısının temel bir amblemi olarak karşımızda durmaktadır. Uluslararası 1.000'den fazla Konfüçyüs Enstitüsü, Çin Devlet anlayışı ve toplum yapısına hakim Konfüçyüs klasikleriyle, 2.500 yaşındaki Konfüçyüs hem Çin'de hem de çevresindeki coğrafyadaki toplumlar üzerinde varlığını hissettirmeye geçen yüzyıl içerisinde verdiği kısa süreli ara sonrasında günümüzde kaldığı yerden

¹² Çince'de Kongzi.

devam ediyor görünümü vermektedir. Kanımızca bunun temel nedeni bu coğrafya insanının zihin yapısının kadim köklerinden beslenerek, toplumun günümüze bakışına halen ışık tutabilme yeteneğindedir.

2.2. Konfüçyüs Öğretisinin Bugünü

Konfüçyüs Öğretisi Çin sınırlarının çok ötesinde neredeyse tüm Doğu Asya'da popüler bir öğreti halindedir. Farklı milletlere ait çeşitli medya figürleri, akademisyenler ve politikacılar tarafından halka pazarlanmaya da devam edilmektedir. Çin'in kendi kendine yardım¹³ kraliçesi Yu Dan'dan Başkan Xi Jinping'in Konfüçyüs alıntılarının analizlerini içeren kitabına kadar, Konfüçyüs ve öğretisi, yakın Çin tarihinde son dönemde hızla yeri ve önemi değişen bir üne sahip kültürel bir öğe olarak dikkat çekmektedir (Yu Dan, 2010).

Bütün bunlara karşın günümüzde çeşitli farklı motivasyonları içinde barındırdığı gerçeğiyle birlikte; ÇKP söylevi “Konfüçyüs'ün efsanesi sabittir, ancak mirası çağın gerekliliklerine göre değişmektedir” şeklinde açıkladığı bir niteliğe dönüşmüş durumdadır.

Günümüz Çin siyasi liderliği, Çin'in sorunlarının kökü olarak betimleyerek (doğru veya yanlış bir çıkarım olduğu tartışmalı olsa da) 20. yüzyılın başlarında düşünsel ve Kültür Devrimi sırasında ise fiziki anlamda da yoğun saldırıya tabi tuttıkları Konfüçyüs ve Konfüçyüs Öğretilerini, ulusal kimliği güçlendirmek, Çin Komünist Parti yönetimini meşrulaştırmak ve Çin'in başarılarını sergilemek amacıyla Konfüçyüs ve klasik Çin eğitimini resmen benimsiyor. Bu büyük ideolojik değişim, Deng Xiaoping'in Kültür Devrimi dönemi “Konfüçyüs'ü Eleştir” kampanyalarından bir Çin yumuşak güç ajanı olarak Konfüçyüsçülüğü ılımlı bir şekilde benimsemesine kadar uzanana bir süreci kapsıyor görünüyor. Deng'e göre, Mao'nun ölümüne kadar şiddetle reddedilen Konfüçyüs ve öğretisine yakınlık, Çin'in düşün dünyasına ait birikiminin prestijini evrensel olarak takdir edilen, uluslararası olarak ihraç edilen yerli bir ideolojiyle artırmanın bir yöntemi olarak görülmelidir. Günümüzde, şirketlere, akademiye ve siyasete yönelik “kültürel milliyetçi” tutumu ön plana çıkarılarak vurgulanan Yeni Konfüçyüsçülük'ün ortaya

¹³ Self Development (İng.)

çıkışı ve mevcut varoluş şekli, Çin düşün dünyası, toplumsal dinamikleri, ÇKP yönetimi ve Çin Toplumunun geneli için son derece etkili bir güç olarak dikkat çekicidir. Her ne kadar, 1989 yılında ÇKP'si Konfüçyüs'ün doğum gününü resmen tanımış ve kutlamaya başlamış olsa da, özellikle katı hiyerarşiyi ve ezoterik ayinleri yapısında barındıra gelen Konfüçyüsçü törensel ritüeller, sosyalist ideolojinin çoğuyla temelden çeliştiğinden, öğretinin bu yönü günümüzde parti ve yönetim tarafından tartışma kapsamı dışında tutulmaya çalışılmaya devam edilmektedir.

Bazı Konfüçyüs bilginleri, çağdaş Çin'de Konfüçyüs'ün yeniden canlanmasına ilişkin modern çalışmaların köklerinin 20. yüzyılın başlarındaki Japon emperyalist ve Cumhuriyetçi Çin geleneklerine dayandığını ve bu geleneklerin altında yatan milliyetçilik hakkında derinlemesine düşünmeksizin Konfüçyüsçülük'ün tamamen entelektüelleştirilmiş ve kültürel milliyetçilikle doldurulmaya hazır bir boşluğa dönüştürdüğünü ileri sürmektedirler. Esasen “Konfüçyüs” adı belirli bir ideolojik pratiği çağrıştırmadığı sürece, ona atıfta bulunmak günümüzdeki mevcut siyasi düzen için bir tehdit oluşturmamaktadır. Kuşkusuz, çağdaş Çinli politikacılar, Konfüçyüs'ü Çin entelektüel ve kültürel büyüklüğünün bir sembolü olarak tanıtmaya, imajını ve felsefesini “Orta Krallık” sınırlarının ötesine ihraç etmeye halen hevesli görünmektedirler. Hatta son yıllarda bizzat Başkan Xi Jinping'in, Konfüçyüs ve ilişkili geleneklerin en önde gelen savunucularından biri olarak öne çıkan bir isim olması dikkat çekicidir: hatta 2014 yılında Uluslararası Konfüçyüs Derneği'nde yaptığı bir konuşmada bizzat Başkan Xi Jinping, Konfüçyüsçülük'ü "Çin halkını besleyen kültürel toprak" olarak övmüş ve aynı konuşmasında Konfüçyüsçülük'ün “Çinlilerin ulusal özelliklerini ve günümüz Çinlilerinin manevi dünyasının tarihsel köklerini anlamanın” anahtarı olduğunu da sözlerine eklemiştir ki kanımızca fazlaca doğru bir değerlendirme olarak düşünülmektedir.

Başkan Xi Jinping'nin geleneksel Konfüçyüsçü fikirleri, özellikle uyum, birlik ve katı ahlak üzerine betimlenen ideallerini, öncelikle ÇKP üyelerine, üyeleri yolsuzluktan caydırmak için Konfüçyüsçü kaynaklardan alıntı yaparak sunduğu konuşmaları son dönemde dikkat çekmektedir. Konuşmalarındaki atıflarına ve alıntılarlarına ek olarak; “Erdem, sayısız yıldız ona saygılarını sunarken yerinde kalan Kutup Yıldızı'na benzetilebilir.” diyen Başkan Xi Jinping, alıntıladığımız ifadesinin de yer aldığı,

Konfüçyüs ve öğretisini takip eden klasik düşünürler hakkında kendi yorum kitabını bile yayınlamış durumdadır. Mao'nun bizzat takipçisi ve planlayıcısı olarak vefatına kadar ki dönemde Çin Komünist Parti de yarattığı Konfüçyüsçü mirasın reddinden günümüzde gelinen bu düşünsel dönüşüm, şu ana kadar ki varoluş süreci içerisinde ÇHC hükümetinin Konfüçyüsçü öğretiye Partiyi en fazla yakınlaştırmaya cüret ettiği noktayı işaret ediyor izlenimi vermektedir. Bununla birlikte, Başkan Xi Jinping, Mao'ya sadık kalan bir ÇKP hükümet başkanı olmakla beraber sergilemekten kaçınmadığı Konfüçyüs'e olan yakınlığı, onun erken dönem Parti ideolojisine retorik yakınlığını engelliyor görünmemektedir. Konfüçyüs ve öğretisinin takipçisi Çinli düşünürler üzerine derslerin de son yıllarda resmi olarak ÇKP müfredatına katılmış olmasına karşın, aynı zamanda Xi Jinping'in "Yeni Bir Çağ için Çin Özelliklerine Sahip Sosyalizm Üzerine Düşüncesi" ni öğrenmek de, ÇKP'ye katılım için gerekli olan sınavları geçebilmek için oluşturulan müfredatın bir parçası olmaya devam etmektedir.

Çin'in her yerinden insanlar, resmi olarak Çin Uluslararası Konfüçyüs Kültür Festivali olarak adlandırılan yaşlı bilgenin doğum gününde, bu eski Çinli düşün insanının doğumunu kutlamak amacıyla Konfüçyüs'ün memleketine gelmektedirler. Bu festival her yıl Shandong eyaleti, Qufu'da gerçekleşmektedir. 2021 yılı itibarıyla de Çinli bilgenin 2572. doğum günü resmi törenlerle bu festival kapsamında kutlanmıştır.

Konfüçyüs festivalinin yanı sıra 7. Dünya Medeniyetleri Nishan Forumu da bu kapsamda gerçekleştirilmiş olup; dünyanın dört bir yanından 180 bilim insanı, Konfüçyüsçülük'ün modern toplumların yaralarını iyileştirmedeki önemini tartıştıkları bir foruma katılmışlardır.

28 Eylül 2021'de, UNESCO tarafından somut olmayan kültürel miras olarak listelenen Qufu, Shandong'daki Konfüçyüs Tapınağı'nda "Xin Chou Yılı Konfüçyüs için Halk Anma Töreni" düzenlenmiştir. Bilginler, yetkililer ve turistler tapınağın içinde yürümüş, arka planda da hayatın yolları-erdemleri hakkında sözler ve fikirlerin bir koleksiyonu olan Konfüçyüs'ün Seçmeleri okunmuştur. 2021 UNESCO Konfüçyüs Okuryazarlık Ödülü, Çin Uluslararası Konfüçyüs Kültür Festivali sırasında kazananlarını açıklamış, Çin hükümetinin, Konfüçyüs ve öğretisi üzerinden dünyaya açılmaya

alışmasının önemli bir göstergesi olarak yaklaşımını açıklayan güncel bir örnek olarak tarihteki yerini almıştır.

Konfüçyüs öğretisi, Çin Toplumunun erken dönem gelişimsel süreçlerine ait tarihsel gelişimine tarihsel ve toplumsal bir veri havuzu olarak bakarak; mutlak toplumsal uyumu bulmaya ve başkalarıyla işbirliği aramaya güçlü bir vurgu yapmakta, Modern Çin kültürüne ve halkının dünyaya bakış biçimine nüfuz etmeye günümüzde de devam etmektedir.

2.3. Konfüçyüs Öğretisinin Geleceği

Gelecek dönemde de, Sovyetler Birliği'nin çöküşünü kapsamlı bir şekilde inceleyen ve bunu mevcut liderlik sürelerine bir uyarı olarak gören ÇKP yönetiminin tecrübeli kadroları, Konfüçyüs'ü birleşik Çin kültürel mirasının temel sembolü olarak tanımlayarak kültür inşası sürecine devam edecek izlenimi oluşturmaya devam etmektedir. Bu doğrultuda, ÇKP, Çin Toplumu'nda ortak bir medeniyet duygusunu güçlendirmek amacıyla Çin klasik metinlerinin incelenmesini bizzat teşvik etmeye devam eden yaklaşımını sürdürecektir izlenimi de vermektedir. Bu bağlamda “Çinli” kimliğinin toplumsal simgesi olan Konfüçyüs Öğretisi, Sovyetler Birliği'nde eksik olan Çin halkı için birleştirici bir güç olarak oluşturulmaya çalışılan ve büyük bir insan kitlesinin birlikteliğinde önem arz eden “vatanseverlik hissinin/gururunun” oluşmasına hizmet eden bir araç niteliğini de bünyesinde taşımaya devam ediyor görünmektedir.

Çin tarihinin görkemini yurt dışına yansıtmaktan daha da önemli bir unsur olarak, Xi Jinping'in ÇKP yönetimini meşrulaştırmak ve tarihsel olarak temellerini güçlendirmek için Konfüçyüsçü öğretinin Çin Toplumu içinde güçlendirilmesi gereği tarafımızca anlaşılabilir bir girişim olmanın ötesinde bir zorunluluk olarak da görülmektedir. Erken Han İmparatorları gibi, Başkan Xi Jinping'de Çin kültürünün tarihsel süreçte kendisini defalarca kanıtlamış devî ile yönetim erkinin yakınlığının önemini görüyor ve Çin Komünist Partisi'ni açıkça “Çinli” yaparak Marksizm-Leninizm'in Avrupa'dan olası fikir ithalatını önlemeyi de amaçlıyor olabilir kanısındayız.

Sonuç olarak, Çin hükümeti son bin yılın hiyerarşik, sınıf-destekleyicisi bir öğreti olarak kabaca değerlendirilebilecek Konfüçyüs doktrinini, eşitlikçi Marksist-Leninist düşünceyle uzlaştırmaya niyetli görünmektedir. Kanımızca, son dönemin getirdiği bu radikal uzlaşma girişimi, Konfüçyüsçülük öğretisinin, ÇKP hükümetinin dönem itibariyle yönetsel anlamda gerekli siyasi beklentisini karşılayabilen bir mahiyette kaldığı sürece mümkün olmaya devam ededecek izlenimi vermektedir. Başka bir deyişle, Çin geleneğiyle/kültürüyle eşanlamli gördüğümüz Konfüçyüsçülük'ü kullanarak ÇKP Hükümeti ve Başkan Xi Jinping, tarihsel süreçte kaçınılmaz -belki de gerekli olarak- oluşmuş olan hasarı -Mao ve kültür devrimi dönemine ait olan- onarırken, ÇHC'nin mevcut yönetim erkinin dayanağını da antik Çin'den meşrulaştırıcı toplumsal bir zemine taşımaktadır diyebiliriz. Mao'nun Konfüçyüs'e yönelik tutumunun bu tamamen tersine çevrilmesi süreci, Mao ve Xi Jinping arasındaki temel ideolojik farkı da ortaya koymaktadır. Mao, toplumu sonsuza dek değiştirmek için Çin geleneğinin köklerini kesmeye çalışırken, günümüz ÇKP hükümeti ve Başkan Xi Jinping, bunun yerine Çin halkını güçlendirmek ve birleştirmek için Çin düşün dünyasının yönetsel anlamda işlevselliği kanıtlanmış binlerce yıllık bir tecrübeyi içinde barındıran bu öğretisine daha fazla tutunmaktadır (Fruth 2001). Dört Mayıs Hareketi ve Kültür Devrimi günlerinin tarihe karışarak geçmişte kalması, Başkan Xi Jinping'nin Çin uygarlığı için yeni bir çağı şekillendirmede Çin toplumunun kültürel mirasının temel vurgusu olan Konfüçyüsçülük'ü, yeni bir dönem için Çin özellikleri taşıyan sosyalizmin beklentilerini karşılamak üzere bir kez daha dönüştürmekte ve böylece mevcut iktidar toplumla bütünleşerek, geleceğe çok daha sağlam bakabileceği bir zemin hazırlıyor izlenimi vermektedir.

3.BÖLÜM

MODERN ÇİN VE KONFÜÇYÜS ÖĞRETİSİNİN GELECEĞE ETKİLERİ

Şu ana kadar yaptığımız açıklamalarla günümüzde, Modern Çin'in oluşumunun ardındaki gizli gücün, adı her ne kadar ÇKP ve Xi Jinping tarafından yeni konulmuş görünsede “Çin İnsanı” prototipine, bu insanın zihin yapısının üretimi olan kültürel ve tarihsel birikime dayanmış olduğu inkâr edilemez olduğunu anlatmaya çalıştık. Bu durum kökeni Çin İnsanın tarih öncesi dönemlerden getirmiş olduğu kendine haslığın düşün dünyasında dışa vurumu ve maddi evreni, çevresini şekillendirişinde açıkça görülebilmektedir.

“Antropologlar, manevi değerleri modern uygarlığın etkisine maruz kaldığında ilkel bir topluma ne olduğunu sıklıkla tanımlamaya çalışmışlardır. Böyle bir durumda, insanların hayatları anlamını kaybeder, sosyal yapıları/organizasyonları dağılır ve bireyler içinde bulundukları toplumla birlikte ahlaki olarak çürür. Modern toplumun yaşadığı benzer bir durumdur. Toplumlar olarak ne kaybettiğimizi hiçbir zaman tam olarak anlayamadık, çünkü (manevi) liderlerimiz ne yazık ki sembollerin sunduğu gizemi anlamaktan ve anlatmaktan çok kurumlarını korumakla daha fazla ilgilene gelmişlerdir. Benim düşünceme göre, inanç (insanın en güçlü silahı olan inanç) düşünceyi dışlamaz, ancak ne yazık ki birçok inanan bilimden (ve tesadüfen psikolojiden) o kadar korkuyor ki, insanın kaderini sonsuza dek kontrol eden gizemli psişik güçlerin somut varlığını görmezden geliyorlar. Böylece ve bu nedenle modern toplumlar yani biz, her şeyi sırlarından arındırdık; artık hiçbir şey kutsal değil.”¹⁴

Batılı Modern dünyayı günümüz itibarıyla doğru betimlediğini düşündüğümüz bu ifade Çin için ne derece geçerlidir? Ne derece geçerli olacaktır? Acaba ÇKP'nin fark ettiği ve Rus Komünist İhtilalinin çöküşüne neden olan açıklar Konfüçyüs öğretisi tarafından kapatılırken, ekonomik-sosyal alandaki komünizm konfüçyünizm olası çatışması da eş zamanlı olarak engellenebilecek midir? Bu hassas politik duruş en azından

¹⁴ Carl Gustav Jung, *İnsanın Anlam Arayışı* (İng.)

Xi Jinping ve ÇKP'nin yakın dönemde karşılaştıkları temel sorun olarak farklı alanlara olan etkisi itibariyle zannımızca önem arz etmektedir.

3.1. Modern Çin'in Geleceğinde Konfüçyüs Öğretisinin Olası Yönetimsel Etkinliği

Çin'de Konfüçyüsçülüğün yeniden canlanması, 1980'lerin ortalarında, kolej entelektüellerinin Kültür Devrimi'nin yıkımından sonra klasik çalışmalara devam etme fırsatına sahip oldukları ve genel halkın manevi teselli ve yeniden denge için Konfüçyüsçü metinlere ve uygulamalara başvurmaya başladığı zaman meydana geldi. 1989'da Doğu Avrupa Komünizminin çöküşüyle birlikte, Çinliler için Marksizm-Leninizm ve Mao Zedong düşüncesinin kaybolduğu ve artık ikna edici bir ideoloji veya inanç sistemi olarak işlev göremediği daha açık hale geldi. İnsanların geleneksel kültürel mirasa ilgisi 1980'ler ve 1990'lar boyunca istikrarlı bir şekilde arttı. Bunun sonuçlarından biri, Klasik Okuma Hareketi'nin özel sektöre yayılması oldu. Ayrıca, 1911'den önce popüler bir uygulama olan Konfüçyüs'ün doğum günü anma töreni, şimdi çeşitli sivil dernekler tarafından düzenleniyor.

2004 yılında, sosyoekonomik bir vizyon olarak "uyumlu toplum" kavramı, o zamanki Başkan Hu Jintao tarafından resmen ilan edildi ve resmi olarak ÇKP tarafından onaylandı. Sosyal uyum, eski Konfüçyüsçülüğün kilit bir değeridir ve Komünist sınıf mücadelesi ilkesine aykırı olarak kabul edilmiştir, bu nedenle yeniden dirilişinin ÇKP'nin Konfüçyüsçülüğe doğru eğildiğini gösterdiğinden şüphelenilmiştir. Aynı yıl, Çin hükümetinin sponsorluğunda kar amacı gütmeyen bir kuruluş tarafından dünya çapında Konfüçyüs Enstitüleri kurmak için iddialı bir program başlatıldı. Konfüçyüs Enstitülerinin misyonu, Çin dilinin öğrenilmesini ve Çin kültürünün anlaşılmasını teşvik etmek ve geliştirmektir. 2016 yılı sonunda 140'tan fazla ülkede 512 Konfüçyüs Enstitüsü vardı.

Çin Çalışmaları'nın ilk akademik koleji, Çin araştırmalarını, özellikle Konfüçyüs felsefesini teşvik etmek amacıyla 2005 yılında Çin Renmin Üniversitesi'nde kuruldu. Bunu, Wuhan Üniversitesi, Pekin Üniversitesi, Tsinghua Üniversitesi ve Çin'deki diğer tüm önde gelen üniversitelerde 20'den fazla kolej veya enstitünün kurulması izledi. İki yıl sonra, Konfüçyüs'ün anma töreni, Konfüçyüs'ün doğduğu Shandong eyalet hükümeti

tarafından resmen düzenlendi. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, olay Çin'in resmi televizyon kanalı CCTV tarafından ele alındı.

Xi'nin iktidara gelmesinden bu yana, Çin hükümetinin Konfüçyüsçülüğü onaylaması eşi görülmemiş bir şekilde güçlü oldu. 26 Kasım 2013'te Xi, Konfüçyüs'ün Shandong'daki doğum yerini ziyaret etti ve Konfüçyüs'ün öğretilerini herkesin önünde övdü. Daha sonra, 4 Mayıs 2014'te, 95 yıl önce Dördüncü Mayıs Hareketi'nin başladığı gün olan Çin Konfüçyüs Akademisi'nin ünlü emekli bilim adamı ve başkanı Profesör Tang Yijie'yi ziyaret etti ve bir araya geldi. Bunu, Xi'nin 24 Eylül 2014'te ülkedeki en prestijli ulusal tören alanı olan Pekin'deki Büyük Halk Salonu'nda düzenlenen Konfüçyüs'ün 2.565. doğum günü anısına düzenlenen uluslararası konferansta yaptığı açılış konuşması izledi. Bu üç isim Ardışık olaylar genellikle ÇKP'nin dünyaya Konfüçyüsçülüğü desteklediğini göstermek için kasıtlı hareketleri olarak algılanır (Qiou 2016).

Xi (2014), açılış konuşmasında, CPC'nin Konfüçyüs'ü neden kabul ettiğini ve Konfüçyüs felsefesinden nasıl öğrenebileceğimizi düşündüğünü açıkça aydınlatıyor. Konfüçyüsçülüğün Çin ulusunun manevi faaliyetlerini, rasyonel düşüncesini ve anavatanlarını inşa etmedeki kültürel başarılarını kaydeden, Çin ulusunun manevi arayışlarını yansıtan ve hayatta kalmak ve süreklilik için önemli bir besin kaynağı sağlayan Çin kültürünün önemli bir parçası olduğunu söylüyor. ulusumuzun büyümesi.” Daha sonra, günümüzde insanlığın “artan servet uçurumları, materyalist tatmin ve lüks için sonsuz açgözlülük, sınırsız aşırı bireysellik, sosyal kredinin sürekli düşüşü, sürekli aşağılayıcı etik ve insan ile doğa arasındaki artan gerilim” gibi birçok ciddi sorunla karşı karşıya olduğunu iddia ediyor. Neyse ki, Konfüçyüsçülüğün bu zorluklara cevap vermek için “önemli ilhamlar” içerdiğini savunuyor.

Xi'nin konuşmasında bahsettiği sorunların bugün ÇKP'nin karşı karşıya olduğu sorunlar olduğunu düşünmeden edemiyor insan. Çin halkı, inanılmaz maddi bolluğun bir sonucu olarak giderek daha açgözlü hale geldiğinde ve ruhsal yeniden dengelenmeye fena halde ihtiyaç duyduğunda, Konfüçyüsçülük “durumu değiştirmek, devlet işlerini ele almak ve toplumun ahlakını geliştirmek” için yararlı bilgiler sunar. Konfüçyüsçülüğe

yapılan itirazı mantıklı kılmak için Xi, “Çin komünistlerinin her zaman Konfüçyüsçü felsefenin sadık mirasçıları ve koruyucuları olduklarını” savunmaya bile hazır. “[Biz] bilinçli olarak Konfüçyüs'ün öğretilerinden Sun Yat-sen'inkilere kadar beslenmeyi özümstedik” diyor. Mao Zedong, Xi'nin konuşmasını duyacak kadar yaşasaydı kulaklarına inanmazdı.

Bununla birlikte, aslında Xi'nin söylemi ile Komünist rejimin gerçekliği arasında büyük bir tutarsızlık var. Çin, krallık yolunu onurlandıran bir ülke değil. Komünist hükümet, siyasi muhaliflere veya Falun Gong'a inananlara iyilik eden bir rejim değildir. Kamu görevlilerini seçme mekanizması, Konfüçyüs klasiklerinin veya modern sosyal bilimlerin erdem ve bilgisinden ziyade, adayların siyasi ideolojisine ve partiye olan sadakatine ezici bir şekilde odaklanır. Ne Danıştay bakanları ne de Ulusal Halk Kongresi üyeleri demokratik olarak seçilmezler, ne Konfüçyüsçü bilginler ne de deneyimli memurlar tarafından seçilirler veya tavsiye edilmezler. Son olarak Çin, anayasası siyasi gücün ÇKP'nin elinde tekeli garantisi eden otoriter bir parti devletidir. Lideri Konfüçyüs'ün ahlaki öğretilerine biraz ilgi gösterdiği için bir gecede Konfüçyüsçü bir devlet olacağını hayal etmek saflık olur.

Konfüçyüsçülüğün son yirmi yılda yeniden canlanması, Çin siyaset teorisi ve pratiğinde önemli bir gelişmedir. Bu makalede, çağdaş Konfüçyüs siyaset felsefesinin üç ana okulunu inceliyorum: Tayvan ve Hong Kong'da 1950'lerin ve 1960'ların Yeni Konfüçyüsçülüğü, Çin anakarasında 1980'lerden bu yana siyasi Konfüçyüsçülük ve çağdaş Konfüçyüsçü siyasi meritokrasi.

Yeni Konfüçyüsçüler, Konfüçyüsçülüğün bir yandan Batı liberal demokrasisinin kurumlarını benimsemesi ve diğer yandan kendi ahlaki ve etik öğretilerini muhafaza etmesi gerektiğini iddia ediyor. Şahsen, bu yaklaşımın modern zamanlarda Konfüçyüsçü siyaset teorisinin gelişimi için en uygun olduğunu düşünüyorum. Ancak Konfüçyüsçü etik ile liberal demokrasinin nasıl uzlaştırılacağı sorusu çok büyük bir sorun olmaya devam ediyor çünkü demokrasi Tayvan'da henüz bir gerçeklik değilken Yeni Konfüçyüsçüler tarafından pek çok sorun beklenmiyordu.

Siyasi Konfüçyüsçülük, aksine, Batı liberal demokrasisinin pratiğinin kendisinin ciddi sorunlarla boğuştuğu için Konfüçyüsçülüğün Batı'nın yolunu izlememesi gerektiğini savunuyor. Bunun yerine Çin'in, Konfüçyüsçülüğün bir devlet felsefesi rolü oynadığı ve Konfüçyüsçülerin demokratik seçim olmadan ülkeyi yönettiği kendi siyasi düzenini geliştirmesi gerektiğini savunuyor. Politik Konfüçyüsçülük görüşü geçerli bir seçenek olamayacak kadar muhafazakar görünüyor, ancak Çin'in yenilenmesi konusunda çok hevesli olanlar arasında Çin'in Batı'dan tamamen farklı olması gerektiği fikrine karşı koyamayacak kadar popüler.

Üçüncü yaklaşım olan Konfüçyüsçü siyasi meritokrasi, erdemli ve yetkin olanı sınav ve akran değerlendirmesi yoluyla seçmeye yönelik bir meritokratik mekanizma ile liberal demokrasinin hatalarını düzeltmek istiyor. Pek çok liberal demokrasinin popülizm ve arıza batağına saplanmış olduğu gerçeği göz önüne alındığında, değerlendirmeye değer. Yine de, siyasi meritokrasinin halk egemenliğini varsaymadan çalışıp çalışamayacağı sorusu, seçim demokrasisine şüpheyle yaklaşanlar için bir meydan okuma olmaya devam ediyor. Yönetişimin liyakat mekanizmaları uygulanarak önemli ölçüde geliştirilebileceğini iddia etmek bir şeydir, ancak halkın nihai yetkisi halkın rızasından gelmeyen elitlerin yönetimini kabul edeceğini iddia etmek başka bir şeydir.

Son olarak, CPC'nin son yıllarda Konfüçyüs felsefesini teşvik etmesini ve istihdam etmesini analiz ediyorum. Bana göre Konfüçyüsçülük, otoriter kontrolünü sağlamlaştırma ve karşı karşıya olduğu bazı sosyal sorunları çözme açısından Komünist rejime yardımcı olacaktır, ancak Konfüçyüsçülük için Komünist hükümetin onayını aramak tehlikeli olacaktır. ÇKP'nin desteğini almak için eleştirel duruşunu kaybederse, sonunda özerkliğini ve ahlaki gücünü kaybedecektir.

Çağdaş Çin'de yaşanan ideolojik dönüşüm nedir? Çin'in askeri ve ekonomik gücünün yükselişiyle birlikte, liderleri kendi siyasi kurum ve kültür mirasına giderek daha fazla güveniyorlar. Öngörülebilir gelecek için, daha önce birçok Batılı gözlemcinin öngördüğü gibi, ÇKP'nin liberalleşme veya demokratikleşme hedefini izleyeceğine dair bir işaret yok. Ancak ortodoks Marksizm-Leninizm'e ve Mao Zedong'un düşüncesine de tutunamayacak. Ortaya çıkan şey, Marksizm-Leninizm ile Konfüçyüsçülüğü birleştiren, ÇKP'nin ilan ettiği gibi “Çin özellikleri taşıyan sosyalizm” adı altında tanıtılan bir

ideolojidir. Bu “Çin özellikleri” daha önce Çin'in bir piyasa ekonomisini benimseme ihtiyacına atıfta bulunuyordu, ancak aynı zamanda gelecekte Konfüçyüsçülük ve Çin kültürel mirasının diğer yönlerini kullanma niyetini de ima ediyor. Konfüçyüsçü fikirlerin yeniden tanıtılması, ÇKP'nin insanlara Marksizm'den daha çekici bir yerel dil bulmasına yardımcı olabilir, hükümeti sosyal uyum ve hayırsever yönetime daha duyarlı hale getirebilir ve muhtemelen ülkeyi diğer ülkelerle barışçıl bir şekilde etkileşime girmeye daha istekli hale getirebilir. antagonistik olmaktan ziyade, bir şekilde. Bununla birlikte, Çin ÇKP tarafından yönetildiği sürece, Marksizm (ya da sözde bilimsel sosyalizm) ülkenin önde gelen siyasi retoriği olmaya devam edecek, ancak giderek daha az insan buna gerçekten inanacak. Batılı ülkelerin liderleri de Çin'in davranışlarını ortodoks Marksizm-Leninizm'den ziyade Konfüçyüsçü perspektiften yorumlamayı faydalı bulabilirler.

Bununla birlikte, Çin'in geleceğine dair pembe bir tablo çizmek niyetinde değilim. Çinlilerin Konfüçyüsçülüğün değerini ve geleneksel kültürel miraslarının diğer yönlerini yeniden keşfetmelerinin iyi bir şey olduğunu düşünüyorum. Bununla birlikte, Konfüçyüsçülük, politik gelişme için uygulanabilir ve sürdürülebilir bir seçenek olacaksa, modern dünyaya uyum sağlamalıdır. Meritokrat bir sistem prensipte iyidir. Mevcut Halk Siyasi Danışma Konferansı ikinci bir meclise dönüştürülseydi, Çin'de iki meclisli bir parlamento kurulması önerisi bile tamamen imkânsız olmazdı. Ancak sadece Konfüçyüsçü seçkinlerin hükümeti yönetmeye yetkili olduğu fikri yanlış anlaşılmıştır; Konfüçyüsçülüğü devlet dini olarak yeniden icat etme fikri daha da önemlidir. Bence erdemli ve yetkin olanlar hükümete veya parlamentoya demokratik olmayan yöntemlerle değil, demokratik yöntemlerle seçilmelidir, çünkü günümüzde siyasi meşruiyeti sağlamanın tek yolu budur. Nispi temsil sistemi (örneğin parti listeleri) demokratik meşruiyetten taviz vermeden liyakat ilkesini gerçekleştirebilir. Elbette daha fazla tartışma gerektiren başka birçok soru var, ancak Konfüçyüsçülük için en büyük zorluk önce demokratik olmak. Demokratik meşrulaştırma meselesinden kaçınan herhangi bir teori, Çin'in uzun vadeli siyasi gelişimi için iyi bir çözüm bulmasına yardımcı olmayacaktır.

Analizim, Konfüçyüsçü siyaset felsefesinin Çin'de ve ötesinde yükselen etkisini yansıtmaya yönelik bir ilk çabadır. Burada incelenen yazarlara ek olarak, diğer mükemmel bilim adamları da çağdaş Konfüçyüsçü siyaset felsefesi ve onun modern

demokrasi ile olası ilişkilerinin araştırılmasına çok şey ayırmışlardır (Angle 2012, Kim 2014). Bununla birlikte, birçok soru daha fazla araştırmayı hak ediyor: Çin'in geleceği için “tek adam, tek oy” ilkesine dayalı seçim demokrasisi kaçınılmaz mı? Çin, mevcut otoriter düzen veya Batılı demokratik kurumlar dışında sürdürülebilir bir yönetim yolu bulabilir mi? Konfüçyüsçülük, Çin'in bugün karşı karşıya olduğu siyasi, sosyal ve ahlaki sorunların nihai çözümü mü? Uzlaşma kaçınılmazsa, Konfüçyüsçülük ile liberal demokrasiyi birleştirmek için en iyi plan ne olurdu? Çin demokratikleşecekse Batı demokrasisinin eksikliklerinden nasıl kaçınabilir? Konfüçyüsçülük Batı demokrasisine ve dünya siyasetine katkıda bulunabilir mi? Ve eğer öyleyse, ne şekilde? Bunlar kolay sorular değil. Bu alanda daha fazla akademik ilerleme, karşılaştırmalı siyaset felsefesi çalışmalarına büyük katkı sağlayacak ve dünyamızın geleceğine karar veren politika yapımcıları bilgilendirecektir.

3.2. Modern Çin'nin Geleceğinde Konfüçyüs Öğretisinin Ekonomik Yapılanmaya Olası Etkisi

Çin Tipi Sermaye Birikimi Ve Paylaşımında Konfüçyüçü Öğretinin Rolü

Yirminci yüzyılın sonlarında Hong Kong, Tayvan, Singapur ve Anakara Çin gibi Doğu Asya Çin toplumlarının hızlı ekonomik gelişiminin ana itici gücünün, etnik Çin halkının kültürel özelliklerinin ve ticari faaliyetlere elverişli yönelimlerinin birleşimi olduğunu gösteren tarihsel bir veri olarak karşımızda duruyor. Yaşam standartlarını yükseltmek ve ekonomik kalkınmayı başarıyla sürdürmek için güçlü bir toplumsal dürtü, ekonomik büyümeyi sürdürmeye yönelik uzun vadeli hükümet politikaları ve bu dönemde Konfüçyüsçülüğün temel öğretileri, kavramları, değerleri ve idealleriyle ilgili olmayan birçok farklı siyasi, ekonomik ve uluslararası faktör veya “hayırseverlik”, “doğruluk”, “ayın”, “kendini yetiştirme”, “cennet ve insanın birliği”, “içten bir aziz, dıştan bir hükümdar” veya “cennetsel yolları korumak ve insan arzularını ortadan kaldırmak” gibi Neo-Konfüçyüsçülük ‘ maskesi altına gizleyen bir yönetici kadrosuna mı ihtiyaç vardır?

Yine de, Konfüçyüsçülük ile çağdaş Çin toplumlarının ekonomik gelişimi arasında ilişkiler olduğunu düşündürecek birçok veri bu dönemde toplanmış durumdadır. Bir yandan, 20. yüzyılın sonlarında etnik Çin toplumlarının hızlı ekonomik gelişimi, modern öncesi Çin'de ticaretin ve kapitalizmin gelişimini kısıtlayan Konfüçyüsçülükten etkilenen bazı sosyal sistemlerin ve değerlerin ortadan kalkması veya zayıflamasıyla kolaylaştırılmış görünmektedir (Hon 2014).

Öte yandan, Konfüçyüsçülükten esinlenen bazı geleneksel Çin sosyal ve kültürel değerleri, çağdaş etnik Çin toplumlarının ticari faaliyetleri, işletme yönetimi ve ekonomik gelişimi için olumlu faktörler haline yine aynı dönemde dönüştürülmüş görünmektedir.

Bu nedenle, Yeni Konfüçyüsçü bilim adamlarının, 20. yüzyılın sonlarında Doğu Asya'nın hızlı ekonomik ve ticari gelişiminin itici gücü olarak Konfüçyüsçülüğün katkısını abarttığını söyleyemeyiz. Burada eksik olan Konfüçyüsün öğretisinin düşünsel ve felsefi temellerini altığı esas toplum olan Çin Halkı ile olan etkileşiminin nasıl farklılıklar barındırıyor olabileceği sorusunun cevabıdır diye düşünmekteyiz.

Aynı zamanda, 20. yüzyılın sonlarında Doğu Asya' nın ekonomik gelişiminin itici gücü olarak Konfüçyüsçülük hakkındaki argümanları ile Max Weber'in modern kapitalizmin ortaya çıkışının arkasındaki itici güç olarak Kalvinizm hakkındaki argümanı arasında bir paralellik kurma girişimleri yabancı literatürde ele alınmış olsa da alanla ilgili Türkçe bir tartışmaya rastlanılmamıştır. Weber'in argümanına göre, 17. yüzyılın başlarındaki Batı Avrupa, Calvin'in "önceden belirlenmiş kader" ve "Tanrı'nın çağrıları" doktrininden etkilenen ekonomik başarının Tanrı'dan alınan kurtuluş işareti olarak algılanması, Batı Avrupa'da modern kapitalist ruhun ve üretim sisteminin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Avrupalı kapitalistlerin ekonomik faaliyetlerde başarılı olma yönündeki güçlü dürtü ve motivasyonuna, Avrupalıların tutumlarının uhrevi dünyadan iç dünya çileciliğine dönüşmesine, bu tutumun da yaşamın metodik rasyonalizasyonuna ve dünyada yaşamının sistematik faydacılığına yol açarak sermaye birikimine katkıda bulunması üzerinden açıklanmaya çalışılmaktadır. Mesleki insanın rasyonel ruhunu (yani Protestan çalışma etiğini) üreten, bu dünyevi ve diğer dünyasal kaygılar arasındaki muazzam gerilim, büyüme için gerekli sosyal ve ekonomik yaşam

içinde rasyonel hesaplama ve manipölasyon tutumlarını ortaya çıkardı. Rasyonel olarak ustalaşma ve yüksek motivasyonun güçlü etkilerinin yanı sıra kapitalizmin emeğin rasyonel endüstriyel organizasyonuna ve kaynakların mobilizasyonuna katkıda bulunan yüksek derecede rasyonalizasyon yaratan dünyayı oluşturan bir gerçeklik olarak karşımızda duruşu bu örtüşmenin Çin Toplumunun ekonomik gelişimi ve Konfüçyüs öğretisinin temellerinin bu noktada sebat etme ve çalışkanlığı öven yapısının benzer mahiyetinden temellendiğini ileri sürmek yanlış olmayacaktır düşüncesindeyiz. Kapital ve ya üretim araçları başlangıçta Devletin elinde olmasına karşın üretim gücünün temelini oluşturan iş gücü- insan kaynağı çarkı işleten temel güç olmuş, sermaye birikimi önce kamuda bu yoğun tempolu kendini adanmış çalışkanlıkla oluştuktan sonra yine merkezi otoritenin organizasyonu ile şirketlere ve organizasyonlara devredilerek kapitalin kamu eliyle yapılandırılması ise ekonomik sistemler arasındaki temel farklılık olarak değerlendirilmelidir. Bu bir yerde Çin Tipi Kapital Biriktirme olarak da isimlendirilebilecek büyük bir boyuta ulaşmış durumdadır.

Weber'in Calvinizm ve Protestan iş etiğinin Batı Avrupa'da modern kapitalizmin ortaya çıkmasına ve gelişmesine doğrudan katkıda bulunduğu görüşüyle karşılaştırıldığında; bu gözlemin Konfüçyüsçülük'ün Modern Çin'in ekonomik ve ticari gelişimine katkısı, Konfüçyüsçülükten ilham alan belirli değerlerin toplumsal yapı üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri ile açıklanabilir düşüncesindeyiz. Bu konfüçyüsçü değerlere örnek vermek gerekirse; otoriteyi kabul etme ve otoriteye saygı, sosyal uyum, eğitim, üst pozisyondaki kişiye ve organizasyona bağlılık, toplumsal hiyerarşinin sorgusuz kabulü ve görev bilinci vb. Bu tutumsal yaklaşımlar otoriter yönetim altında bile sabırla ve dirayetle çalışan ve üreten büyük kitlelerin kısa sürede büyük sermayeler üretmelerine ve bu sayede ortak zenginliklerini tarihin derinliklerinden gelen Konfüçyüsçü öğretilerinin desteği ile bu ortak zenginliklerini uyumlu çalışmaları sonucunda arttırabilmelerine fırsat tanımıştır. (Çin Tipi Kapital Birikimi'ndeki temel özellik)

Konfüçyüs her ne kadar ticaretle uğraşan sınıfı en alta yerleştirmiş olsa da, Tarımsal üretimi ve tarımsal üretimle uğraşan sınıfı önemsemiş ve önclemiştir. Günümüzle kıyasladığımızda bu sınıf Marx'ın tariflediği İşçi sınıfına karşılık gelir ki

aslında bu bakış açısıyla Konfüçyüs öğretilerini ÇKP temel doktrini olan Marxist-Leninist bir söylevle ekonomik düzlemde ve eylem boyutunda temel bir uyumsuzluk göstermediği, burada daha belirgin hale gelen, güncel ve önemli sorunun yönetimin ve yönetimde söz hakkının da konfüçyüsçü yaklaşımlarla paylaşılıp paylaşılamayacağı, bunu takiben de biriktirilen sermaye-zenginliğin topluma nasıl eşit dağıtılacağı sorunları olduğu görülmektedir ki esasında vergi toplayan her devlet için benzer bir sorunun varlığından da söz edilebilir.

Bu noktada, altını çizmemiz gereken önemli kısım, yukarıda ifade ettiğimiz sorunun, yani Çin Tipi Kapital Birikimi'nin sayesinde kamu eliyle ortaya çıkan bu oluşturulan sermayenin-zenginliğin, paylaşımının eşit ve hakkaniyetli yapılabilmesinde üst sınıfın ne kadar Konfüçyüsçü öğretiye sadık kalacaklarındaki belirsizlik olduğudur. Yani esasen Çin Konfüçyüs öğretisine, siyasi ve ahlaki temellerine bağlandıkça üretim ve bölüşme-dağıtım döngüsü çok daha verimli çalışacaktır.

Mevcut haliyle Konfüçyüsçü öğreti uygulamada yarar sağlayacak ve komünist doktrinle çelişmeyecek kısımları vurgulanarak yeniden yorumlanarak halka sunulan bir öğreti halindedir ki bu durumun ne kadar sürdürülebileceği ya da toplumun komünist değerler ve konfüçyüsçü ahlak ilkeleri zemininde uzlaşmasının sağlanıp sağlanamayacağı ise ayrı bir tartışma konusu olarak belirsizliğini korumaktadır.

3.3. Modern Çin'nin Geleceğinde Konfüçyüs Öğretisinin Uluslararası Yapılanmaya Olası Etkisi

Benzer şekilde Konfüçyüsçülükten ilham alan belirli sosyal ve kültürel değerler de, modernleşme ve kalkınmanın olumlu faktörleri haline gelmektedir. Çin geleneksel kültürünün özü olarak Konfüçyüsçü etik, ekonomiden işletmeye kadar sosyal bilimlere geniş çapta uygulanmıştır. 1980'lerde araştırmacılar tarafından önerilen bir kavram olan Konfüçyüs dinamizminin Asya ekonomilerini canlandırdığı anlaşıldı. Daha önceki çalışmalara göre Çin toplumlarının Konfüçyüs dinamizmi açısından sıralamaları Çin, Hong Kong, Tayvan sırasını takip etmekte olduğu görülmektedir. Bu sıralamanın son on yıllardaki hızlı ekonomik ve siyasi dönüşümler nedeniyle değiştiğini ortaya koymaktadır. Batılılaşmış Hong Kong ve komünist Çin, Çin geleneklerini sürdürmek için elverişsiz

ortamlara sahiptir. Bu dönüşüm aynı zamanda farklı Çin toplumlarının etik kültürlerini de etkilemektedir. Konfüçyüsçü etik anlayışı sadece Batılı yöneticilerin Çin'deki iş adamlarını, şirketleri ve insan kaynaklarını daha iyi anlamalarına yardımcı olmasının ötesinde, aynı zamanda Çin toplumlarındaki kültürel ve etik değişiklikleri açıklamaya da yardımcı olabilir düşüncesindeyiz. Ayrıca, bu bakış açısı iş organizasyonları ve insan kaynakları yönetimi için Konfüçyüs etiğinin yönetsel etkilerini de ele almanın gelecekte giderek artan bir uygulama alanı bulabileceğini düşündürmektedir.

Az gelişmiş ülkeler için kalkınma modeli olarak ana akım Batı neo-liberalizmine meydan okumak maksadıyla Çin, kendi sosyal kapitalist kalkınma modelinin ya da Batı yardımı yerine yatırım, ticaret ve teknolojiye dayanan Çin özelliklerine sahip kapitalizmin yurtdışında kopyalanabileceğine inanıyordu ve halen dış politikasını buna göre şekillendirmektedir (Brautigam 2009). Sonuç olarak, Pekin Mutabakatı kapsamında Çin, az gelişmiş ülkelere hiçbir koşula bağlı olmaksızın mali yardım sağlamaya istekli görünmektedir. Pekin Uzlaşması ve Washington Uzlaşması 2004 yılında Angola'da kafa kafaya bir mücadele ile ortaya konmuştur. IMF'nin çok ihtiyaç duyulan mali yardım sağlamadan önce liberal reformları uygulamaya koyma konusundaki katı taleplerinden bıkan Angola hükümeti, petrol destekli 2 milyar dolarlık bir krediyle Çin'e rotasını çevirmiştir. Angola'nın fiili başbakan yardımcısı Aguinaldo Jaime, ülkenin Batı'nın yardımına karşı duyarlılığını şöyle özetledi: "Bir ülkeye, 'Her şey yolundayken sizi ödüllendireceğiz' derseniz, o ülke, 'İşler yolundayken sizi ödüllendiririz' anlamına gelir ki bu da, tamam, artık sana ihtiyacımız olmayacak demektir.'" Diyerek Batılı ülkelerin çifte standartını açıkça dile getirmiştir. Yine de, Pekin Mutabakatı eleştirmenlerinin başında gelen ABD, en başından beri Çin yönetimini asıl amacı sömürü olan bir canavara dönüştürmek için elinden geleni yapmaktadır. Bu propogandanın işe yaramasında Afrikanın Batılılarla yaşadığı kötü tarih ve Çin'in henüz dış ilişkilerinde doğrudan bir sömürü anlamına gelecek davranışta bulunmamış olası olarak ifade edebiliriz. Ayrıca, sorgusuz sualsiz kalkınma yardımı, yozlaşmış rejimlerin, vatandaşlarını kalkınmanın nimetlerinden mahrum bırakmaya devam etmesine izin veren bir yaklaşım olup, temelde bu ülkelerin halklarının daha da sömürülmesine neden olan Batılı sömürü anlayışının bir devamı niteliğindedir. Washington Mutabakatı altındaki neo-liberalizm, çevre devletler ile merkez devletler arasındaki bağımlılığı güçlendirirken, Pekin Mutabakatı altındaki

varlık için yardım modeli, zayıf devletler için rejimin hayatta kalmasını sağlayan başka bir bağımlılık biçimi yaratır. Hangisi uzun vadede vaatlerini tutacak ve etkinliğin kanıtlayacaktır? Bu noktada Çin esasen sadece kültürel birikimine sahip çıkarak yoluna devam etse bile karlı olacaktır düşüncesindeyiz. Bu vaadin ardında ise bir devletin reel tutumunun yer aldığı yine akılda tutulmak durumundadır ki bu da kendi başına temel ikilemin yinelemesi anlamına gelen esas karıştırıcı olarak görünmektedir. Çıkış yine Konfüçyüs ün Ruhunda bulunabilir.

Binyılın başına kadar Çin, Asyalı komşuları ve Afrikalı arkadaşlarıyla iyi geçinmiş görünmektedir. Batı, Tiananmen öğrenci protestosunu bastırma şekli ve takiben yaptırımları hızla uygulayarak Çin'i suçlamakta gecikmezken, Asya'daki komşuları, müdahale etmemenin barış içinde bir arada yaşama ilkesini ortadan kaldırmaması fikrini desteklemeyi kısmen ihtiyaçları gereği tercih etmiş göründüler ve Pekin hükümetine kendileriyle ilişkilerinde diplomatik alan sağladılar. Bu yaklaşıma karşılık olarak da; Asya Mali Krizi Endonezya, Tayland, Filipinler ve Malezya'yı vurduğunda, Çin para birimini devalüe etmek için geri kalan ülkeleri takip etmedi ve potansiyel olarak ihracatı kaybetme pahasına parasını elinde tuttu. Bölge dışında, 1999'da Belgrad'daki Çin büyükelçiliği ABD liderliğindeki NATO güçleri tarafından tahrip edildiğinde, Çin, egemenliği açıkça ihlal ediliyor olsa da, olayın ABD ile büyük bir çatışmaya dönüşmesini engelleyecek kadar tepki vermekten kaçındı. 2001'deki Hainan hava kazası olayı, savaş pilotlarından biri bir ABD gözetleme uçağını engellemeye çalışırken öldürülmesine rağmen, yine olayın geçirilmesi Çinli liderlerin barış ve uyumu teşvik etmeye istekli olduklarını gösteren başka bir vakaydı. Peki, Batı ve Çin'in komşuları neden Çin'in yükselişinden bu kadar endişe duyuyor ve Çin'in az gelişmiş ülkelere yaptığı yardımlara neden bu kadar şüpheyile bakılıyor? Bu noktada yine Çin'in tarihsel olarak yakın komşuları ile kurduğu etkileşimlerin oluşturduğu olguların bugünü şekillendirmeye devam etmekte olduğunu belirterek konunun derinliğinde kaybolmadan, gelecekte de "Çin İnsanı" zihin yapısına ait yansımaların Çin ile kurulacak her türlü ilişkiyi belirlemede önemli bir rolü olacağını belirterek konuyu noktalamak istiyoruz.

Çin'in Afrika'daki politikasını savunan Li (2011), Çin'in Afrika'ya müdahale etmeme politikasının her iki taraf ülke için de bir kazan-kazan durumu üretebileceğini iddia etmek için Çin kültürel değerleri olan yardımseverlik, hoşgörü, güvenilirlik ve eşitlik gibi dört kavramına atıf yapmakta ve vurgulamaktadır. Yani Çin Konfüçyüs öğretisi üzerinden yeni dış ilişkilerini ahlaki bir zemine de oturtma çabasında görünmektedir.

Batı'nın Çin'i yanlış anladığını savunmakta olan görüş sahipleri de vardır (Yang 2017). Çin'in tarihi kültürü Taoizm'e talip olurken, Çin'in geleneksel dünya görüşü aynı anda bir Konfüçyüsçü değerler sistemi altında işletiliyordu (Bell 2011). Ontolojik olarak Yijing Konfüçyüsçülükten türetilmiştir (Cheng 2011).

Çinli filozof Konfüçyüs (MÖ 551-479), “saygı” ve “törensellik” kavramlarını eş zamanlı vurgulayan “Liu” diye isimlendirebileceğimiz etik bir sosyo-politik davranış kuralları örüntüsü birikimi sunmaktadır. Konfüçyüsçülükte, insanlar kendilerinden kıdemli olanlara “saygı” göstermelidir. Tian (Cennet) her şeyin üstünde kabul edildiğinden, Tian-zi olarak anılan ve Tian'ın Oğulları olduğu iddia edilen Çin hükümdarları bu nedenle mantıksal olarak tartışılmaz bir yönetme meşruiyetini miras almaktadırlar (Bell ve Metz, 2011). Bununla birlikte, Konfüçyüsçülük, bu yetki devrinin temel öğretiler olan “İnsanlık”, “Doğruluk”, “Uygunluk”, “Bilgi” ve “Dürüstlük” ten oluşan Konfüçyüsçü değerleri iktidar sahibinin yani Tian'ın Oğlu'nun benimsememesi ya da uygulamaması halinde güç hakkının geri alınabileceğini de açıkça vurgular. Böyle bir senaryoda, ahlaki değerleri korumak için yeni bir Tian-zi ortaya çıkana kadar hanedanda bir değişiklik olmayacaktır. Görünürde stabil ama içinde her an bir yeni hak iddiası tehdidi barındıracak kadar dinamik bir tutum eş zamanlı bir denge halinde varlığını sürdürmek durumundadır.

Çin toplumunun ötesine uzanan Konfüçyüsçülük, Tian-xia dünya görüşü altında geleneksel Çin vergi sistemindeki eşitsizliği haklı çıkardı ve rasyonelleştirdi (Qin 2010). Tian-xia, cennetin altındaki boşluk anlamına gelir. Aynı Tian'ı paylaşan Tian-zi'nin gücü, insanları Konfüçyüsçü değerlerle desteklenen Çin kültürüne talip olması gereken haraç devletleri üzerinde uygulanmak üzere coğrafi sınırların ötesine geçebilir. Tian-zi'nin dış

erişimi, üç Çin felsefi bütünsellik, Datong ve düzen kavramı altında yapılandırıldı (Qin 2010). Bu kavramlar, Çin Konfüçyüsçülüğü dünya görüşü ile Batılı gerçekçilik gelenekleri arasındaki en temel farklılıkların altını çizer.

Holizm, “ben” ile “biz” veya “kendi” ile “öteki” arasında ayrım olmaması gerektiği anlamına gelmektedir ki temelde iki boyutu vardır: büyük dede ile torun arasındaki ilişki gibi yapılandırılmış -zamansal boyut- ve eş-merkezli halkaların yayıldığı bir dalganın merkezindeki gibi -uzamsal boyut-. Bu bütünsel dünya görüşü altında, zıt bir şey yoktur. Bu kavram, Batılı realistlerin devletler arasındaki çatışmaların kaçınılmaz olduğu dünya yorumundan oldukça farklı bir yönetim ve siyasal etkileşim anlamı barındırıyor görünmektedir.

Büyük uyum anlamına gelen “Datong”, insan ile doğanın, ideal ile gerçeğin, ahlaki ile materyalin uyumlu bir bütün olarak buluştuğu üçlüyü ifade eder (Qin 2010). Dünyanın anarşik olduğunu varsayan gerçekçiliğin aksine, Datong yönetiminde uyumlu bir dünya sadece doğal değil, aynı zamanda kaçınılmazdır. Konfüçyüsçü bir vergi sisteminde, düzen, insanların eşit olduğu, ancak hayatta kalma nedeniyle birbirlerine düşman olmak zorunda olduğu Hobbes’çu ormandan farklıdır ve insanların eşit olduğu ancak rekabet etmek zorunda oldukları Locke’çu bir toplumdakiyle aynı değildir. Buna karşın insanların birbirine eşit ve dostça davrandığı bir Kant kültürü olarak da betimlenemez çünkü herkes hak ettiği yeri bilmelidir.

Konfüçyüsçü vergi sistemi altındaki düzen, baba ve oğul arasındaki ilişki gibiydi diyebiliriz, bu durum kabaca eşitsiz ama saygıdan ötürü iyi huylu olarak tariflenebilir (Qin 2010). Gerçekten de, Konfüçyüsçü bir dünya düzeni, gerçekçilik, liberalizm ve yapılandırmacılık üzerine Batılı uluslararası ilişkiler teorilerinin çizdiği manzaradan oldukça farklıdır (Yue 2014). Realizm hegemonyaya yol açarken, liberalizm karşılıklı bağımlılığa neden olurken ve yapılandırmacılık bölgeciliği teşvik ederken, Konfüçyüsçülük karşılıklı saygıdan oluşan asimetrik bir sistem altında uyumlu bir dünyayı teşvik eder -bu durumun teorik bir anlatım olduğunu, uygulamada farklılıkların yorumlama ile ilişkili olduğunu peşinen ifade edelim- bu durum da tam olarak Çin kültürüne derinden kök salmış zihin dünyasının bir dışa vurumudur. Bu tarihsel ve kültürel düzlemlerde uzun süreçlerle olgunlaşmış farklı bakış açıları nedeniyle,

Konfüçyüsçülük potansiyel olarak Çin'in Dünya'nın geri kalanı ile işbirliğine yönelik baskınlık ve bağımlılıktan arınmış alternatif bir yaklaşımı barındırıyor görünmesi açısından da Uluslararası İlişkiler alanında da önemlidir kanısındayız.

3.4. Modern Çin'in Geleceğinde Konfüçyüs Öğretisinin Yeni Buluşların Ortaya Çıkmasına ve Teknolojik Gelişime Olası Etkileri

Geleceğe ışık tutacak tüm yollar, kanımızca Konfüçyüs kültürünün köklerine yani Çin Toplumu'nun kültürel ve tarihi mirasının somutlaşmış hali olan "Çin İnsanı"nın zihin yapısına dayanmaktadır. Çin ve Batı kültürlerinin artan entegrasyonu, geleneksel Konfüçyüs kültürüne yönelik tutumlar ve bu kültüre yaklaşım, Çin'de gelecekteki sosyal kalkınma için hayati önem taşımaktadır. ÇKP'nin değişen Konfüçyünizm bakışı ve yorumlayışı Çin Halkının düşün dünyası üzerinde olumlu ya da olumsuz etkiler ister istemez oluşturmaktadır. Gelişen ampirik araştırmalar, Konfüçyüs kültürünün Çin toplumu üzerindeki etkilerini daha detaylı incelemek için ampirik destek sunmaktadır (Chen, 2022). Konfüçyüs kültürü, ekonomik araştırmalar için sıcak bir konu haline geldi. Bununla birlikte, bu makale bu konudaki önceki çalışmalardan farklıdır - Konfüçyüs kültürünün mikroekonomideki uygulamalarını teknolojik yenilik perspektifinden tartışmıştır. Bu makale, "gelenegin" yeniliğin karşıtı olabileceğini bulmuştur. Amerikalı bilim adamı Francis Fukuyama (1995), kültürün yüksek güven kültürü ve düşük güven kültürü olarak ikiye ayrılabilirine inanmaktadır. Yüksek güven kültürü, güvenin akrabalığı aştığı bir toplumu ifade ederken, düşük güven, güvenin sadece akrabalıkta var olduğu bir toplumu ifade eder. Buradan anlayacağımız gibi Çin'in düşük güven kültürüne ait olduğunu -Türkiye'ye benzer bir yapı ile- fark edebiliriz. Düşük güven kültüründe insanlar, kan bağı olan insanlara inanır. Bu nedenle, bu tür sosyal ilişkiler, Çin'in aile şirketlerine de nakledilmiştir ve halen nakledilmektedir; bu, özellikle "dışarıdan kişilerin" işletmede önemli pozisyonlar almak için işe alınmayacağı konusunda kendini gösteren bir direnç anlamına da gelmektedir. Esasen ekonomi dinamikleri açısından Aile Şirketi sahiplerinin uzun süre görevde kalmaları, işin katılaşmasına yol açar ve işi tamamen reforme etme girişimini engelleyen bir mahiyet kazanabilir. Üst düzey yönetim ve yönetim kurulu, çoğunlukla benzer deneyime ve benzer fikirlere sahip işletme sahiplerinden oluşur, bu da genellikle yüksek düzeyde birleşik düşünceye yol açar ve olası yeniliği- yenilikçi yaklaşımı daha da engeller. Konfüçyüs kültürünün inovasyon

üzerindeki etkisini inceleyerek, önceki araştırmacıların dikkatini çeken bir inovasyon ortamının ilgili kültürel özelliklerine odaklanan çalışma, kültürün inovasyon verimliliği üzerindeki etkisini, daha geniş bir yelpazeyi inceleme ve Modern Batı kültürünün etkisinin üzerine, potansiyel olarak kapsayıcı bir Konfüçyüs Kültürü kavramını keşfetme fırsatının varlığına dikkat çekmesi açısından önemlidir. Ayrıca, gelecekteki araştırmalar, Konfüçyüsçü kültürel özelliklerin (örneğin, Çin Yerli Toprak Topluluğu'nun "çeşitli-düzenli yapısı") yenilik sürecinin farklı aşamaları üzerinde değişen etkilerinin tarımsal üretime olan etkilerinin incelenmesini de amaçlamaktadır (Chen 2022). İlk bakışta sınırlayıcı algılanan değişim fikrine direnç yanılması, güven duyulan bir akrabadan gelen değişim önerisinin daha hızlı benimsenmesi ve hayata geçirilmesi anlamına da gelebilir. Bu yaklaşım da bizim aktarmaya çalıştığımız temel itici gücü destekler bir projeksiyon sunmaktadır.

TARTIŞMA

4Tüm toplumlar ve uluslar mevcut yapılarını sonsuza kadar devam ettirmeye yönelik yoğun bir eğilim ve güven içerisinde varlıklarını sürüdürürler. Bu nedenle de tarihsel süreç içerisinde kendilerini konumlandırış şekilleri bu iddialarını destekler bir mahiyet taşır. Bu bağlamda, Çin uygarlığının en temel özelliklerinden birisi, tarihsel anlamda bir başlangıcının olmadığı izlenimi vermekte oluşudur denilebilir. Mitolojik kuruluş öyküsünde, Sarı İmparator, yıkılmakta olan ve çöküş sürecindeki bir imparatorluğun yapılarını bir araya getirerek eskiyi yeniden kuran kahraman olarak var olmaktadır. Ordu yönetimini eline geçiren bu ilksel kurucu özelliklerini mitolojik olarak yapısında taşıyan kahraman, ordunun doğru yönetimi ile ülkeyi kaostan çıkarır ve halkın kahramanı olarak mitolojideki yerini alır. Bu noktada Sarı İmparatorun kurucu rolünün aslında daha önce var olan ve yıkılmakta olan bir imparatorluğu yeniden toparlamak ve ayağa kaldırmak süreçlerine dayandığına dikkat edilmelidir. Bu yıkılma ve yeniden inşaa sürecindeki döngüsellik Çin Devlet kültürünün zaman içerisinde kanıksanmış bir parçası haline gelmiş, hatta yakın dönemde Mao'nun yıkımının aslen yeni olanın inşasına fırsat tanıyan bir mahiyet taşıdığı günümüzde iyice anlaşılır hale gelmiştir denilebilir.

Mitolojiden tarihsel gerçekliğe geçişteki Çin toplumunun varoluş öyküsünün kökenlerine inilmeye çalışıldığında görülen bu belirsizlik, sonradan Çin adı ile tarihsel süreçte adlandırılacak yapının “merkez ülke” ve ya “orta krallık” anlayışının, bölge insanların zihinsel kurgularında ne kadar eskiye dayandığını bizlere düşündürmesi açısından önemlidir. Bu düşünsel tanım, ileriki dönemlerde coğrafi sınırlara dayanan ve neredeyse günümüz Çin'i ile benzer sınırlara ulaşan ilk imparatorluğun “Gökyüzü altındaki her şey”i içinde barındırdığı kurgusuna evrilmiş görünmektedir; kurgu içerisindeki “merkez” rolü sabit kalmak kaydıyla.

Çin düşün insanı da yaşadığı ortam ve bu ortamda gördükleri üzerinden hareketle çıkarımlar yapmaya çalışmış görünse de burada üretime dönük düşünsel yaklaşım net sonuçlarla açıklanmamış, onun yerine karşıdaki kişinin de farkındalık düzeyine göre kendince farklı düzeylerde algılayacağı sorunlar ve sorular üzerinden olası çözüm yolları bir bütün olarak üstü gizli bir şekilde ifade edilmiştir. Bu noktada merak, sorgulama,

nihayi bir düzen arayışı, bu düzen üzerinden çevrenin şekillendirilmesi ve olması gerektiğine dönüşmesi beklentisi tüm insanların çevreyle olan etkileşimlerini algılama ve yorumlama süreçlerinin temel ortak motivasyonu gibi görülmektedir. Batı düşüncesinde ortada büyük bir boşluk olan deniz imgesi antik mekansal algıyı yansıtan temel imgelemin ortasına yerleştirilmiş, zihinler arasındaki, kültürler arasındaki farklılık bir nevi bu aşılması zorlu deniz-orta deniz-mediterrania üzerinden betimlenmiştir. Doğu düşüncesi veya en temel unsurları yazılı olarak barındırması nedeniyle temelde Çin düşünüyü olarak ele alınan yaklaşımda ise “Ortada” olan insan veya insan topluluğunun kendisi olarak kurgulanmaktadır. Bu topluluğun bütünlük yapısı, kendine dönüş varoluşsal ancak gayet somut etkileşimler çerçevesinden tanımlandıktan sonra çevredeki diğer toplumlar ve onlarla olan doğal sınırların yokluğundan doğan sürekli karşılıklı etkileşimde olma hali, merkez topluma atıfı ve sosyal yapıyı daha katı kuramlarla somutlaştırma üzerinden hareketle kitleler arasındaki hem fiziki hem de varoluşsal farklılıklar betimlenmeye çalışılmıştır. Mekânın, doğa koşullarının, üretim ve tüketim araçlarının topluma dayatıları sonucu, uzun süreçlerde nesilden nesile aktarıla gelen alışkanlıklar bütününe bölgeler arasında gösterdiği farklılık modern çağa kadar kitleleri ayıran düşün sistemlerinin de temel çıkış noktası olmuş görünmektedir (Holcombe, 2019). Bu var olandan hareketle yapılan çıkarımlar kesin ve yargılanamaz ritüeller olarak topluluklarca hayata geçirilmiş, birey daima topluma ikincil bir unsur olarak - gözlemlerine dayanan gerçekler nedeniyle- geri planda değerlendirilmiştir. Günümüz Çin’inde kapitalist yaşamın, Batılı anlamda “modern” yaşamın geniş kitlelere dayatılması tarih boyunca Çin düşünürü tarafınca toplumun temeli olarak görülen “aile” olgusunu da etkilemiş, bireyselleşen günümüz Çin şehirli toplumunun çevresine bakışındaki bu dönüşüm her türlü çevresel stresör karşısında her an varoluşunu sorgulayıp anlamsız bulmaya hazır bir modern toplum kitlesi yaratmıştır. Bu noktada bu kitlenin kendi düşünsel kökenleri ile bağını korumasını sağlayan temel unsur “dil” olarak düşünülebilir. “Dil” geçmişteki mükemmel düzenin ve onun kurulu halindeki gözlemlerinin aktarıldığı bir araç olarak zihinsel yapıları benzer bu kitlenin arayışlarına nispeten çözüm olabilir. Batı dünyasının ürettiği dini öğretiler ise temelde soyutlamalara dayalı yapıları -gökten inen yerle kopuk üretimler olarak algılanmaları- nedeniyle Çin toplumu için bir alternatif oluşturma kapasitesinden uzak görünmektedir. Burada Çin toplumu açısından Batı kaynaklı düşün yapılarının tehlikesi; daha önce Han Hanedanı’nın son döneminde

görüldüğü gibi - bu soyutlamaların içinde barındırdığı ritüellerin ardındaki düşünsel yapı göz ardı edilerek toplumsal hayata katılması ve bunun sonucu olarak sadece ritüele dayalı ama Çin halkının sosyal yapısı adına bir anlam içermeyen davranışsal örüntülerin günlük hayatta kitleye dayatılmasına kadar gidebilecek bir dayatma-baskı aracına dönüşebilme potansiyeli olarak akılda tutulması ve özenle kaçınılması gereken bir potansiyel barındırıyor olmasıdır. Gerek bu başlangıç dönemi toplum yapısını gerek de günümüz Çin toplumunu betimlemede en etkin aracın bu toplumun kendine has düşün ürünü üzerinden olması kanımızca anlaşılabilir bir nedenselliği içinde barındırmaktadır; günümüze uzanan şekline Konfüçyüs'ün Ruhü demek kanımızca uygun ve olası en kısa betimlemedir.

Konfüçyüs öğretisinin, daha önceki dönemlerde Çin tarihi üzerine araştırmaları ile önemli bir isim olan Arif Dirlik¹⁵ tarafından Postkolonyal dönemin yeni kurgusunda bu geniş kitleyi daha iyi sömürebilmek amaçlı Batı emperyal sermayesinin bir aracı olarak bölge halkının zihinlerine sokulduğu daha doğrusu yeniden sokulmaya çalışıldığı, günümüzdeki artan ilginin ve topluma genel anlamda yapılan abartılı Konfüçyüs propogandasının¹⁶ bu nedenle Çin'e dışarıdan yapılan bir müdahale olarak algılanabileceği de tarafımızca kabul edilmekle beraber aslında bu kurgunun fazlaca Batı merkezli bir bakışın- zihin yapısının bir yansıması olduğunu ve bu nedenle de kendi kendisini yanılttığını düşündüğümüzü ifade etmeliyiz. Nedenlerini kısaca açıklamamız gerekirse; Doğu düşün dünyası fazlaca somut üzerinden neden-sonuç örüntüsü kuran, açıklanamayan, görünmeyen, bilinmeyen üzerine somut soyutlamalarla bir izolasyon kurarak maddi yapıya etkisini minimuma indirgeyen bir yaklaşım benimser. Çin düşün ve en güzel temsili, tabiatla uyuma yaptığı vurguyla metafizikten kati olarak uzak durmakta hep ısrarcı olmuştur. Tabiatı ait Yan ve Yang adını verdikleri iki gücün etkileşimi ve ek beş temel gücün¹⁷ ısrarlı işleyişinin anlaşılması ve anlatılması uğraşısı ile düşün yapılarını kasıtlı olarak sınırlamış; ya da idda etmeye çalıştığımız gibi zihin yapılarının kendine haslığı sayesinde ek açıklama çabasını boş ve mantık dışı görebilmeyi

¹⁵ Arif Dirlik, Postkolonyal Aura: Küresel Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Eleştirisi, 2005, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, Çev: Galip Doğruaslan. (Kitap)

¹⁶ Arif Dirlik, Global Capitalism and Reinvention of Confucianism, 1995. Boundary 2, Vol.22, No3. Autumn, Duke University Press. (Makale)

¹⁷ Hing -Çince bu beş güce verilen isim.

erken dönemlerden itibaren başarabilmiş görünmektedirler. Öyle ki Konfüçyüs'e ölümden sonra ne olacağı, ruhun nereye gittiği gibi sorular sorulduğunda verdiği cevaplara bakmak yetebilir diye umuyoruz: “ Hayat henüz anlaşılmamışken ölümü nasıl bilebiliriz?” (Seçmeler, IX. Kitap), “Tabiat üstü şeylerle, kahramanlık isteyen işlerle, canavarlarla, ruhi varlıklarla uğraşmayın. (Seçmeler, VII. Kitap), “İnsanlara hizmet etmeyi bilmezken ruhi varlıklara nasıl hizmet edebiliriz?” (Seçmeler, XI.Kitap).

Konfüçyüsçülük'ün ruhsal olana ait anlayışını;“ Ruhi varlıkların erdemi nasıl da muhteşem! Gözlerimiz onları göremez, kulaklarımız onları işitemez, ama yine de onlar her şeyde kendilerini tecessüm ettirirler ki hiçbir şey onlar olmaksızın varolamaz. Yine de ruhlar dünyadaki bütün insanları kendilerini düzeltmeye, kendilerini temizlemeye, tören elbiselerine bürünmeye, kurban merasimine katılmaya sevk ederler. Onlar ne kadar da tam ve kaplayıcıdır! Onlar bizim üzerimizde, bizimle birlikte gibidirler. ‘Şiirler Kitabı’nda ruhların gelişinin gelinin insanın hesabının ötesinde ve istikrah duygusunun daha da ötesinde olduğu söylenir. Görünmez olanın bu kadar açık olmasının sebebi samimiyetin asla saklanamaz olmasıdır.” Bu pasajın yorumunu ise D.T.Suzuki'den aktaralım¹⁸: “ ..Konfüçyüs öğretisi açıktır. Bu hayatın öte yakasında birşey olabilir. Bütün bu doğal fenomenlerin ve ahlaki fiillerin altında birşey olabilir, ki onlar aşık bir biçimde izah edilemez manevi kuvvetlerini bundan alırlar. Haddizatında görünmez ve esrarlı bireyin mevcudiyetini hissediyoruz; kurban merasiminde bu olguyu teslim etmeye zorlanıyoruz¹⁹. Fakat biz onun tam mahiyetini ve anlamını bilmiyoruz, o insanların anlayışına kendini faş etmeyecek kadar derin ve gizlidir. Onun görünür, tanınır yasaları ve tezahürleri söz konusu olduğu kadarıyla ne kadar muammalı bir dille de olsa bunlar “Değişimler Kitabı” ‘nda ifade edilirler ve biz ölümlülerin bu dünyada yapacaklarının tamamı bu bilinebilir fenomenleri anlamak ve bilinemez olanı kendi haline bırakmaktır. Bu muhakeme çizgisi Konfüçyüs'ün düşüncesine en kuvvetli haliyle tesir etmiş görünür.”

¹⁸ D.T.Suzuki, A brief history of early Chinese philosophy Kitabının Türkçe basımı; Çin Felsefesi Tarihi, Say Yayınları, sayfa 49.

¹⁹ Yaşam ve Ölüm arasındaki geçişkenlik kast edilmektedir.

Temeline sosyal etkileşimi oluşturan kuralları ve doğrudan “Siyasi Ahlak” kavramını alan Konfüçyüsçülük, Çin Devlet yapısının oluşumu ve sürdürümünde önemli tarihsel rolü, aynı zamanda da sosyal yapının düzenliliğinin temel dayanağı olan yarı dinsel niteliği ve Çin Toplumu’nun ayırt edici kültürel düşün ürünü olarak, dış toplumlarca fark edilmesi ve anlaşılması gereken temel soyutlaması olarak karşımızdadır. 1200 yıldan uzun bir süre için kullanışlı bir yönetsel araç olan bu öğretiyi yeni evrimiyle yakın dönemde daha da aktif olarak karşımıza çıkmaya hazırlanıyor izlenimi vermektedir (Jiang, 2018).

Tarafımızca bu örüntünün şekilsel anlamda korunup, içerik ve temellerinin Batı temelli göksel düşün ürünlerine dönüşümüne fırsat tanınması, Çin için toplumsal yapıyı çökertme potansiyeli barındıran temel bir tehdit olarak görünmektedir. Ancak ifade edilmelidir ki bu tehdit Çin kültürünün egemen olmadığı yani Çinli olmayan bir toplum için söz konusudur. Yani bir toplum kültürel birikimi itibarıyla esasen Çinli olmaktan uzaklaştıkça tehdit artacaktır. Konfüçyüsçülük, Çinli kimliğinin düşün dünyası ve sosyal-siyasi yapısının dinamikleri üzerine kurgulanmıştır, öyleyse Çinli olmaya, Çin Toplumu’nu daha da bağlayacak bir yapı olarak Batılı düşünürün tasavvur ettiğinin tersine bir etki gösterecek ve tam tersi toplumu koruyacak ve yeniden yapılanmayı hızlandıran bir dönüştürücü olmaya Çin için devam edecek izlenimi vermektedir.

Yakın dönemde insanlığın karşı karşıya kaldığı COVID-19 pandemisi kapsamında, dünya çapında birbirine bağımlı bir topluluk oluşturmak giderek daha önemli hale gelmiş görünmektedir. “İnsanlık için ortak bir geleceği olan bir topluluk inşa etme” fikri, Batı merkezli küreselleşmenin olumsuz sonuçlarına yanıt olarak ve Çin’in büyük önemi ve sorumluluğu ve daha da önemlisi ikili bir uluslararası vizyon göz önünde bulundurularak Başkan Xi Jinping tarafından dile getirilen alternatif bir yol olarak karşımızdadır.

Bu yeni uluslararası bakış açısı iki olasılığı içermektedir. Birincisi, Çin’in ekonomik küreselleşmenin birincil yararlanıcısı olduğunu ve giderek daha gelişmiş ve kültürel olarak baskın-hükümran hale geleceğini öne sürebileceğimiz “Sömürücü” senaryodur. Çin, genel ve eşî görülmemiş bir gelişme kaydetmiş olsa da, insanlar Çin’in gelişiminin uluslararası toplumdan fayda sağladığını biliyorlar ve bu nedenle Çin küresel

yönetişime katkıda bulunmaya gerekten istekli görünmektedir. Bu konudaki samimiyeti uygulamalarıyla uluslararası alanda yoğun anlamda sınanacağı bir süreççe doğru evrilmekte izlenimi de vermektedir.

Diğer olasılık ise Çin'in "Paylaşımçı" bir rolü benimsediği senaryodur ki buna göre Çin, Kuşak-Yol Girişimi aracılığıyla reform ve dışa açılmanın sonuçlarını, olumlu-olumsuz etkileşimde bulunduğu uluslarla paylaşacak ve karşılıklı kazanıma dayalı bir Uluslararası ilişki sergileyerek gelişimini sürdürürken Dünya iin de dengeleyici bir güç olma rolünü sürdürecektir. Çin, bu girişimi teşvik ederek, tüm dünya ile kazan-kazan gelişimini paylaşmayı ve gerçekleştirmeyi taahhüt ediyor görünümü vermeye çalışsa da Uluslararası ilişkilerde Güney Çin Denizindeki yayılmacı politikası, Hindistanla yaşadığı su kaynaklarının paylaşımı nedenli sınır sorunları ve Tayvan'a karşı tek taraflı yaklaşımını Uluslararası Arenadaki dayatmacı tutumu ile halen bu senaryodaki seçimini tam olarak yapamamış izlenimi veren bir görünüm sergilemektedir. Özellikle Avrasya'nın ekonomisine ve kültürel iletişimine-etkileşimine fayda sağlayacak ve Çin ile küresel barış ve kalkınmayı hedefleyen ülkeler arasındaki işbirliğini teşvik edecek bu paylaşımçı senaryonun hayata geçmesi dünyanın geleceği açısından olduğu kadar Çin'in geleceği açısından da hayati görünmektedir.

Konfüçyüs öğretisi bu noktada açıktır; Çin'in dışa yansıyan eylemleri diplomasi alanındaki konuşmaların önünde olacak ve Uluslararası İlişkiler'inde belirleyici olacaktır düşüncesindeyiz:

Konfüçyüs bir yerde ifade eder:

” Suskun kalmak isterdim.”

Tze-Kung Üstadın bu sözüne şaşırdığını ifade ederek sordu:

“Eğer üstat suskun kalıp konuşmasaydı, biz, hakir ve aciz talebeler ne kaydederdik?”

Üstat cevap verdi:

“Gök ne söyler? Dört mevsim sırayla gelir ve her şey yetişir, gelişir.
Gök hiç konuşur mu?”²⁰

(Lun Yu, XVII)

Marx Weber'in Kapitalizmin ortaya çıktığı toplumu betimlerken öne çıkardığı kültürel örüntüyü betimlemede kullandığı Protestan Ahlak'ı kavramına benzer bir yaklaşımla²¹; günümüz Uzak Doğu coğrafyasında geçen yüzyıl içerisinde kendine has bir dönüşümle Modern bir yapıya hızlı bir geçiş gösteren Çin toplumunun bu dinamik yapısını açıklamada da “Konfüçyüs'ün Ruhu'nun” benzer bir işlev gören sosyolojik tanımlamayı içerdiğini ileri sürmekteyiz. Öyle ki, “Konfüçyüs'ün Ruhu” Modern Çin'in, ekonomik, siyasi, toplumsal dönüşümünün nereye doğru evrileceğine dahi ışık tutarak projeksiyonlar yapabilmemize imkân tanıyan bir niteliktedir.

Bu noktada “Çin Kapitalizmi” tanımının gereği olarak ortaya çıkan “Çin Tipi Kapital Birikimi” ve bunun “Çin Tipi Paylaşımı” gibi esasında aynı bakış açısının zorunlu kıldığı bir süreci takip etmedeki zorunluluğumuz bile Konfüçyüsçülüğün etkinliğini betimlemektedir diye düşünüyoruz.

Çin'in kendisini, tarihsel bir yapı olarak neredeyse var oluşundan itibaren, öncelikle tebası olan ilksel toplum kitlesinin zihinsel kurgusunda, bu kitlenin ontolojik ihtiyaçlarını karşılama yöntemlerinde mekan-zamana kısıtlı kendine has zorunlu özgünlüğü, takibinde de dünyanın fiziksel var oluşu sürecinde bu derece yoğun tecridi, başından beri var olan Çin tanımının, bir yandan da Çinli algısının derin bir kendine haslık kazanmasına, Çin'in sadece büyük bir uygarlık değil “kendi başına bir uygarlık” olduğu düşüncesini öncelikle kendi toplumsal algısında iyice pekiştirmiştir. Bu yapının tüm dış etkileşimlerinde doğru yaklaşım sergilemesi; kendince çok haklı nedenlerle hak ettiğini düşündüğü ve bu nedenle yoğun beklenti duyduğu anlaşılma ihtiyacına saygı gösterilmesi temel öncelik, bir nevi zaruriye olarak etilleşime geçen Uluslar tarafından akılda tutulmalıdır. Bu noktada Başkan Xi Jinping'in Konfüçyüsçülük'ü Çin Toplumu'nu anlamada bir anahtar olarak betimlediği tanımlamasının, her türlü etkileşimde akılda

²⁰ D.T. Suzuki, Çin Felsefesi Tarihi, 2012, Say Yayınları, sayfa.20.

²¹ Marx Weber, Protestan Ahlakı ve Kapitalizm'in Ruhu, Ayraç Yayınevi, 1985

tutulması gerekli bir öncelik arz ettiğini tekrar belirtme gereği duyuyoruz; Çin Toplumu'nu anlamada anahtar yaklaşım, Konfüçyüs öğretisinin yani “Konfüçyüs'ün Ruhü'nün” bu toplumun kültürel birikimindeki, zihin dünyasındaki yerinin doğru olarak anlaşılmasında yattığını ifade etmek istiyoruz. Bu nedenle Konfüçyüs'ün Ruhü'nün bizzat Çin Devlet yönetimince de doğru anlaşılması ve yorumlanmasının da Çin'in geleceği açısından önem taşımakta olduğunu vurgulamak istiyoruz.

SONUÇ

Çin Devlet ve Toplum yapısının oluşumu ve sürdürümünde, aynı zamanda da tarihsel-sosyal yapının temel dayanağı olarak Konfüçyüs Öğretisi'nin tam olarak anlaşılması ve Çin Toplumu'nun ayırt edici unsuru olarak yine bu kavramın, dış toplumlarca saygı gösterilmesi gereken temel Çin düşüncesinin ana üretimi olarak daha ileri çalışmalarla çok disiplinli bir yaklaşımla irdelenmesinin önem taşıdığı ortadadır.

Bu noktada bilimsel bakış açısıyla desteklenen ve coğrafyayı mevcut kültürel birikiminin etkisiyle, tarihsel evrimi, düşün dünyasının toplum kurumlarını dönüştürerek günümüzde oluşan sosyal yapısıyla ve geniş ölçekli tarihsel dinamikleriyle bir bütün olarak ele alacak çalışmaların yapılmasına olan ihtiyaç artmaktadır. Değerlendirmelerin hepsinde farklı kültürel zeminlerde gelişen Çin Toplum dinamiklerinin gerek açık gerek örtük dinamikleri Konfüçyüs Öğretisi üzerinden, bir başka deyişle “Konfüçyüs’ün Ruhı” üzerinden açıklanabilir ya da daha anlaşılır kılınabilir düşüncesindeyiz.

Öyle ki Tez Çalışmamızın planlanması sonrasındaki süreçte ortaya çıkan Covid-19 salgını sonrasında tekrar görme fırsatı bulduğumuz üzere, tezimizin konusu olan coğrafyadaki nüfus kitleleri içinde yaşadığımız toplumsal ve kültürel dinamiklerin dışında, farklı davranış kalıplarına ve farklı kültürel yapı-biliş örüntülerine sahip olduğu açıkça ortaya çıkmıştır. Bu geniş coğrafyanın kültürel özelliklerinin tarihsel ve varoluşsal kökenleri ile irdelenmeye çalışılması çok geniş bir literatür taraması gerektirecek niteliktedir. Bu incelemede Konfüçyüs’ün Ruhı’nun halen aktif bir şekilde Çin Toplumu’nun zihin dünyasını yansıtan niteliği akılda tutulmalı ve literatür değerlendirilmelerinde genel okuma içerisinde olmazsa olmaz yeri kanımızca hatırd tutulmalıdır. Bu farklılıkların altındaki kültürel ve psikososyal dinamiklerin irdelenmesi gelecekte ilgili coğrafya ile kurulacak uluslararası ilişkilerimizi ve coğrafyaya dönük planlanacak siyasal yaklaşımları şekillendirecek olması açısından önem taşımaktadır. Aynı bakış açısıyla kendi toplumumuzun benzer durumlardaki davranış örüntülerinin karşılaştırmalı olarak ortaya konabilmesi için bu incelemenin ek bir anlam taşıdığı ve gelecek literatür çalışmalarına anlamlı bir katkı sağladığı tarafımızca düşünülmektedir.

Geçmiş, günümüz ve gelecek Çin Devleti'ni ve Çin toplum yapısını en açıklayıcı şekilde ortaya koyan yaklaşımın Konfüçyüs'ün öğretilerinin yorumlanmasına, "Konfüçyüs'ün Ruhu'nun" bu kendine özgü toplum ve yine kendine özgü dinamiklerini açıklayıcı bir özeti içinde barındırdığını, bu referansla yapılacak farklı analitik yaklaşımlarla, Çin toplumu ve Çin yönetimine ait olası durumların kendine özgü özelliklerinin geçmiş, bugün ve geleceğe dönük irdelenmesine olanak veren yapıyı içinde barındırdığını ifade ederek incelememizi bitiriyoruz.

KAYNAKÇA

- An, C. B., Feng, Z. D. ve d Barton, L. (2006) "Dry or humid? Mid-Holocene humidity changes in arid and semi-arid China," *Quaternary Science Reviews*, 25(3–4), pp. 351–361. doi: 10.1016/J.QUASCIREV.2005.03.013.
- De Bruin, L. C. ve Newen, A. (2012) "An association account of false belief understanding," *Cognition*. Elsevier, 123(2), pp. 240–259. doi: 10.1016/J.COGNITION.2011.12.016.
- De Bruin, L., Strijbos, D. ve Slors, M. (2011) "Early Social Cognition: Alternatives to Implicit Mindreading," *Review of Philosophy and Psychology*. Kluwer Academic Publishers, 2(3), pp. 499–517. doi: 10.1007/S13164-011-0072-1.
- Chen, F. H. *et al.* (2015) "Agriculture facilitated permanent human occupation of the Tibetan Plateau after 3600 B.P," *Science*. American Association for the Advancement of Science, 347(6219), pp. 248–250. doi: 10.1126/SCIENCE.1259172.
- Chen, Y. Ve ark. (2022) "How does Confucian culture affect technological innovation? Evidence from family enterprises in China", *PLoS ONE* 17(6): e0269220. [https://doi.org/ 10.1371/journal.pone.0269220](https://doi.org/10.1371/journal.pone.0269220).
- Crawford, G. W. *et al.* (2016) "People and plant interaction at the Houli Culture Yuezhuang site in Shandong Province, China," *Holocene*. SAGE Publications Ltd, 26(10), pp. 1594–1604. doi: 10.1177/0959683616650269.
- Diamond, J. ve Bellwood, P. (2003) "Farmers and their languages: The first expansions," *Science*, 300(5619), pp. 597–603. doi: 10.1126/SCIENCE.1078208.
- Dillon, M. (2022) "Encyclopedia of Chinese history," *Encyclopedia of Chinese History*. 1st Editio. Routledge.
- Dong, G. *et al.* (2013) "Spatial and temporal variety of prehistoric human settlement and its influencing factors in the upper Yellow River valley, Qinghai Province, China," *Journal of Archaeological Science*. Academic Press, 40(5), pp. 2538–2546. doi: 10.1016/j.jas.2012.10.002.
- Dong, G. *et al.* (2020) "Evolution of human–environmental interactions in China from the Late Paleolithic to the Bronze Age," *Progress in Physical Geography*. SAGE Publications Ltd, 44(2), pp. 233–250. doi: 10.1177/0309133319876802.

- Dunbar, R. I. M. (2003) "The social brain: Mind, language, and society in evolutionary perspective," *Annual Review of Anthropology*, 32, pp. 163–181. doi: 10.1146/ANNUREV.ANTHRO.32.061002.093158.
- Feng, Z. D. *Ve ark.* (2004) "Stratigraphic evidence of a Megahumid climate between 10,000 and 4000 years B.P. in the western part of the Chinese Loess Plateau," *Global and Planetary Change*. Elsevier, 43(3–4), pp. 145–155. doi: 10.1016/J.GLOPLACHA.2004.05.001.
- Flad, R. K. ve Chen, P. (2010) "Ancient central China: Centers and peripheries along the Yangzi river," *Ancient Central China: Centers and Peripheries Along the Yangzi River*. Cambridge University Press, pp. 1–412. doi: 10.1017/CBO9781139034852.
- Frith, U. ve Frith, C. (2001) "The biological basis of social interaction," *Current Directions in Psychological Science*. Blackwell Publishing Inc., 10(5), pp. 151–155. doi: 10.1111/1467-8721.00137.
- Guedes, J. D. A. ve Bocinsky, R. K. (2018) "Climate change stimulated agricultural innovation and exchange across Asia," *Science Advances*. American Association for the Advancement of Science, 4(10). doi: 10.1126/SCIADV.AAR4491.
- Jaffe, Y. ve Flad, R. (2018) "Prehistoric Globalizing Processes in the Tao River Valley, Gansu, China?," *Globalization in Prehistory*. Cambridge University Press, pp. 131–161. doi: 10.1017/9781108573276.007.
- Hocombe C. , (2010) *A History of EastAsia: from the Civilization to the Twenty First Century*", Cambridge University Press.
- Hon I., (2014) "Relationships between Confucianism and the Economic Development of Contemporary Chinese Societies", *Religion and Economics*.
- Li, H. *ve ark.* (2021a) "Agricultural Transformations and Their Influential Factors Revealed by Archaeobotanical Evidence in Holocene Jiangsu Province, Eastern China," *Frontiers in Earth Science*. Frontiers Media S.A., 9, p. 387. doi: 10.3389/FEART.2021.661684/BIBTEX.
- Li, T. (2014) "Holocene environmental change and its influence on the prehistoric culture evolution and the formation of the Taosi site in Linfen basin, Shanxi province, China," *Quaternary International*. Elsevier Ltd, 349, pp. 402–408. doi: 10.1016/j.quaint.2014.07.054.

- Liu, L. Ve ark. (2002) "Settlement Patterns and Development of Social Complexity in the Yiluo Region, North China," *Journal of Field Archaeology*. JSTOR, 29(1/2), p. 75. doi: 10.2307/3181486.
- Liu, L. (2009) "State emergence in early china," *Annual Review of Anthropology*, 38(January 2003), pp. 217–232. doi: 10.1146/annurev-anthro-091908-164513.
- Lu, F. Ve ark. (2018) "Variability of East Asian summer monsoon precipitation during the Holocene and possible forcing mechanisms," *Climate Dynamics* 2018 52:1. Springer, 52(1), pp. 969–989. doi: 10.1007/S00382-018-4175-6.
- M, D. S. ve SA, W. (2018) "The Coevolution of Cooperation and Cognition in Humans," *Proceedings. Biological sciences*, 285(1879), p. 20180723. doi: 10.1098/RSPB.2018.0723.
- Nelson, S. Ve ark. (2020) "Tracing population movements in ancient East Asia through the linguistics and archaeology of textile production," *Evolutionary Human Sciences*. doi: 10.1017/ehs.2020.4.
- O'Connell, J. F. Ve ark. (2018) "When did homo sapiens first reach Southeast Asia and Sahul?," *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 115(34), pp. 8482–8490. doi: 10.1073/pnas.1808385115.
- Rawson, J. (2017) "China and the steppe: reception and resistance," *Antiquity*, 91(356), pp. 375–388. doi: 10.15184/AQY.2016.276.
- Sagart, L. Ve ark. (2019) "Dated language phylogenies shed light on the ancestry of Sino-Tibetan," *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 116(21), pp. 10317–10322. doi: 10.1073/PNAS.1817972116.
- Shelach, G.ve Jaffe, Y. (2014) "The Earliest States in China: A Long-term Trajectory Approach," *Journal of Archaeological Research*, 22(4), pp. 327–364. doi: 10.1007/s10814-014-9074-8.
- Soon Willie ve Baliunas., S. (2003) "Proxy Climatic and Environmental Changes of the Past 1000 Years," *Climate Research*, 23(2), pp. 89–110.
- Storozum, M. J. Ve ark. (2019) "Geoarchaeology in China: Historical Trends and Future Prospects," *Journal of Archaeological Research*. Springer New York LLC, 27(1), pp. 91–129. doi: 10.1007/S10814-018-9119-5.
- Wang, L. Ve Cui, Y. (2021) "The Spatiotemporal Pattern of Cultural Evolution Response to Agricultural Development and Climate Change From Yangshao Culture to

- Bronze Age in the Yellow River Basin and Surrounding Regions, North China,” *Frontiers in Earth Science*. Frontiers Media S.A., 9. doi: 10.3389/FEART.2021.657179/FULL.
- Wang, Y. (2017) “The Regional History of the Guan River Valley, China: Cultural Periphery, Ecological Diversity, and the Development of Social Complexity before A.D. 220,” *Journal of Field Archaeology*. Taylor and Francis Ltd., 42(6), pp. 470–487. doi: 10.1080/00934690.2017.1393286.
- Yu, Dan (2010), “Confucius From The heart” 2006, Çev: Modern Dünyada Kadim Bilgelik, 1. Basım, Ekim 2010. Alfa Yayınları.
- Yu, X. Ve Li, H. (2021) “Origin of ethnic groups, linguistic families, and civilizations in China viewed from the Y chromosome,” *Molecular Genetics and Genomics*, 296(4), pp. 783–797. doi: 10.1007/s00438-021-01794-x.
- Zhao, S., Xia, D. Ve Lü, K. (2022) “Holocene aeolian dust accumulation rates across the Chinese Loess Plateau,” *Global and Planetary Change*. Elsevier B.V., 208. doi: 10.1016/j.gloplacha.2021.103720.
- Zhou, S. Z. *et al.* (1991) “Environmental change during the Holocene in western China on a millennial timescale,” *The Holocene*, 1(2), pp. 151–156. doi: 10.1177/095968369100100207.
- Zhuang, Y. and Kidder, T. R. (2014) “Archaeology of the Anthropocene in the Yellow River region, China, 8000–2000 cal. BP,” *Holocene*, 24(11), pp. 1602–1623. doi: 10.1177/0959683614544058.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Lee, G.-A. *et al.* (2007a) "Plants and people from the Early Neolithic to Shang periods in North China." Available at: www.pnas.org/cgi/doi/10.1073/pnas.0609763104 (Accessed: January 31, 2022).
- Lee, G.-A. *et al.* (2007b) "Plants and people from the Early Neolithic to Shang periods in North China." Available at: www.pnas.org/cgi/doi/10.1073/pnas.0609763104 (Accessed: January 5, 2022).
- Li, X., Zhou, J. and Dodson, J. (2003) "The vegetation characteristics of the 'Yuan 'area at Yaoxian on the Loess Plateau in China over the last 12 000 years," *Review of Palaeobotany and Palynology*, 124(1-2), pp. 1-7. Available at: https://www.academia.edu/48977604/The_vegetation_characteristics_of_the_Yuan_area_at_Yaoxian_on_the_Loess_Plateau_in_China_over_the_last_12_000_years (Accessed: January 31, 2022).
- Liu, W., Zhang, Y. and Wu, X. (2005) "Middle Pleistocene human cranium from Tangshan (Nanjing), Southeast China: a new reconstruction and comparisons with *Homo erectus* from Eurasia and Africa.," *American journal of physical anthropology*, 127(3), pp. 253-62. Available at: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/15584056>.